

บทที่ ๓

ลักษณะความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของชนบทหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี
ใน พ.ศ. ๒๓๕๘

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลักษณะความเป็นอยู่และเศรษฐกิจ
ของชนบท ซึ่งมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้น ได้วางลักษณะดังกล่าวมา
จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๓๕๘ ลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยในภาคกลางจึงเริ่มค่อย ๆ
มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ซึ่งในบั้นนี้จะได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิด
ขึ้นในชนบท โดยแบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น

- ก. การเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘
- ข. ลักษณะความเป็นอยู่ในชนบท หลังการเปิดประเทศให้มีการค้า
เสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘
- ค. ลักษณะเศรษฐกิจของชนบทหลังการเปิดประเทศให้มีการค้า
เสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘
- ก. การเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ ซึ่งอยู่ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญา
เบาว์ริงกับอังกฤษ เพราะสถานการณ์ภายนอกประเทศบีบบังคับ การทำสนธิสัญญา
ฉบับนี้ได้ออกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างมากมาย ซึ่งพิจารณาได้
จากสนธิสัญญา ข้อ ๘. ไทยยอมให้พ่อค้านำสินค้ามาขายได้ทุกชนิด และขายได้
อย่างเสรี ยกเว้นอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ต้องขายให้รัฐบาล และเงินจะต้องขายให้เฉพาะ
เจ้าภาษีเท่านั้น ในขณะที่เดิมนั้นพ่อค้าก็สามารถซื้อสินค้าออกนอกประเทศได้ทุกชนิด

ยกเว้น ชาว เกลือ และปลา ซึ่งรัฐบาลสงวนสิทธิที่จะประกาศห้ามมิให้ส่งออกได้ เมื่อเกิดพายุพิภพภัย นอกจากนั้นไทยก็ต้องยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือเปลี่ยนมาเป็นภาษีสินค้าขาเข้าในอัตราร้อยละสาม ส่วนภาษีสินค้าขาออกเก็บตามพิภพที่กำหนดไว้ในหนังสือท้ายสนธิสัญญา ซึ่งหมายความว่าไทยต้องยกเลิกพระคลังสินค้าไปโดยปริยาย และไม่สามารถเก็บภาษีได้ตามใจชอบเหมือนอย่างเคย ทำให้ไทยขาดผลประโยชน์ที่เคยได้รับอย่างมาก และกลายเป็นอุปสรรคอันสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไปในภายหน้า เนื่องจากไม่สามารถเพิ่มปริมาณเงินให้มากขึ้นและเพียงพอที่จะใช้พัฒนาประเทศในก้นต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับความเจริญเติบโตของบ้านเมือง ที่กำลังขยายตัวไปอย่างรวดเร็วได้เพราะสนธิสัญญาดังนี้กำหนดอัตราภาษีที่แน่นอนตายตัว และไม่มีการกำหนดเวลาที่แน่นอนว่าจะใช้สนธิสัญญาดังนี้มานานเท่าใด

อย่างไรก็ตาม สนธิสัญญาดังนี้ก็ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทยมากเช่นกัน เพราะเป็นการเปิดประตูการค้าอย่างกว้างขวาง ทำให้การค้าขยายตัวมากขึ้น มีลูกค้าชาวตะวันตกมาตั้งห้างค้าขายและมีเรือมาซื้อสินค้าปีหนึ่งถึง ๓๐๐ ลำ บางปีก็ถึง ๔๐๐ ลำ ราษฎรไทยค้าขายทั่วไปกับลูกค้านานาชาติ เป็นจำนวนชาวออกไปปีหนึ่งถึง ๔๐,๐๐๐ เกวียนบ้าง ๕๐,๐๐๐ เกวียนเศษบ้าง เงินค่านาก็เพิ่มขึ้นถึง ๔,๐๐๐ ชั่ง ๕,๐๐๐ ชั่ง ทำให้ราษฎรมั่งคั่งขึ้นทุกตำบล มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของไทยเป็นอันมาก

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงฉบับนี้แล้วปรากฏว่า ชาวโลกกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศและได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่าง

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๒ (พระนคร : องค์การการค้าสุสกา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๔๑.

ราคาเร็วจนกลายเป็นสินค้าหน้าสินค้าประเภทอื่น อัตราการขยายตัวของกา
ส่งออกไปยังต่างประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างน่าพอใจ ซึ่งจะเห็น
ได้จากสถิติข้างล่างนี้

ตารางที่ ๑

ตารางแสดงปริมาณการส่งออกจำแนกตามต่างประเทศ
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๗ - ๒๔๓๕

พ.ศ.	ปริมาณข้าวส่งออกเป็นทอน	ราคาข้าวส่งออกเป็นทอน
๒๔๐๗	๒,๔๐๐,๐๐๐	๗,๓๐๐,๐๐๐
๒๔๐๘	๕๐,๐๐๐	๒๒๐,๐๐๐
๒๔๐๙	๑,๔๗๐,๐๐๐	๔,๒๐๐,๐๐๐
๒๔๑๐	๑,๘๓๐,๐๐๐	๓,๕๑๐,๐๐๐
๒๔๑๑	๒,๐๙๐,๐๐๐	ไม่มีสถิติ
๒๔๑๒	๒,๗๑๐,๐๐๐	ไม่มีสถิติ
๒๔๑๓	๒,๕๘๐,๐๐๐	๖,๕๒๐,๐๐๐
๒๔๑๔	๑,๘๖๐,๐๐๐	๕,๗๕๐,๐๐๐
๒๔๑๕	๒,๐๒๐,๐๐๐	๖,๓๒๐,๐๐๐
๒๔๑๖	๘๗๐,๐๐๐	๒,๐๘๐,๐๐๐
๒๔๑๗	๒,๐๐๐,๐๐๐	๔,๘๘๐,๐๐๐
๒๔๑๘	๓,๙๒๐,๐๐๐	๙,๗๒๐,๐๐๐
๒๔๑๙	๔,๒๑๐,๐๐๐	๙,๖๔๐,๐๐๐
๒๔๒๐	๓,๑๑๐,๐๐๐	๙,๙๗๐,๐๐๐
๒๔๒๑	๒,๓๗๐,๐๐๐	๙,๒๐๐,๐๐๐

พ.ศ.	ปริมาณข้าวส่งออกเป็นทาบ	ราคาข้าวส่งออกเป็นทาบ
๒๔๒๒	๔,๐๓๐,๐๐๐	๑๒,๐๐๐,๐๐๐
๒๔๒๓	๓,๕๕๐,๐๐๐	๙,๗๘๐,๐๐๐
๒๔๒๔	๓,๗๓๐,๐๐๐	๑๐,๑๑๐,๐๐๐
๒๔๒๕	๓,๗๕๐,๐๐๐	๘,๗๖๐,๐๐๐
๒๔๒๖	๒,๖๔๐,๐๐๐	๗,๕๔๐,๐๐๐
๒๔๒๗	๔,๗๔๐,๐๐๐	๑๑,๘๗๐,๐๐๐
๒๔๒๘	๓,๗๐๐,๐๐๐	๙,๘๑๐,๐๐๐
๒๔๒๙	๓,๖๓๐,๐๐๐	๑๐,๙๐๐,๐๐๐
๒๔๓๐	๖,๖๓๐,๐๐๐	๑๙,๑๙๐,๐๐๐
๒๔๓๑	๗,๕๖๐,๐๐๐	๒๑,๐๕๐,๐๐๐
๒๔๓๒	๕,๐๙๐,๐๐๐	๑๔,๔๓๐,๐๐๐
๒๔๓๓	๘,๐๙๐,๐๐๐	๒๕,๐๙๐,๐๐๐
๒๔๓๔	๓,๘๐๐,๐๐๐	๑๑,๕๓๐,๐๐๐
๒๔๓๕	๓,๕๗๐,๐๐๐	๑๑,๗๓๐,๐๐๐
๒๔๓๖	๑๓,๓๐๐,๐๐๐	๔๒,๘๐๐,๐๐๐
๒๔๓๗	๘,๘๓๐,๐๐๐	๒๘,๔๕๐,๐๐๐
๒๔๓๘	๘,๑๒๐,๐๐๐	๒๔,๙๓๐,๐๐๐
๒๔๓๙	๘,๐๔๐,๐๐๐	๓๕,๗๕๐,๐๐๐
๒๔๔๐	๑๐,๐๐๐,๐๐๐	๓๙,๗๒๐,๐๐๐
๒๔๔๑	๙,๒๗๐,๐๐๐	๔๖,๕๙๐,๐๐๐
๒๔๔๒	๗,๖๕๐,๐๐๐	๓๘,๘๖๐,๐๐๐
๒๔๔๓	๖,๙๖๒,๔๗๖	๒๒,๔๘๑,๗๕๘
๒๔๔๔	๑๑,๕๐๖,๗๓๖	๓๖,๑๖๐,๙๙๖
๒๔๔๕	๑๒,๗๗๓,๑๙๑	๖๗,๙๒๒,๕๔๔

พ.ศ.	ปริมาณข้าวส่งออกเป็นทอน	ราคาข้าวส่งออกเป็นทอน
๒๔๔๖	๕, ๕๖๕, ๓๕๕	๕๘, ๔๑๑, ๔๓๘
๒๔๔๗	๑๔, ๔๕๑, ๓๒๕	๘๒, ๖๐๒, ๓๒๗
๒๔๔๘	๑๔, ๕๓๓, ๑๒๘	๘๓, ๑๒๕, ๔๔๘
๒๔๔๙	๑๔, ๕๓๗, ๕๑๔	๘๑, ๕๒๓, ๓๑๐
๒๔๕๐	๑๓, ๓๗๐, ๓๖๖	๗๕, ๕๘๑, ๔๕๖
๒๔๕๑	๑๕, ๔๒๘, ๕๗๖	๗๕, ๓๕๔, ๕๖๓
๒๔๕๒	๑๖, ๐๐๘, ๕๕๕	๘๕, ๐๗๘, ๕๘๕
๒๔๕๓	๑๗, ๕๘๘, ๓๘๕	๙๑, ๐๖๐, ๘๗๕
๒๔๕๔	๑๐, ๕๔๑, ๔๕๕	๖๕, ๘๔๐, ๒๖๕
๒๔๕๕	๕, ๘๘๑, ๑๓๐	๖๕, ๓๒๐, ๔๒๓
๒๔๕๖	๑๕, ๗๒๒, ๘๗๗	๙๘, ๖๕๕, ๑๕๕
๒๔๕๗	๑๘, ๓๕๔, ๐๔๓	๘๕, ๓๔๖, ๕๗๖
๒๔๕๘	๑๘, ๗๘๕, ๕๘๕	๘๗, ๗๐๒, ๒๕๐
๒๔๕๙	๑๕, ๗๘๔, ๕๕๖	๙๕, ๕๖๕, ๓๗๖
๒๔๖๐	๑๘, ๗๔๕, ๑๔๔	๙๗, ๘๖๑, ๖๕๘
๒๔๖๑	๑๔, ๒๐๑, ๔๓๔	๑๓๖, ๐๕๖, ๓๘๕
๒๔๖๒	๗, ๔๐๕, ๔๕๓	๑๒๓, ๐๘๖, ๖๕๘
๒๔๖๓	๔, ๖๖๐, ๔๘๗	๒๘, ๙๗๕, ๘๖๐
๒๔๖๔	๒๑, ๐๐๐, ๕๘๔	๑๓๘, ๒๓๑, ๓๒๘
๒๔๖๕	๒๒, ๔๒๘, ๕๕๖	๑๒๘, ๒๑๐, ๖๖๕
๒๔๖๖	๒๒, ๒๕๕, ๒๕๔	๑๔๓, ๘๓๕, ๕๕๔
๒๔๖๗	๑๕, ๓๘๕, ๐๔๐	๑๓๕, ๖๒๗, ๖๒๕
๒๔๖๘	๒๒, ๕๒๕, ๑๑๔	๑๖๗, ๔๐๕, ๓๕๕

พ.ศ.	ประมาณข้าวส่งออกเป็นหาบ	ราคาข้าวส่งออกเป็นหาบ
๒๔๖๘	๒๑, ๗๗๙, ๕๔๑	๑๖๕, ๒๒๖, ๒๔๓
๒๔๗๐	๒๘, ๖๗๐, ๖๕๔	๒๐๑, ๑๕๖, ๓๔๙
๒๔๗๑	๒๘, ๖๖๗, ๓๐๙	๑๗๕, ๑๒๓, ๓๘๑
๒๔๗๒	๑๘, ๘๖๐, ๐๘๗	๑๓๕, ๐๘๗, ๓๙๐
๒๔๗๓	๑๗, ๑๑๒, ๓๓๐	๑๐๓, ๐๖๗, ๓๑๘
๒๔๗๔	๒๒, ๒๐๐, ๘๕๓	๓๗, ๕๐๐, ๓๕๔
๒๔๗๕	๒๗, ๘๖๗, ๒๑๐	๕๔, ๒๐๐, ๖๖๐

ข้อมูล :- พ.ศ. ๒๔๐๗ - ๒๔๓๕ ไก่มาจาก British Consular Report.

พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๓๘ ไก่มาจาก Comparative Statement of Imports and Exports.

พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๔๒ ไก่มาจาก Statistical Year Book of Siam, Vol. 13, p. 424, Vol.19, p. 151, Vol. 21, p. 273.

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๗ - ๒๔๔๒ อ้างใน กิตติ ต้นไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓)." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๐), หน้า ๒๓ - ๒๔.

พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๔ หจข., กส.๑๕.๒/๒๗ ราคาข้าวส่งออกจาก
ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๓ และใน
Statistical Year Book of the Kingdom
of Siam. First Number 1916.

พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๔๕ หจข., กส.๑๕.๒/๒๗ ราคาข้าวส่งออกจาก
ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๓
หจข., ร.๖ ค.๕/๑ รายงานสินค้า (ข้อมูลจาก
กรมศุลกากร)
Statistical Year Book of the Kingdom
of Siam. First Number 1916.

พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๔๖๒ หจข., กส.๑๕.๒/๒๗ ราคาข้าวส่งออกจาก
ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๓
Importers and Exporters Directory for
Siam 1920. First Number Department of
Commerce and Statistic, Ministry of Finance.

พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๖ หจข., กส.๑๕.๒/๒๗ ราคาข้าวส่งออกจาก
ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๓
Annual Statement of the Foreign Trade and
Navigation of the Kingdom of Siam. Year
2471 (April 1928 - March 1929).

พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๗๕ หจข., กส.๑๕.๒/๒๗ ราคาข้าวส่งออกจาก
ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๓
Annual Statement of the Foreign Trade and
Navigation of the Kingdom of Siam. Year
2475 (April 1932 - March 1933).

จากสถิติตั้งกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า หลังจากการทำสนธิสัญญา
เบาว์ริง ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา ปริมาณข้าวส่งออกของไทยค่อย ๆ ขยาย
ตัวเพิ่มขึ้น ในระยะแรกในช่วงระยะเวลา พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๔๐๒ ปริมาณการส่ง
ข้าวคงจะยังไม่สูงนัก จึงหาสถิติในการส่งออกไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าโดยปกติแล้ว
ในช่วงระยะนั้น น้ำตาลยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญอยู่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๑๐
ปรากฏว่าจำนวนน้ำตาลที่ส่งออกก็ลดลงเรื่อย ๆ และอีก ๑๐ ปีต่อมา คือ ในปี
พ.ศ. ๒๔๒๐ ไทยก็เริ่มส่งน้ำตาลเป็นสินค้าเข้า และตั้งแต่นั้นมา น้ำตาลก็เป็น
สินค้าเข้าของไทยมาตลอด สาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของกิจการน้ำตาล
ดังกล่าว เนื่องจากประเทศต่าง ๆ ในยุโรปสามารถใช้หัวบีทผลิตน้ำตาลได้
เองพอใช้ภายในประเทศ ทำให้ความต้องการที่จะส่งน้ำตาลเป็นสินค้าเข้าลดลง
มาก ราคาน้ำตาลในตลาดต่างประเทศจึงตกต่ำ ไทยไม่สามารถลดราคาน้ำตาล
ให้ต่ำลงได้ เพราะต้นทุนการผลิตของไทยสูง การผลิตน้ำตาลของไทยจึงได้รับ
ความกระทบกระเทือนมาก^๒ ดังนั้น ภายหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ภาวะการกวดข้าว
จึงเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ และปรากฏว่าในขณะนั้นความต้องการ
ข้าวไทย เพื่อใช้เลี้ยงประเทศในเอเชียใต้อีกมีเพิ่มขึ้นโดยสม่ำเสมอ^๓ อัตราการส่ง
ข้าวออกต่างประเทศของไทยจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เข้าแทนที่สินค้าน้ำตาลเดิมนั่นเอง

ในขณะที่อัตราการขยายตัวของ การส่งข้าวออกนอกประเทศรุกหน้าไปอย่าง
รวดเร็ว และยังผลให้รัฐมีรายได้อีกเพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, pp. 28 - 29.

^๒ Ibid.

^๓ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 42.

บางประการ ทางด้านลักษณะความเป็นอยู่และเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางขึ้น
ก็จะได้อธิบายในตอนต่อไป

ข. ลักษณะความเป็นอยู่ในชนบท หลังการ เปิดประเทศให้มีการค้าเสรี
ใน พ.ศ. ๒๓๕๘

ในเรื่องลักษณะความเป็นอยู่ของชนบทหลังการ เปิดประเทศให้
การค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๕๘ นั้น ผู้เขียนจะได้พิจารณาศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้

๑. พลเมือง
๒. ลักษณะครอบครัว
๓. ลักษณะชนชั้นทาง เศรษฐกิจในสังคมหมู่บ้านภาคกลาง
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างนักเลงโตในหมู่บ้านกับโจรผู้ร้าย
๕. ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับหมู่บ้านในชนบท
๖. ฐานะทางสังคมของชาวนาในชนบทที่มีการปกครองระบบ
ศักดินาของรัฐ

๑. พลเมือง

ภายหลังการ เปิดประเทศให้มีการค้าเสรีดังกล่าว มีผลทำให้การ
เพาะปลูกข้าวของชาวนาในชนบทภาคกลางขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนส่งเป็นสินค้า
ออกเพิ่มขึ้นทุกปี แต่วิธีการปลูกข้าวของชาวนาในชนบทภาคกลางขณะนั้นปรากฏว่า
เป็นวิธีที่ใช้การขยายเนื้อที่เพาะปลูกออกไป^๑ วิธีการดังกล่าวจำเป็นต้องใช้แรงงาน
คนมาช่วยในการขยายพื้นที่เพาะปลูกและทำนามาก ดังนั้นแรงงานคนจึงยังคงมีความ
สำคัญเหมือนในอดีต และภายหลังการ เปิดประเทศปรากฏว่า จำนวนพลเมืองไทยได้

^๑ซิมเมอร์แมน, การสำรวจเศรษฐกิจชนบทแห่งสยาม, หน้า ๘.

เพิ่มจาก ๕.๖ ล้านคน ในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ มาเป็น ๗.๓ ล้านคน ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓^๑ และเป็น ๘.๒ ล้านคน ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔^๒ อัตราส่วนของการเพิ่มของพลเมืองในแต่ละปี จะเริ่มเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่า ๓๒ ปีต่อมา พลเมืองได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ โดยในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ มีพลเมืองทั้งหมด ๑๗ ล้านคน^๓

บริเวณที่มีพลเมืองอาศัยอยู่หนาแน่นในระยะนั้นมีหลักฐานระบุว่า เป็นบริเวณพื้นที่ราบตอนใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยา^๔ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ได้มีคนจากที่ต่าง ๆ อพยพกันเข้ามาจับจองที่ดินในการทำนาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากรัฐบาลได้ทำการชุกคลองและสนับสนุนให้เอกชนชุกคลองเพื่อเป็นการเปิดพื้นที่การเพาะปลูกในบริเวณแถบนั้น^๕ พลเมืองส่วนมากจึงอพยพมาอยู่ในแถบนี้มาก

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบริเวณดังกล่าวจะมีพลเมืองอยู่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ในด้านแรงงานคนที่ใช้ในการทำนาก็ยังไม่เพียงพอ ปัญหาดังกล่าวนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงจำนวนพลเมืองที่เพิ่มขึ้นของประเทศในขณะนั้น ยังคงมีปริมาณเพิ่มที่น้อยมาก

^๑James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 54.

^๒T.H. Silcock, Thailand : Social and Economic Studies in Development, (Canberra Australia : Australia National University Press in association with Duke University Press, 1967), p.29.

^๓สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, หน้า ๑๑๕.

^๔หจข., ร.๕ กข.๕/๕, โครงการทอหน้าไชน่าสำหรับที่ราบภาคกลางแห่งลากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ของ มิสเตอร์ เยโฮมัน วานเคอร์ ไฮเค, หน้า ๓.

^๕เรื่องเดียวกัน.

เมื่อเทียบกับเนื้อที่ทั้งหมดของประเทศ^๑ ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนพลเมืองกับเนื้อที่จึงแตกต่างกันมาก เหมือนในองค์กถกถนการ เปิดประเทศให้มีการค้าเสรี

พ.ศ. ๒๓๕๘

๒. ลักษณะครอบครัว

ลักษณะครอบครัวของชาวนาในชนบทภายหลัง พ.ศ. ๒๓๕๘ เมื่อเศรษฐกิจการค้าข้าวเจริญรุ่งเรือง ความสัมพันธ์ทางครอบครัวของชาวนาไทยในชนบทภาคกลางยังคงมีลักษณะเป็นครอบครัวแบบผสม (Complex Family) และลักษณะครอบครัวแบบขยายตัว (Extended Family) อยู่ กล่าวคือ ลักษณะการถือความเป็นญาติกัน แล้วจะมาอยู่รวมกันหลายครอบครัวภายในหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นชัดของครอบครัวแบบผสม ยังคงมีอยู่ในชนบทภาคกลางของไทย^๒ และเมื่อผู้เป็นญาติบางคนแยกขยายตัวออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่แห่งใหม่ ก็ยังคงไปมาหาสู่นับถือความเป็นญาติ ให้ความช่วยเหลือกันในการกู้ยืมเงินทุน และในด้านการช่วยแรงงานในการทำนา^๓ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะครอบครัวแบบขยายตัว ก็ยังมีให้ปรากฏเห็นในขณะนั้น

สิ่งที่น่าสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ทางครอบครัวของชาวนาในชนบทภาคกลางในช่วงระยะหลัง พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา ก็คือ เมื่อการปลูกข้าวขยายตัว

^๑ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 -

1970, p. 7.

^๒ สัมภาษณ์ นายเที่ยง พยัคฆ์จำเริญ, บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลหัวลำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๑ ธันวาคม ๒๕๒๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

มากขึ้น ได้มีชาวนาในชนบทบางหมู่บ้านอพยพย้ายถิ่นฐานจากหมู่บ้านเดิมไปอยู่ยัง
ที่แห่งใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า ดังเช่น ในเขตปทุมธานี พ.ศ. ๒๔๔๕ ชาวนา
เพิ่มจากปีที่แล้ว เพราะมีชาวนาอพยพมาจากชัยภูมิ และใน พ.ศ. ๒๔๕๒ มี
ชาวนาเพิ่มขึ้นอีกราว ๕๐๐ คน จากปีที่ผานมา เพราะอพยพมาจากชัยภูมิ^๑
เป็นต้น

การอพยพของครอบครัวชาวนาบางหมู่บ้านดังกล่าวมีทั้งการอพยพเข้า
ไปตั้งในที่ทำกินใหม่อย่างถาวร และการอพยพเข้าไปอยู่ชั่วคราว^๒ การอพยพย้าย
ถิ่นฐานนี้มักจะอพยพไปมาไม่ไกลจากที่เดิมนัก^๓

นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ของครอบครัวชาวนาใน
ชนบทภาคกลางอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดฯ ให้ตราพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นนั้น^๔ ปรากฏว่า
ในระยะแรก ๆ ครอบครัวชาวนาในชนบทยังไม่มีกรใ้ช้นามสกุลกันเลย ชาวนา
ชาวนาในชนบทยังคงใช้วิธีเรียกชื่อตัวและตามด้วยชื่อพ่อหรือชื่อแม่ของคน ๆ นั้น

^๑ หจข., ร.๖ น.๑๐.๓ ก./๓, หนังสือข้าหลวงเมืองประทุมธานี
ถึง เจ้าพระยามรราช ๘ เมษายน ร.ศ. ๑๓๐ หน้า ๑๗.

^๒ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ วิชาสว่างค์ พงศ์บุตร, แบบเรียนสังคมศึกษา ส.๔๐๑, ส.๔๐๒
ประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า ๒๔๔

ถึง เช่น นายแคง ลูกนายคำ เป็นต้น^๑ การมีนามสกุลใช้ในชนบทภาคกลางของชาว-
นาเพิ่งจะเริ่มในปลายรัชกาลที่ ๒

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี
ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ และการปลูกข้าวของชาวนาในชนบทภาคกลางขยายตัวมากขึ้น
แต่ลักษณะความสัมพันธ์ทางครอบครัวของชาวนาในชนบทภาคกลางยังคงสภาพเดิม
มีการเปลี่ยนแปลงบางหมู่บ้านที่มีการอพยพไปหาถิ่นฐานที่ทำกินใหม่เท่านั้น

๓. ลักษณะชนชั้นทางเศรษฐกิจในสังคมหมู่บ้านภาคกลาง

ในหัวข้อที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นหัวข้อที่น่าสนใจ เพราะ
ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นต้นมา อันมีผลทำให้
ธุรกิจการค้าข้าวเจริญรุ่งเรืองขึ้นกว่าในอดีต และส่งผลสะท้อนไปถึงสภาพเศรษฐกิจ
ชนบทในภาคกลางของไทยมาก ในลักษณะหนึ่งของผลสะท้อนที่เกิดขึ้นก็คือ ได้เกิด
โครงสร้างชนชั้นทางเศรษฐกิจในสังคมหมู่บ้านของชนบทภาคกลางขึ้นอย่างเด่นชัด
และมีบทบาทสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจในชนบทขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

โดยพิจารณาจากเงื่อนไขภาวะเศรษฐกิจของการค้าข้าวและ
การขยายตัวของ การปลูกข้าวที่เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว หลังจากการเปิดประเทศให้
มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นต้นมา ทำให้เราสามารถมองผ่านภาวะเงื่อนไข
เศรษฐกิจดังกล่าวไปสู่สังคมชนบทไทยในภาคกลางขณะนั้น และได้เห็นว่ สังคมใน
ชนบทภาคกลางในขณะนั้นประกอบด้วยชนชั้นต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

^๑ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ
นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

ก) ชนชั้นชาวนา เป็นชนชั้นที่มีมาในชนบทนานแล้วและมีมากที่สุด
ในชนบท ชนชั้นชาวนานี้ส่วนใหญ่ประกอบด้วยผู้ที่ทำนาจริง ๆ นอกนั้นอาจจะเป็น
ชาวสวนและชาวไร่ ชนชั้นชาวนานี้เป็นผู้แบกรับภารกิจทั้งหมดในการประกษการ
ผลิตทางเกษตร เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งหมดของสังคมไทยในขณะนั้น อดีตกาลที่ผ่านมา
ชนชั้นนี้ต้องมีฐานะทางสังคมเป็นไพร่ และบางพวกต้องตกเป็นทาส

ชนชั้นชาวนา ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ใน
พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) ชาวนารวย ซึ่งมีที่ดินของตนเอง ทำนาเอง มีการลงทุน
เพื่อเพิ่มผลผลิต และถ้าไร มีการจ้างแรงงานคนมาช่วยทำนา ชาวนารวยจะมี
ขนาดที่นาตั้งแต่ ๑๐๐ ไร่ขึ้นไป

(๒) ชาวนาชั้นกลาง อาจมีที่นาเป็นของตนเอง หรือเช่าจากคนอื่น
ทำ แต่มีรายได้พอยังชีพอยู่ได้ ในบางครั้งอาจว่าจ้างแรงงานมาช่วย แต่ไม่ว่าราย
ถึงขนาดมีที่นาให้เช่า พวกชาวนาชั้นกลางนี้จะมีขนาดที่นา ๕๐ - ๑๐๐ ไร่^๒

^๑ หจข., ร.๗ ม.๑๘/๒, เอกสารยึดได้ นางอู๋เม้ง ผู้ต้องหา. จีนคอม-
มิวนิสต์ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ และสัมภาษณ์ นายเที่ยง พยัคฆ์จำเวียง,
บ้านเลขที่ ๘๒ หมู่ ๑ ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา,
๓๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

รูปถ่ายที่ ๑๔ : รายนานาในสมัยรัชกาลที่ ๕

ที่มา : W.A. Graham, Siam V. 2, London : Alexander
Moring Limited. The dela more press, 1924.

(๓) ชาวนายากจน แบ่งออกเป็น ๒ พวก ใดแก่ พวกที่มีที่ดินน้อย พอเลี้ยงชีพได้ไม่ต้องขายแรงงาน พวกนี้จะมีขนาดที่นา ๕ - ๕๐ ไร่ กับชาวนาที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง แม้จะเขานาก็ไม่พอเลี้ยงชีพ ต้องรับจ้างทำนาควย^๒

ชนชั้นชาวนาทั้ง ๓ ประเภทนี้ ในอดีตก่อนการเปิดประเทศ ให้มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๕๘ ก็คงจะมีเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่สามารถมองเห็นได้เด่นชัดเหมือนหลัง พ.ศ. ๒๓๕๘ ชนชั้นชาวนาเหล่านี้มีหน้าที่ต้องเสียภาษีอากร ค่านา เงินรัชชูปการ ภาษีพระพรตเสี้ยว และภาษีที่ดินให้แก่รัฐบาล ซึ่งรายละเอียดในเรื่องเหล่านี้จะกล่าวถึงในตอนต่อไป

สิ่งที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับชนชั้นชาวนาก็คือ ความเดือดร้อนทุกข์ยากของชาวนายากจน พวกที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ปรากฏว่า ในสมัยนั้น ชาวนายากจนประเภทดังกล่าว ได้รับความลำบากมากที่สุด ผลประโยชน์ที่ได้รับในปีที่สภาพดินฟ้าอากาศปกติก็พอจะขายข้าวรวบรวมเงินไว้ส่งคาคอกเบี้ย ค่าเช่า และเสียค่านาได้ แต่ถ้ามีไถเกิดฝนแล้งหรือฝนมากเกินไป หรือถูกสัตว์รบกวนกัดกินต้นข้าวเสียหาย ทำให้การทวนาไม่ไถ่ผลก็ต้องเป็นหนี้เจ้าของนา เพราะได้ข้าวไม่พอที่จะขายเป็นค่าเช่าและคอกเบี้ยได้^๑ ยิ่งถ้ามีเหตุการณ์ทางธรรมชาติเกิดเป็น

^๑ หจข., ร.๗ ม.๑๘/๑๒, เอกสารยึดไถจาก นางอุเม็ง บุคทองหาจัน ค่อมมิวนิสต์ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๓. และ

สัมภาษณ์ นายเที่ยง พยัคฆ์จำเริญ, บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ ๑ ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๓๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒ หจข., ร.๗ ม.๑๘/๑๒, เอกสารยึดไถจาก นางอุเม็ง บุคทองหาจัน ค่อมมิวนิสต์ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๓.

^๓ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุพันธ์พพิพัทธ์ หลวงเสนีพิทักษ์ และ หลวงรัฐวิจิตรวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕.

อุปสรรคแก่การทำนาติดต่อกันหลาย ๆ ปีแล้ว ชาวนาจะอยู่ในสภาพสิ้นหวังต้องดู
หนียืมสินมากขึ้น เมื่อไม่มีทางแก้ไขก็อาจถึงกับทำสัญญาขายตัวเป็นลูกจ้างเจ้า-
ของนา ส่งบุตรหรือภรรยาไปเป็นประกันคอยรับใช้งานเจ้าของนา^๑ นี่ก็คือความ
ทุกข์ยากของชาวนายากจนพวกที่ไม่มีที่นาของตนเอง และต้องเช่านาเจ้าของนา
ทำในขณะนั้น

ข) ชนชั้นเจ้าที่ดิน ได้แก่ ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ แต่ไม่ได้อ
ทำการผลิต หากให้เขาควยอัตราค่าเช่าที่สูง^๒ ชนชั้นเจ้าของที่ดินในสมัยนั้นส่วนใหญ่
ได้แก่ บรรดาเจ้านาย ขุนนาง และชาวนาที่รวย พวกนี้มีหนทางที่จะไต่ที่ดินมาหลาย
วิธี โดยการซื้อและขายที่ดิน การจับจองที่ดิน และการได้รับพระราชทานที่ดิน^๓ ขนาด
ที่นาที่ชนชั้นเจ้าของที่ดินครอบครองมีขนาดที่นาตั้งแต่ ๑๐๐ ไร่ขึ้นไป จนถึง ๑,๐๐๐ ไร่
ขึ้นไป^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจข., ร.๗ ม.๑๘/๑๒, เอกสารยึดได้จากนางฉูเม้ง ผู้ต้องหาจีน
คอมมิวนิสต์ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๓.

^๓ ศึกษารายละเอียดในเรื่องนี้จาก ทวีศิลป์ สิววัณนะ, "การผลิตและ
การค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕ จนถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
(พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕), หน้า ๘๕ - ๘๘.

^๔ ศึกษารายละเอียดในเรื่องนี้จาก สุนทรী อาสะไวย์, บทบาทของ
รัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา : พิเคราะห์เฉพาะกรณีประวัติโครงการรังสิต
พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗, หน้า ๒๖๗ - ๒๖๘.

สิ่งที่น่าสนใจสำหรับชนชั้นเจ้าของที่คึกคักคือ ชนชั้นเจ้าที่กินส่วนมาก
 ในขณะนั้นมักจะไม่ได้มีบ้านเรือนอยู่ในชนบท แต่มักจะอยู่ในกรุงเทพฯ จึงมักจะตั้ง
 ตัวแทนคอยจัดการในเรื่องการดูแล การให้เช่า และเก็บค่าเช่านาให้แก่ตนเอง
 ตัวแทนที่ไ้รับแต่งตั้งนี้ เรียกกันโดยทั่วไปในชนบทว่า "นายกองนา"^๑ โดยปกติ
 แล้ว นายกองนามักเป็นชาวนาในท้องถิ่น และมักเป็นคนมีอิทธิพลพอสมควร ผู้ที่ไ้รับ
 การแต่งตั้งให้เป็นนายกองนาของผู้ใด จะไ้รับที่นาส่วนหนึ่งโดยไม่ต้งเสียค่าเช่า
 เพื่อแลกกับหน้าที่เป็นคนกลางระหว่างเจ้าของที่นากับชาวนาผู้เช่าที่นา^๒

นายกองนามักใช้อิทธิพลที่มีอยู่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวนาและผู้เช่า
 นาด้วยการขอร้องแกมบังคับแก่ชาวนาและผู้เช่านาให้ช่วยทำนาให้แก่ตนในที่นาส่วน
 ของตนในเวลาที่เป็นช่วงสำคัญของฤดูทำนา^๓ และบังคับให้ผู้เช่านาจ่ายค่าเช่านา
 ในเวลาที่ผู้เช่ายังไม่พร้อม แต่เป็นเวลาที่นายกองจะได้ประโยชน์ คือ การบังคับให้
 ชาวนาจ่ายค่าเช่านาในเวลาที่มีราคาถูก การกระทำอันปราศจากความเห็นอก
 เห็นใจของผู้เช่าของนายกองนาคือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้เช่านามาก แต่เมื่อ
 การทำนาเป็นไปตามปกติ ชาวนาผู้เช่านาก็พอทนทานได้ แต่ดาเป็นในระยะที่การ

^๑ หจข., สบ.๒.๘/๗, หนังสือพระยามลการบุรีรักษ์ พระชลขันธ์พิณิต
 พระยาโกชนากร ถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘
 หน้า ๑๒

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice
 Economy in Thailand, p. 242.

^๓ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุประดิษฐ์ หลวงเสด็จ-
 พิทักษ์ และหลวงรัฐวิจิตรวิบูลย์ กรวามบุญกรมหลวงคำรงราชานุภาพ, ๒๘ พฤษภาคม
 ร.ศ. ๑๒๕.

ท่านาไม่ได้อผลติดต่อกันหลายปี เช่น ในตอนปลายรัชกาลที่ ๕ ผู้เข้ามีความเดือดร้อนจนไม่อาจอดทนได้ต่อไป จึงพากันอพยพครอบครัว ว่างวายหนีไปทันที^๑

เมื่อการใช้นายกองนาเกิดปัญหาคั่งกล่าวขึ้น ต่อมาเจ้าของนาได้เปลี่ยนวิธีใหม่โดยให้มีผู้รับผูกขาดถือถอนการเข่านาไป เพราะผู้ผูกขาดคัดคนคนเดียวไปจักเก็บไค ๔ - ๕ เจ้าของนา ซึ่งจากรายงานใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็ปรากฏว่าผู้ผูกขาดกึ่งหน้าวัดเร็นเอากับผู้เข่านาเช่นเดียวกับพวกนายกองนาที่จัดการเก็บค่าเช่าแพง^๒

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ผู้ถือครองที่สุกก็คือ ชาวนายากจนที่เขานาเจ้าของที่นาทำ โดยต้องรับภาระต่าง ๆ มากมาย ส่วนเจ้าของที่ดินนั้นมีรายได้จากการให้เขาที่กินโดยไม่ต้องไปดูแลบ่อย ๆ เลย

ก) ชนชั้นนายทุนในชนบท ชนชั้นนี้ยังมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่ของชนชั้นนี้จะเป็นพวกคนจีน^๓ มีที่เบ็ดเตล็ดไทยบ้างก็คงได้แก่พวกเจ้า ชุนนาง และชาวนารวย ชนชั้นนายทุนชนบทขณะนั้น ได้แก่

(๑) นายทุนพ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาวเป็ลือก โดยทำหน้าที่ซื้อข้าวเป็ลือกจากชาวนานำไปขายแก่โรงสี อาชีพพ่อค้าคนกลางนี้เริ่มขึ้น

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจข., สบ.๒.๘/๗, หนังสือพระยานลากรนุรักษ์ พระชลชั้นชีพินิต พระยาโกชนากร ถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๑๒.

^๓ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

ภายหลังธุรกิจการค้าข้าว เพราะแต่เดิมชาวจีนเจ้าของโรงสีมือเล็ก ๆ ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และเมืองที่อยู่ในเขตปลูกข้าวที่สำคัญ เช่น อยุธยา จะซื้อข้าวจากชาวนาคนปลูกมาสี และขายให้คนกินในเมืองหลวง อาชีพพ่อค้าคนกลางที่องฟูขึ้นเมื่อจำนวนโรงสีจักรมีมากกว่าปริมาณข้าวที่ชาวนาผลิตได้ จึงจำเป็นต้องมีนายทุนพ่อค้าคนกลางหาข้าวเปลือกจากแหล่งต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลมาป้อนโรงสี ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้จัดการบริษัทเบอร์เนียวที่ทำธุรกิจขายข้าวไค้กล่าวไว้ว่า อาชีพคนกลาง มีอยู่เป็นจำนวนมากและมั่นคง^๒

พ่อค้าคนกลางแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

พ่อค้าประจำ หมายถึง พ่อค้าที่ซื้อข้าวจากชาวนาในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเป็นประจำ มีทั้งพ่อค้าในดินและพ่อค้าต่างถิ่น

พ่อค้าจร หมายถึง พ่อค้าที่มาซื้อข้าวจากชาวนาตามแหล่งต่าง ๆ เป็นครั้งเป็นคราว แต่พ่อค้าจรนี้มักจะถูกพ่อค้าประจำกีดกัน เนื่องจากพ่อค้าจรมักให้ราคาข้าวสูงกว่า เพื่อแย่งซื้อข้าวจากชาวนา ดังนั้นจึงมักมีรายงานว่า พ่อค้าจรถูกลอบทำร้ายและกลั่นแกล้งอยู่เนือง ๆ เช่น ถูกตีหัว และถูกเจาะเรือ^๓ พ่อค้าจรจึงไม่มี

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice in Thailand, p. 247.

^๒ Arnold Wright, Twentieth Century Impression of Siam, Its History, People, Commerce, Industries and Resource, p. 145.

^๓ หจข., ร.๗ ก.๗/๑, รายงานสินค้าเข้าและออก Memorandum ของ พระยาประสิทธิกิจการ.

บทบาทนักในการค้าข้าว

ควยเหตุนี้พ่อค้าคนกลางที่จะมีบทบาทมากในธุรกิจการค้าข้าว
ในชนบทภาคกลาง ก็คือ พ่อค้าประจำ ซึ่งบทบาทและเล่ห์เหลี่ยมของพ่อค้าข้าว
เปลือกกังกล่าวนี้จะไกล่ไกลำถึงในตอนต่อไป เพราะเป็นเรื่องที่น่าศึกษามาก
เนื่องจากนายทุนพ่อค้าข้าวเปลือกก็นี่จะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมเศรษฐกิจของหมู่บ้าน
ภาคกลางในชนบทกับตลาดโลกนั่นเอง

(๒) นายทุนเจ้าของโรงสี ได้เกิดขึ้นหลังจากธุรกิจการค้าข้าว
เจริญมาก นายทุนเจ้าของโรงสีในระยะแรกเป็นพวกชาวยุโรป ต่อมาก็เป็นพวก
คนจีน และมีพวกขุนนางบางคนจัดตั้งโรงสีค้าเนนกิจการสีข้าวบ้าง^๑

โดยหน้าที่ โรงสีเป็นผู้แปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารเพื่อขาย
ให้แก่บริษัทส่งออก ในระยะแรกโรงสีเครื่องจักรตั้งอยู่กรุงเทพฯ ทั้งสิ้น โดยจะตั้ง
อยู่ริมแม่น้ำและริมคลองสายต่าง ๆ^๒ ราว พ.ศ. ๒๔๒๒ จึงเริ่มมีโรงสีเครื่องจักร
ในชนบท ซึ่งเป็นเขตปลูกข้าว คือ ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา จากปี พ.ศ. ๒๔๒๒
เป็นต้นไป โรงสีขยายตัวออกไปในต่างจังหวัดอย่างมากมายและรวดเร็ว^๓ การมี

^๑ศึกษารายละเอียดเรื่องนี้จาก ทวีศักดิ์ สีมัวตนะ, "การผลิตและการ
ค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ ๕ จนถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๑๑-
๒๔๗๕)", หน้า ๒๒๕ - ๒๔๕.

^๒ หจข., ร.๖ น.๓๑.๓/๑๒, หนังสือพระยาพลพรรคพิบาล ผู้บังคับการ
ตำรวจพระนครบาลที่ ๔ สายลำน้ำ ถึงเจ้าพระยาบรมราช วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๒๒
หน้า ๕๑.

^๓ Le Clere, Rice Trade in the Far east, Trade Promotion
Series 46, 1927, p.40.

โรงสีในชนบทมีผลต่อการแปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารของชาวนาในชนบท ภาคกลางจากการใช้มือและแรงงานคน มาเป็นการใช้เครื่องจักรในโรงสีทำแทน ซึ่งในเรื่องนี้จะกล่าวในตอนต่อไป

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ เป็นต้นมา จนมีผลทำให้การปลูกข้าวขยายตัวมากในชนบท ภาคกลาง ใ้ก่อกอให้เกิดลักษณะชนชั้นต่าง เศรษฐกิจในสังคมหมู่บ้านชนบทภาคกลางของไทยเกินขีดขึ้น และกลุ่มชนชั้นเหล่านี้ได้มีสืบเนื่องมาให้เห็นจนถึงปัจจุบันนี้

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างนักเลงโตในหมู่บ้านกับโจรผู้ร้าย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า กานิยมของชาวนาในชนบทภาคกลางอย่างหนึ่งก็คือ การยอมรับนับถือผู้มีอิทธิพลและมีพวกพ้องมาก ซึ่งชาวบ้านในชนบทเรียกบุคคลดังกล่าวว่า "นักเลงโต"

กานิยมในเรื่องนักเลงโต ยังมีปรากฏต่อมาในสังคมหมู่บ้านชนบทไทย แต่มีสิ่งที่น่าสนใจก็คือ ความประพฤติกของนักเลงโตบางคนในหมู่บ้านชนบทภาคกลาง ได้เปลี่ยนไป ภายหลังจากการที่ระบบเงินตราได้เข้ามามีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจหมู่บ้านในชนบทมากขึ้นอันเนื่องมาจากการค้าขายตัวอย่างรวดเร็วในตัวเอง ระบบเศรษฐกิจดังกล่าวได้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในความประพฤติกของนักเลงโตบางคน กล่าวคือ นักเลงโตบางคนไม่ไ้ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันหมู่บ้านของตนให้พ้นจากการถูกรุกรานของหมู่บ้านอื่น แต่กลับกลายเป็นโจรผู้ร้าย หรือมีความสัมพันธ์กับโจรผู้ร้ายในการเขว่ปล้นสะดมหรือลักโคกระบือของชาวนาในหมู่บ้านของตนเอง ดังที่ปรากฏมีหลักฐานยืนยันว่า ผู้ที่เป็นสายของโจรผู้ร้ายที่จะปล้นในหมู่บ้านใด โดยมากมักจะไปบอกแก่นักเลงโต คือ ที่เป็นหัวหน้านักเลงในดินก่อน^๑ เพื่อขอความร่วมมือ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ราชานุกาภ, "เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น" ใน ประชุมนิพนธ์เบ็ดเตล็ด, (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๔), หน้า ๓๘๐.

โดยชักชวนให้ปล้นสะกดหรือขโมยโจกกระเบื้องด้วย เพื่อความสะดวกในการหลบหนี และเป็นการไม่ซัดใจเจ้าของถิ่น เพราะว่าถ้าเจ้าของถิ่นบางหมู่บ้านไม่ยอมให้ปล้น ขึ้นไปปล้นเข้า เจ้าของถิ่นก็จะบอกให้เจ้าพนักงานจับกุม^๑ แต่การปล้นสะกดทรัพย์สินสมบัติ และการขโมยโจกกระเบื้องโดยทั่วไปแล้วปรากฏว่า เจ้าของถิ่นมักจะเป็นคนคิด แล้วให้ผู้ร้ายต่างถิ่นเป็นแต่ผู้ร้าย^๒ นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้จำเรื่องราวใน อดีตร่วมสมัยท่านหนึ่งได้เล่าว่า นักเลงโตบางคนมักจะเป็นหัวหน้าผู้ร้ายพาพวกไป ปล้นสะกดหรือขโมยวัวควายในหมู่บ้านอื่น แล้วนำมาแบ่งกันภายในหมู่บ้าน^๓ และ นักเลงโตบางคนยังทำหน้าที่เป็นคนกลางติดต่อให้เจ้าของโจกกระเบื้องที่ถูกผู้ร้ายขโมย ไป เอาเงินไปไถคืนมา โดยนักเลงโตผู้นั้นจะบอกราคากำไถให้สูงกว่าราคาเดิมที่ ผู้ร้ายออกมาแก่เจ้าของโจกกระเบื้องที่ต้องการจะได้ การกระทำของนักเลงโตบางคน ถึงกล่าวก็เพื่อไถกำไรจากเงินค่าไถ่อีกชั้นหนึ่ง^๔

การที่นักเลงโตบางคนในหมู่บ้านได้กลายเป็นโจรผู้ร้ายหรือมีความสัมพันธ์กับโจรผู้ร้ายดังกล่าว มีผลทำให้ชานาแทบทุกหมู่บ้านในภาคกลางในขณะนั้น ได้รับความเดือดร้อนมาก โดยเฉพาะการถูกปล้น ลัก หรือถูกขโมยโจกกระเบื้อง ดังเช่น ในปี ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓) เกิดคดีลักวัวควายที่เมืองเพชรบุรี ชุกชุมทั้งกลางวัน

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕.

^๓ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลวัง

อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๔ สมเด็จพระยาภรณ์จักรวาลราชานุภาพ, "เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น" ใน ประชุมนิพนธ์เบิกเตล็ด, หน้า ๔๓๒.

กลางคืนตลอดทั้งปีไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ ราย แต่เจ้าหน้าที่ก็จับผู้ร้ายไม่ได้เป็นส่วน
ใหญ่^๑ และมีรายงานของอำเภอเสนาใหญ่ มณฑลกรุงเก่าว่า มีผู้ลักขโมยกระบือ
ไปถึง ๕๐๐ เศษ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ มีผู้ลักไป ๖๐๐ เศษ และ
ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ มีผู้ขโมยไป ๕๐๐ เศษ และจากรายงานพบว่า กระบือเหล่านี้ถูก
นำไปขายยังนครชัยศรีมากเป็นอันดับหนึ่ง และไปทางเมืองสุพรรณบุรีมากเป็นอันดับ
สอง^๒ เป็นอัน

สาเหตุที่นักเลงโตบางคนประพฤติตนเป็นอันตรายนอกอาณาเขต
ดังกล่าวก็เนื่องจากการขาดเงิน และผลจากการขาดเงินของนักเลงโตบางคนมี
สาเหตุมาจาก

ก) สังคมชนบทไทยในอดีต บรรดาผู้เป็นนักเลงโตมักจะเริ่มต้นจาก
การขโมยกระบือก่อน เพราะการลักกระบือเหมือนเป็นวิชาเบื้องต้นของบรรดาคน
ที่จะเป็นนักเลงตั้งแต่พอเป็นหนุ่มเที่ยวเสพสุรยาฝิ่นหรือเล่นเบี้ย พอใจแตกแล้ว
จะต้องการเงินก็มักหันเข้าเล่นทางลักกระบือก่อน ต่อมาบางคนชำนาญการลักกระบือ
แล้วพอใจจะทำกรรไกรแรงต่อไปอีก จึงทำการปล้นสะกม^๓ เพราะได้มากกว่า แต่

^๑ หจข., ร.๕ ม.๒.๑๔/๕๒, หนังสือรายงานตรวจราชการของ
พระยาตรีศตเทพ ปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
๒๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔.

^๒ หจข., ร.๕ ม.๔๐/๑, หนังสือพระยาไชยวิจิตร ทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
๒๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์, "เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น" ใน
ประชุมนิพนธ์เบ็ดเตล็ด, หน้า ๔๒๘.

ก็คงลี้ภัยอยู่บ้างในเวลาว่าง ๆ หรือที่ใดมีโอกาสเหมาะสมไม่ลำบากในการหนี และการขโมย^๑

ข) จากหลักฐานการสัมภาษณ์ ผู้จำเรื่องราวในอดีตร่วมสมัยได้เล่าให้ฟังว่า นักเลงโตบางคนแต่ก่อนเป็นนักตี แต่พอยากจนลง เนื่องจากเล่นการพนันจนหมดตัว จึงคิดหาเงินในทางทุจริต^๒ ดังกล่าว

การเปลี่ยนแปลงความประพฤติของนักเลงโตบางคนที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทำให้ภาพพจน์ของการเป็นนักเลงโตประจำหมู่บ้านที่เคยได้รับการนับถือมากในอดีตของบางหมู่บ้านเริ่มเสื่อมคลายลง^๓ และมีผลสะท้อนมาถึงในปัจจุบันนี้ ซึ่งได้ใช้คำว่านักเลงโตกับบุคคลที่ประพฤติตนเกรงทำร้ายผู้อื่น โดยไม่ได้นึกถึงความดีของนักเลงโตในหมู่บ้านชนบทในอดีตเลย

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับหมู่บ้านในชนบท

การเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ ไม่ได้มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับหมู่บ้านในชนบทเลย ศูนย์กลางของหมู่บ้านเกือบทุกหมู่บ้าน ยังคงได้แก่ วัด ซึ่งมีโบสถ์และมีพำนักของพระสงฆ์อันเป็นศูนย์กลางทางศาสนา และเป็นสถานที่เคารพบูชาของชาวบ้านในชนบท ชีวิตของชาวบ้านในชนบทโดยทั่วไปจึงมีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับวัดในหมู่บ้านต่อไป และวัดยังคงเป็นสถานย่านกลางที่ชุมนุมของชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา และในการ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐.

^๒ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

ศึกษากังกล่าวมาแล้ว

ประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับหมู่บ้านในชนบท ในระยะเวลาต่อมาก็คือ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชาวบ้านในชนบท ปรากฏหลักฐานจากการสัมภาษณ์ผู้จำเรื่องราวในอดีตที่ร่วมสมัยในชนบทภาคกลางได้เล่าให้ฟังว่า วัดหนึ่ง ๆ ในหมู่บ้านชนบทภาคกลางในขณะนั้นจะมีพระสงฆ์ไม่ถึง ๑๐ รูป พระสงฆ์ที่มีประจำวัดของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ก็เป็นชาวบ้านในขณะนั้นเป็นส่วนมาก ยกเว้นสมภารเจ้าอาวาส ที่อาจเป็นพระสงฆ์ที่นิมนต์มาจากที่อื่น ๆ ก็ได้^๑ ในสมัยนั้นชาวบ้านโดยทั่วไปเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์มาก เพราะพระสงฆ์ส่วนมากจะเป็นที่พึ่งของชาวบ้านเกือบทุกอย่าง นอกจากหน้าที่ประจำในการสอนหนังสือให้ลูกชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นแล้ว พระสงฆ์บางวัดยังทำหน้าที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ชาวบ้านด้วยยาแผนโบราณ พระสงฆ์บางวัดใช้เวทย์มนตร์คาถาที่ได้เรียนมาช่วยเหลือรักษาชาวบ้านในชนบทบางคนที่ถูกกระทำต่าง ๆ จากอิทธิพลของภูตผีวิญญาน^๒ พระสงฆ์บางวัดยังให้ความช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากจนด้วยการให้เขานาที่มีผู้ถวายให้วัดทำหาเลี้ยงชีพ พระสงฆ์บางวัดได้ช่วยเหลือชาวบ้านในชนบทที่ขาดเงินทุนที่จะใช้ทำนาคด้วยการให้กู้ยืม^๓ และพระสงฆ์บางวัดจะทำหน้าที่เป็นผู้รับฝากเงินทองข้าวของที่มีค่า ซึ่งชาวบ้านกลัวถูกโจรบุรุษจะมาปล้น หรือเมื่อชาวบ้านบางครอบครัวต้องไปทำนาที่อยู่ไกลจาก

^๑ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ นายเที่ยง พยัคฆ์จำเริญ, บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

หมู่บ้านของตน ก็จะนำเงินทองข้าวของที่มีค่าของครอบครัวไปฝากไว้

จากความสำคัญของพระสงฆ์ในชนบทที่ไ้กระทำตนเป็นที่พึ่งที่ถ้ำของชาวบ้านในชนบทขณะนั้น จึงไม่น่าแปลกใจอะไรนักที่ชาวบ้านโดยทั่วไปจะมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของศาสนา และรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยพยายามเข้าไปจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์^๒ เพื่อควบคุมคณะสงฆ์ให้เป็นระเบียบ และเพื่ออาศัยพระสงฆ์ให้ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งและอบรมสั่งสอนแก่ชาวบ้านในชนบทแทนรัฐบาล อันจะทำให้รัฐบาลสามารถทำการปกครองชาวบ้านในชนบทภาคกลางได้ง่ายขึ้น

๖. ฐานะทางสังคมของชาวนาในชนบทกับการปกครองระบบศักดินาของรัฐ

ถึงโลกลาวมาแล้วว่า ก่อน พ.ศ. ๒๓๕๘ ชาวนชนบทส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นผู้ปกครองในระบบศักดินา ได้มีฐานะในทางสังคมส่วนใหญ่เป็นไพร่พวกหนึ่ง และเป็นทาสพวกหนึ่ง

ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา ในระยะแรก ฐานะทางสังคมของชาวนาในชนบทยังคงดำรงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

^๑ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๑ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี, "เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น" ใน ประชุมนิพนธ์เบ็กเตล็ด, หน้า ๔๐๐.

^๒ ศึกษารายละเอียดเรื่องนี้จาก วิบูลย์ ภัคดีมงคล, "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับคณะสงฆ์" วารสารธรรมศาสตร์, ๑ (มิถุนายน - ตุลาคม ๒๕๑๕) : ๘๓ - ๑๐๒.

จนกระทั่งถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ฐานะทางสังคมของชาวนาในชนบทกับระบบการปกครองแบบศักดินาของรัฐได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น คือ

๑. การเลิกระบบไพร่

รัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นว่า ระบบไพร่ไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น พระองค์จึงทรงดำเนินการเลิกระบบไพร่ เริ่มต้นด้วยการจัดตั้งกรมทหารหน้าขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ โดยประกาศรับพวกไพร่มาเป็นทหารด้วยใจสมัคร ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงโปรดเกล้าให้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติทหาร" ซึ่งมีผลทำให้ไพร่ทั้งหลายหลุดพ้นจากการถูกบังคับให้ "รับราชการงานโยธา" โดยจ่ายเงินช่วยราชการแผ่นดินแทนการเข้าเวรได้^๑ แสดงว่า ไพร่มีอิสระในแรงงานของตนมากขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวนาในชนบทที่เป็นไพร่ก็ยังมีข้อผูกพันต้องเสียเงินค่าราชการทุกปี คือ มีละ ๒ บาท ทั้งไพร่หลวงและไพร่สม จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ พวกไพร่จึงมีอิสระเสรีอย่างเต็มที่ เมื่อทางราชการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร" ซึ่งกำหนดให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี เข้ารับราชการมีกำหนด ๒ ปี แล้วปลดเป็นกองหนุนโดยที่ไม่ต้องเสียเงินค่าราชการตลอดชีวิต^๒

การเลิกระบบไพร่ด้วยวิธีดังกล่าวของรัฐบาลในขณะนั้น ทำให้ชาวนาในชนบทได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคมจากการเป็นไพร่มาเป็นทหารรับใช้ประเทศ ซึ่งมีฐานะทางสังคมที่ดีกว่าการเป็นไพร่ในอดีต

^๑ขจร สุขพานิช, "ฐานันดรไพร่," ใน ข้อมูลจากอดีต, หน้า ๕๓ - ๕๘.

^๒เรื่องเดียวกัน.

๒. การเลิกทาส

ในส่วนที่เกี่ยวกับทาสนั้น รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงเห็นว่ากรรมมีทาสนั้น "ไม่มีประโยชน์และไม่ยุติธรรม" ดังนั้น พระองค์จึงทรงดำเนินการเลิกทาสอย่างค่อยทำค่อยไป โดยทรงเริ่มต้นด้วยการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติกักเกณฑ์เกณฑ์อายุลูกทาสลูกไทย" ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ กำหนดให้ลูกทาสที่เลิกในปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ ซึ่งเป็นปีที่เสด็จเสวยราชสมบัติและมีต่อมาพ้นจากความเป็นทาส เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติทาส เพื่อปลดปล่อยทาสทั้งหมดให้เป็นไทอย่างสมบูรณ์^๒ ดังนั้น ชาวนาในชนบทบางพวกที่เคยตกเป็นทาสจึงหลุดพ้นจากพันธนาการดังกล่าว และเปลี่ยนฐานะทางสังคมเป็นอิสระ

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ กวรวรรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการเลิกไพร่ และเลิกทาสดังกล่าวนี้ ได้กระทำในช่วงที่เศรษฐกิจของไทยกำลังเจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่ ชาวกำลังเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ ซึ่งนอกจากจะขายได้ก็แล้วราคายังสูงอีกด้วย การเลิกระบบไพร่และการเลิกทาสดังกล่าวจึงปรากฏว่าทำให้คนมีเวลาว่างมากขึ้น ซึ่งเขามีโอกาสไปรับจ้างหรือใช้เวลาทำนาอย่างเต็มที่^๓

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ชาวนาในชนบทจะพ้นจากฐานะทางสังคมไม่การเป็นไพร่และเป็นทาสแล้ว แต่ชาวนาในชนบทก็ยังไม่ได้หลุดพ้นจากระบบศักดินา เพราะว่าชนชั้นศักดินา ยังคงควบคุมที่นาต่อไป ชนชั้นศักดินายังคงควบคุมรัฐซึ่งเก็บภาษี

^๒ ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม), "ประกาศเกณฑ์เกณฑ์อายุลูกทาสลูกไทย พ.ศ. ๒๔๑๗" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๘, (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์, ๒๔๓๘), หน้า ๒๖๐.

^๓ วิชัย เสวยมาตย์, การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๕๘ - ๕๑.

^๓ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 60.

จากชานา^๑ ซึ่งในเรื่องนี้จะไต่ถ้อยอย่างละเอียดในตอนต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อลักษณะความเป็นอยู่ของชนบทหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๙๔ นี้ จะเห็นได้ว่า ความเป็นอยู่ของชาวนาในชนบทภาคกลางในด้านพลเมือง ลักษณะครอบครัว และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับหมู่บ้านในชนบท ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ในส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงภายหลังเศรษฐกิจเปลี่ยนไปก็คือ ในด้านลักษณะชนชั้นทางเศรษฐกิจในสังคมหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างนักเลงโตในหมู่บ้านกับโจรผู้ร้าย และฐานะทางสังคมของชาวนาในชนบทกับการปกครองระบบศักดินาของรัฐ ดังที่กล่าวมาแล้ว

ค. ลักษณะเศรษฐกิจชนบทหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน

พ.ศ. ๒๓๙๔

ในหัวข้อลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๙๔ นี้ ผู้เขียนจะได้แบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น

๑. การแตกสลายของเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพในชนบท
๒. เทคนิคการผลิตหรือวิธีการผลิต
๓. ปัจจัยที่ใช้ในการทำนา
๔. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหมู่บ้านกับตลาดโลก
๕. ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างหมู่บ้านกับรัฐ

^๑ Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, The Political Economy of Siam 1851 - 1910, (Bangkok : The Social Association of Thailand, 1978), p. 30.

๑. การแตกสลายของเศรษฐกิจแบบพอยังชีพในชนบท

ถึงโลกลาวมาแล้วว่า ก่อน พ.ศ. ๒๓๘๘ ลักษณะเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบเศรษฐกิจพอยังชีพ คือ มีการเกษตรกรรมและการหัตถกรรมอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ละครอบครัวผลิตของจำเป็นแทบทุกอย่างเอง การแบ่งงานกันทำและการผลิตเฉพาะอย่างภายในหมู่บ้านยังไม่พัฒนา แต่หลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ ปรากฏว่า ในระยะเวลาต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญในโครงสร้างสินค้าออก และสินค้าเข้าดั้งเดิม นั่นคือ สินค้าเข้าแต่เดิมประกอบด้วยสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคของชนชั้นนำ ได้เปลี่ยนมาเป็นสินค้าหลายชนิด เพื่อการบริโภคของคนทั่วไป^๑ ถึงปรากฏมีหลักฐานรายการสินค้าเข้าบางอย่าง อาทิเช่น ผาตัด เสื้อสีขาว ผ้าเช็ดหน้า เส้นกายสีแดง เส้นกายสีขาว เส้นไหม เครื่องถ้วยชาม เครื่องแก้ว เหล็ก อารูบป็น เป็น ทองแดง ถ่านหิน เส้นกายสีเขียวและสีเหลือง เป็นต้น^๒ ส่วนสินค้าออก ซึ่งตลอดมาประกอบด้วยสินค้าจำนวนมากชนิดก็เปลี่ยนมาเป็นสินค้าสำคัญเพียงไม่กี่ชนิด^๓ อาทิเช่น ข้าว ไม้สัก ฝัก ไม้กุ่ม เป็นต้น^๔

^๑ Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, The Political Economy of Siam 1851 - 1910, p. 1.

^๒ พจข., B.P.P. 2/2. ^{๒๓๖๕} British Parliamentary Paper. (1865), หน้า ๑๘.

^๓ Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, The Political Economy of Siam 1851 - 1910, p. 1.

^๔ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 36.

สินค้าอุตสาหกรรมที่มาจากต่างประเทศส่วนใหญ่มักจะมีราคาถูกกว่าสินค้าอุตสาหกรรมภายในประเทศ^๑ ชาวบ้านในชนบทภาคกลางได้พบว่า ชาวเป็นผลผลิตที่เขาอาจขายได้กำไร^๒ เพื่อหาเงินมาซื้อสิ่งของราคาถูกที่มาจากต่างประเทศและเข้ามาทวนตลาดเมืองไทยในขณะนั้น^๓ ดังนั้น จึงปรากฏว่า การปลูกข้าวได้กลายเป็นงานที่ชาวบ้านชอบทำมากกว่างานอื่น^๔ และในขณะเดียวกัน ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. ๒๓๘๘ แล้ว รัฐบาลไคสนับสุนนส่งเสริมบำรุงการกสิกรรมโดยเฉพาะการทำนาและการค้าขาย ดังจะเห็นได้จากรัฐบาล ไคส่งเสริมให้ประชาชนขยายเนื้อที่การทำนาคอยการไม่เก็บภาษีทำนาในปีแรกที่ชาวนาไค่นสร้างที่ป่าเพื่อทำนา และเก็บค่านาในอัตราต่ำกว่าเกณฑ์ปกติคือ ไร่ละ ๑ เฟื้อง ในปีถัดจากปีแรกอีก ๑ ปี ต่อจากนั้นจึงเก็บในอัตราปกติคือ ไร่ละ ๑ สลึง สำหรับนาอุโคและไร่ละ ๑ สลึง ๑ เฟื้อง สำหรับนาฟางลอย^๕ ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็พยายามลดการเกณฑ์แรงงานไพร่ให้ลดน้อยลงโดยใช้วิธีการจ้างแรงงานชาวจีนทำงานโยธามากขึ้น

^๑ Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, The Political Economy of Siam 1851 - 1910, p. 1.

^๒ J. Homan Van der Heide, "The Economical Development of Siam During the Last Half Century," p. 86.

^๓ British Consular Report, 1860, p. 335.

^๔ British Consular Report, 1869, p. 98.

^๕ "ประกาศยกเลิกทางเขาค่านาปีแรกไค่นสร้าง พ.ศ. ๒๔๐๐," ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๐๔ (พระนคร : องค์การคารวะของคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๘ - ๓๐.

ทุกปี เช่น การจ้างให้คนจีนปลูกถั่วในสมัยรัชกาลที่ ๔^๑ วิธีการดังกล่าวนี้เป็น การเปิดโอกาสให้ชาวนามีเวลาเป็นของตัวเองมากขึ้น สามารถที่จะประกอบอาชีพ ของตนไปโลกด้วยความมั่นใจว่าจะไม่ถูกเกณฑ์ไปทำงานให้แก่ทางราชการในฤดูการ หนานาอีก นอกจากนี้รัฐบาลได้พยายามประกาศให้ประชาชนเห็นถึงผลดีของการที่ พอกาต่างประเทศสนใจซื้อข้าวไทยว่ามีผลดีต่อชาวนาอย่างไร^๒ ด้วยการสนับสนุน ทุกวิถีทางของรัฐบาลดังกล่าว ในระยะเวลาต่อมา ได้มีรายงานระบุว่า การปลูก ข้าวได้มีการขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ดูเกี่ยวข้องกับ การเพิ่มของปริมาณ^๓ จากความ ๓ ต้องการข้าวไทยของประเทศในเอเชีย^๔ ชาวนานในชนบทได้ยุติเวลาให้กับการผลิต ข้าวมากขึ้น และค่อย ๆ ละทิ้งกิจกรรมอื่น^๕ การกระทำดังกล่าว ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อยังชีพในชนบทภาคกลางต้องเปลี่ยนแปลงไป สินค้าตัดกรรมและ ๑ อุตสาหกรรมในครอบครัวค่อย ๆ หดไปชาวนาในชนบทหันไปซื้อสินค้าประเภทเดียว ๑ กันจากต่างประเทศ ซึ่งมีราคาถูกกว่า เช่น เคยปลูกฝ้ายและทอผ้าใช้เองก็หันไป ๑ ทอผาควยด้ายที่ซื้อจากต่างประเทศ ต่อมาก็เลิกปลูกฝ้ายและค่อย ๆ เลิกการทอผ้า ๑ ใช้เอง โดยหันไปซื้อจากต่างประเทศแทน^๖ ทั้งนี้ก็เพราะชาวนาได้พบว่าการซื้อ

^๑ศึกษารายละเอียดเรื่องนี้อยู่ใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาว-
นฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ ที่ ๔, หน้า ๑๑๐, ๑๑๕, ๒๕๑ และ ๓๑๑.

^๒ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๐๔, หน้า ๒๘ - ๓๐.

^๓British Consular Report 1860, p. 335.

^๔James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 -
1970, p. 425.

^๕British Consular Report 1869, p. 98.

^๖"ประกาศพระราชทานโอวาทแก่ผู้ซื้อข้าวขาว," ประชุมประกาศ
รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๐๘ (พระนคร : องค์การคณาภิบาล, ๒๕๐๔),
หน้า ๒๓๐ - ๒๓๔.

เสื้อผ้าจากต่างประเทศด้วยเงินจากการขายข้าวสามารถซื้อได้ราคาถูกและสะดวกกว่า ดังที่หลักฐานในสมัยนั้นไ้ระบุว่า ประชาชนส่วนมากในภาคกลางชอบซื้อเสื้อผ้าจากต่างประเทศแทนที่จะทอใช้เองแบบสมัยก่อน^๑ ดังนั้นความเสื่อมโทรมของ **หัตถกรรม** สิ่งทอจึงค่อย ๆ เสื่อมโทรมลงและขยายวงกว้างไปยังเขตทั่ว ๆ ไป ที่ชาวนากำลังเพิ่มการผลิตข้าวเพื่อขายอย่างเคียว^๒

สินค้าเข้าที่ค่าด้วยเครื่องจักรจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่าได้ถูกนำเข้ามาขังหมู่บ้านโดยพ่อค้าคนกลาง ด้วยวิธีการบรรทุกสินค้าสิ่งทอจากต่างประเทศ เหล่านี้เข้าไปแลกเปลี่ยนกับข้าวนาถึงที่มือของชาวนาในชนบทเลย^๓ การแลกเปลี่ยนดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งการแลกเปลี่ยนของกับของ และการแลกเปลี่ยนโดยเงินเป็นสื่อกลาง^๔

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ สินค้าเข้าสิ่งทอมีมูลค่ามากกว่า ๓๐ % ของสินค้าเข้าทั้งหมด^๕ ผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยในขณะนั้น ได้กล่าวว่า "ในปีหลัง ๆ นี้การผลิตผ้าฝ้ายด้วยมือแบบพื้นบ้านลดลงอย่างมาก ผ้าจากต่างประเทศแม้ไม่ทนทาน แต่ก็ถูกกว่า"^๖

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ G.W. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 107.

^๕ Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, The Political Economy of Siam 1851 - 1910, p. 3.

^๖ British Consular Report 1885, p. 6.

หลังจาก ๒๕ ปีต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ก็ไ้มีรายงานฉบับหนึ่งระบุว่า "อุตสาหกรรมหนึ่งที่มีอยู่ในสภาพที่อ่อนแอแล้ว"^๑ ในขณะเดียวกัน ชาวนาได้ขยายการผลิตเฉพาะข้าวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นของอาณาจักรมณฑลวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๒ ชาวนาได้พากันและทิ้งพืชอื่น ๆ ที่เคยปลูกอยู่กับข้าว เช่น ฝ้าย ยาสูบ ฯลฯ^๓ พื้นที่ที่เคยปลูกพืชอื่นถูกเปลี่ยนเป็นปลูกข้าวโดยไม่คำนึงว่า เหมาะสมหรือไม่เพียงเพื่อมุ่งหวังที่จะนำข้าวมาแลกเปลี่ยนของที่มีมูลค่านำมาขาย หรือนำข้าวมาแลกกับเงินตรา เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าที่ตนเองเคยทำใช้เองก่อน^๔ หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา พระเมืองไทยผลิตสินค้าที่สำคัญเพียง ๒ - ๓ ชนิด คือ ข้าว ไม้สัก และแร่ดีบุก ประชาชนประมาณ ๘๐ - ๙๐ % ทั่วไปทำนา และปรากฏว่า ข้าวเป็นสินค้าออกถึง ๖๐ - ๗๐ % ของจำนวนสินค้าออกทั้งหมด^๕

สภาพดังกล่าวข้างต้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเกิดกระบวนการผลิตเฉพาะข้าวอย่างเดี่ยวของชาวนาในขณะนั้น ทำให้อุตสาหกรรมขนบทโดยเฉพาะการทอผ้า

^๑G.E. Gerini, Siam and its Productions, Arts and Manufactures. (Hertford, England : Anstin and Sons, 1912), p. 209.

^๒Charles S. Leckie "The Commercial of Siam in Relation to the Trade of the British Empire," Journal of the Royal Society of Arts, Vol. 42 (8 June 1894), p. 652.

^๓James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 36.

^๔Ibid.

^๕Ibid., p. 37.

โคลงทะเลายลง ผู้จำเรื่องราวในอดีตร่วมสมัยได้ให้เหตุผลถึงการเปลี่ยนแปลง
 ดังกล่าวไว้ว่า ผ้าที่ชาวนาทอเองทอ จะได้เป็นผ้าถุงหรือผ้าโสร่ง ต้องผ่านกระบวนการ
 การต่าง ๆ มาก จนกระทั่งถึงการทอ ซึ่งในการทอผ้านั้น คนที่ทอผ้าเก่งจริง ๆ
 ยังต้องใช้เวลา ๒ หรือ ๓ วัน โดยจะทอตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น จึงจะเสร็จตาม
 ระยะเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ เมื่อมีสินค้าเข้ามาขายในหมู่บ้าน และราคาถูกกว่า
 ชาวบ้านในหมู่บ้านจึงพากันไปซื้อมาใช้เพื่อไม่ต้องเสียเวลาในการทอผ้า และจะได้
 นำเวลาไปทำนาให้มากขึ้น^๑

จากเหตุผลดังกล่าวของผู้จำเรื่องราวในอดีตร่วมสมัยของเขา ได้ทำให้
 เราสามารถทราบถึงสาเหตุอย่างหนึ่งแห่งการเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมการทอผ้า
 ในหมู่บ้านชนบทภาคกลางของไทยได้อย่างเด่นชัด และสภาพดังกล่าวที่เกิดขึ้นนี้เอง
 มีผลทำให้เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งที่เคยมีอยู่ในหมู่บ้านชาวนาชนบทภาคกลางของไทยใน
 อดีตต้องแตกสลายลง ในขณะเดียวกันก็ยังมีหมู่บ้าน ในชนบทบางแห่งซึ่งเป็นส่วนน้อย
 มาก ที่ยังคงรักษาอุตสาหกรรมพื้นบ้านไว้ได้ และโคยักถือเป็นที่มั่นคงต่อมา
 จนถึงปัจจุบันนี้ แต่ก็มีการทำนาอยู่บ้างเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัวเท่านั้น ไม่ได้
 มุ่งผลิตเป็นการค้าเหมือนในหมู่บ้านอื่น ๆ หมู่บ้านบางแห่งส่วนน้อยดังกล่าวนี้ไม่มีกี่แห่ง
 ที่สำคัญได้แก่ หมู่บ้านมอญบ้านหม้อ ที่ปทุมธานี และหมู่บ้านอรัญญิกท่ามิดที่อยู่ชยา^๒ สาเหตุ
 ที่หมู่บ้านส่วนน้อยเหล่านี้ยังคงรักษาอุตสาหกรรมพื้นบ้านไว้ได้นั้น ผู้จำเรื่องราวใน

^๑สัมภาษณ์ นายจิบ เก็บรักษา, บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๗ ตำบลบางแก้ว
 อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๑๘ กันยายน ๒๕๒๑.

^๒หจข., ร.๕ ม.๒.๑๔/๓, พระพรหมภิบาลและนายรองพลพ่าย
 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๔ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕.

อดีตร่วมสมัย ได้ให้สัมภาษณ์แก่ผู้เขียนว่า อาชีพการทำมิดนั้นเป็นอาชีพที่คนในหมู่บ้านนี้ทำติดตัวมาจากเวียงจันทร์ เมื่ออพยพมาตั้งหลักแหล่งในเมืองไทย ก็ยังคงยึดถือการทำมิดอยู่และมีการทำนาบ้าง ต่อมาเมื่อหมู่บ้านอื่นมีการทำนาถักกันมากขึ้น และได้พากันซื้อมิด ขวาน เลื่อย ฆานไถนา ที่คนในหมู่บ้านนี้เอาไปวางขายในตลาดคอร์รัปติกกันมากมาย มิดที่ทำในหมู่บ้านนี้จึงมีชื่อเสียงและรู้จักกันตามชื่อตลาดที่คนในหมู่บ้านนี้เอามิดไปขายว่ามีคอร์รัปติก หมู่บ้านนี้จึงดำรงการทำมิดและเครื่องมือทำนาอื่น ๆ เป็นอาชีพอย่างมั่นคงตั้งแต่นั้นมา

จากการสัมภาษณ์ผู้จำเรื่องราวในอดีตร่วมสมัยดังกล่าวยอมแสดงให้เห็นว่า อุตสาหกรรมพื้นบ้านบางอย่างยังคงสภาพเดิมอยู่ได้ เพราะได้มีการทำเป็นอาชีพมาแต่บรรพบุรุษในอดีตแล้ว นอกจากหลักฐานจากการสัมภาษณ์ที่ยืนยันดังกล่าวแล้วยังมีหลักฐานที่มีผู้วิจัยได้กล่าว ถึงหมู่บ้านมอญบ้านหม้อที่มีชุมชนที่ยังดำรงรักษาอุตสาหกรรมพื้นบ้านไว้ได้ก็เพราะว่า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นอาชีพที่ชาวมอญทำกันมาแต่ดั้งเดิมในสมัยที่อยู่ในพม่า ครั้นเมื่ออพยพเข้ามาในประเทศไทยก็ได้นำเข้ามาทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ต่อมาภรรยาคนดินเผาเหล่านั้นได้เป็นที่นิยมของประชาชน มอญแถบนั้นจึงหันมาทำอาชีพนี้อย่างเป็นทางการเป็นล่ำเป็นสัน^๒

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า หลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๔ แล้ว ชาวนาในชนบทภาคกลาง ส่วนใหญ่ได้มุ่งทำการผลิตข้าวอย่างเดี่ยว โดยละทิ้งพืชอื่น ๆ ที่เคยปลูกอยู่กับข้าว เช่น ฝ้าย ยาสูบ อ้อย

^๑ สัมภาษณ์ นางคือโบ คำสี, บ้านเลขที่ ๗๐ หมู่บ้านไผ่หนอง ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒ James Low, "History of Tenasserim," Vol. 3 (1836), p. 50.

เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เมื่อมีสินค้าเข้าจากต่างประเทศที่มีราคาถูก และมีบทบาทสำคัญในฐานะ "สิ่งจูงใจ" ทำให้ชาวบ้านในชนบทพบว่า การผลิตข้าวขายได้มาก และนำเงินมาซื้อสินค้าราคาถูกใช้ดีกว่าการทำอย่างอื่นทั้งหมด ดังนั้น การผลิตเพื่อยังชีพในชนบทจึงแตกสลายลงในที่สุด

๒. เทคนิคการผลิตหรือวิธีการผลิต

ในเรื่องเทคนิคการผลิตหรือวิธีการผลิตของชาวนาในชนบทภาคกลาง ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘ นั้น มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก กล่าวคือ วิธีการผลิตข้าวของชาวนา ตั้งแต่เปิดประเทศเป็นต้นมาใน พ.ศ. ๒๓๕๘ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ชาวนายังคงใช้วิธีการทำนาแบบเดิมที่ทำกันมาแต่บรรพบุรุษ โดยมักจะเริ่มจากการทำนาประเภทเลื่อนลอย หรือนาไร่ก่อนแล้วจึงพัฒนาไปเป็นนาหว่านหรือนาค่า ดังเช่นในสมัยก่อน จะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาบ้างก็เพียงเปลี่ยนจากวิธีการทำนาแบบหนึ่งไปเป็นอีกแบบหนึ่งในพื้นที่เดิม ซึ่งแต่ก่อนนั้น ชาวนาในชนบทภาคกลางถือว่า ที่ใดที่เหมาะสมในการทำนาหว่านก็ทำนาหว่านตลอดไป ที่ใดที่เหมาะสมในการทำนาค่าก็ทำนาค่าตลอดไป แต่หลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘ แล้ว การขยายตัวการเพาะปลูกข้าวของชาวนามีมากขึ้น จึงมีชาวนาบางแห่งเป็นประเภทดังกล่าวดังเช่นใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ชาวนาผู้อพยพมาทำนาในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาพบว่า จะไถดำไร่มากกว่าที่จะเปลี่ยนจากนาค่ามาเป็นนาหว่านในพื้นที่นั้น หรือชาวนาในแถบคลองประเวศบุรีรมย์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๒๓ ก่อนจะอพยพมาที่นี้ในที่เดิม คงทำนาค่าก่อน แต่เมื่อมาที่คลองประเวศบุรีรมย์ ก็หันมาลองทำนาโดยวิธีหว่านทันที^๑ หรือในแถบ

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and the Rice Economy in Thailand, p. 210 - 211.

รังสีตกก่อนที่จะมีการชุกคลองก็ทรงทำนาถ้ำ แต่หลังจากการชุกคลองแล้วจึงทำนา
หว่าน^๑ จากการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาไปมาเช่นนี้ ก็ยังเป็นวิธีการทำนาคง
เช่นแบบเดิมที่เคยทำกันมา ซึ่งดูไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเลย เพียงแต่กลับไป
ไปกลับมาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของน้ำและความหวังในผลผลิตที่จะได้เพิ่มขึ้น
เท่านั้น

นอกจากนี้ปรากฏว่า ชาวนาในขณะนั้นยังไม่รู้จักการปรับปรุงดิน ทรงทำนา
กันตามที่เคยทำมาด้วยการอาศัยพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และน้ำตามธรรมชาติเท่านั้น และยัง
ไม่มีความรู้เรื่องปุ๋ยที่มีในพื้นที่ดินตามธรรมชาติ กังนั้น จึงไม่สามารถนำเอาปุ๋ยที่มีอยู่
ในดินขึ้นมาเพื่อปรับปรุงหน้าดินให้ดีขึ้น ดังเช่น ชาวนาจะไถนาแต่เพียงผิวชั้น ๆ
เพื่อกลับรากหญ้าให้ถูกแดดเผาตายเท่านั้น โดยชาวนาไม่มีความรู้ว่าถ้าไถให้ลึกลง
ไปอีก จะไถปุ๋ยธรรมชาติที่อยู่ลึกลงไปขึ้นมา ทำให้ดินชั้นบนมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น^๒
การที่ชาวนาไม่สามารถรู้จักใช้วิธีการทำนาโดยการปรับปรุงดินดังกล่าว เมื่อเกิดผล
ผลิตในการปลูกข้าวลดต่ำลงติดต่อกันหลายปี ดังเช่นสถิติผลผลิตของชาวนาที่เริ่มลด
ต่ำลง ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ เรื่อยมา กังที่มีหลักฐานทางราชการได้ระบุไว้ ดังนี้^๓

^๑Ibid., p. 214.

^๒เจ้าพระยาวงษาอนุประสิทธิ์, ประวัติการกระทรวงเกษตรธิการ, หน้า ๓๒๖.

^๓Division of Agriculture Economics, Ministry of
Agriculture of Thailand : Agriculture Statistics of Thailand
1962, pp. 39 - 40, อ้างใน Ministry of Agriculture, Rice
Economy of Thailand, p. 48.

พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๕๙	ผลผลิตเฉลี่ย	๒๘๘	ก.ก./ไร่
พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๔๖๙	ผลผลิตเฉลี่ย	๒๘๙	ก.ก./ไร่
พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๔๗๙	ผลผลิตเฉลี่ย	๒๖๑	ก.ก./ไร่

เมื่อเกิดผลผลิตลดลงดังกล่าวนี้ ชาวนาที่ใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการขยายเนื้อที่ในการทำนาออกเพื่อเพิ่มผลผลิตชดเชยกับผลผลิตต่อไร่ที่ลดลง โดยที่ยังคงใช้วิธีการทำนาแบบเดิมอยู่นั้นเอง^๑

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า เทคนิคการผลิตหรือวิธีการทำนา หลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๙๘ นั้นไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก วิธีการทำนาหวานและนาค่ำยังเป็นวิธีที่ชาวบ้านในชนบทหมู่บ้านได้เคยกระทำมา มีการเปลี่ยนแปลง แต่การขยายเนื้อที่การเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

๓. ปัจจัยที่ใช้ในการทำนา

ในเรื่องปัจจัยที่ใช้ในการทำนาภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นต้นมา ผู้เขียนจะได้อภิปรายการศึกษา ดังนี้

- ก) ที่ดิน
- ข) แรงงาน
- ค) ทุน

^๑เฟรด คัมบิว ริคส์, การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า, แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และ เอกวิทย์ ณ ถลาง (พระนคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๙), หน้า ๗๐.

- ง) การขอประทานของชานา
- จ) พันธุ์ข้าวปลูก
- ฉ) เครื่องมือที่ใช้ในการทำนา
- ช) ควาย
- ก) ที่ดิน

ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมการทำนาและการคมนาคมขนส่งในภาคกลาง โดยการชุกคลองให้มากขึ้น เพราะสภาพภูมิประเทศในภาคกลางอำนวยให้ชุกคลองได้ไม่ยากนัก^๑ ดังปรากฏมีหลักฐานว่า รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของคลองที่มีต่อการคมนาคมขนส่งและการขยายที่ทำนามาก จึงได้ชุกคลองเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวขึ้นบ้าง รัชกาลที่ ๕ ทรงสืบทอดนโยบายนี้จากพระราชบิดาอย่างจริงจังด้วยการส่งเสริมการชุกคลอง^๒ ทั้งโดยรัฐบาลและเจ้าพนักงานท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการด้วยวิธีจ้างและวิธีเกณฑ์แรงงานราษฎรชุก^๓ นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตให้เอกชนชุกคลองโดยการเรียกรายจากผู้ที่ต้องการทำนา ๒ ฝั่งคลองที่ชุกใหม่ ทั้งการมอบให้

^๑ศึกษารายละเอียดใน กิตติ คันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. ๒๓๖๓ - ๒๔๕๓)," หน้า ๑ - ๑๗.

^๒พจข., ร.๕ กษ.๕.๘/๑, คำแอดเกรสกรรามาบังคับมทูลเปิดคลองรังสิตของพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์ ม.ร.ว.สุวพรรณ หลวงปฏิบัติราชประสงค์ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๕.

^๓ปิยนาด นูนนาก, "รายงานผลการวิจัยการพัฒนาการคมนาคม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ที่, ๒๕๑๘), หน้า ๗๕.

บริษัทชุกคสองดูแลดูนาสยามเป็นผู้ดำเนินการชุก^๑ และทรงอนุญาตให้ประชาชน
ร่วมมือกันเองชุกคสองในท้องถิ่นของตนเพื่อการทำนาและสาธารณประโยชน์
ตามการกมนาคนสงควย^๒

นอกจากนี้ รัชกาลที่ ๕ ยังทรงพยายามปรับปรุงวิธีการถือครองที่ดินให้
รัดกุมยิ่งขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันแก่ชาวนาผู้ถือครองที่ดินให้สามารถทำนาค้ำความ
สบายใจ โดยการประกาศออกโฉนดที่ดินแบบใหม่ ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔ -
ผู้เขียน) ด้วยการให้มีการทำแผนที่ของที่ดินอย่างละเอียดด้วยวิธีการสำรวจแบบใหม่
กำหนดให้ผู้ครอบครองมีกรรมสิทธิ์เหมือนนาคูโค^๓ ซึ่งนับว่าเป็นการยอมรับกรรม
สิทธิ์ในที่ดินของประชาชนเป็นทางการครั้งแรก

ในกรณีที่รัฐบาลได้สนับสนุนการชุกคสองด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้น
มีผลทำให้บริเวณที่ราบภาคกลางโดยเฉพาะแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้
ถูกบุกเบิก เปิดเนื้อที่ให้นาให้กว้างขวางออกไปทุกทีมีการตื่นตัวในการจับจองที่ดิน
กันมากตั้งแต่ถนนชั้นสูงจนถึงชาวนาทั่วไป โดยเฉพาะในช่วงระยะที่เศรษฐกิจการ
ค้าข้าวไทยกำลังเจริญรุ่งเรืองในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๔๓^๔ ทั้งนี้ ที่ดิน
จึงกลายเป็นสิ่งที่มีค่ามาก และการขยายตัวในการปลูกข้าวของไทยในขณะนั้นเป็น
การขยายทางการค้าพื้นที่นั่นเอง

^๑ หจข., กษ.แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๕, เรื่องที่ ๓๗๕๕,
ประกาศอนุญาตชุกคสอง ร.ศ. ๑๑๐, ๑๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๐.

^๒ บิณนาค บุนนาค, "รายงานผลการวิจัยการพัฒนาการกมนาคนใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า ๔๓ - ๔๖.

^๓ "ประกาศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๐," ราชกิจจานุเบกษา,
๑๘(๒๒ กันยายน ๑๒๐) : ๓๗๐ - ๓๗๖.

^๔ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice
Economy in Thailand, p. 41.

ในขณะที่ที่ดินกลายเป็นสิ่งที่มีค่ามากในการทำนา ปรากฏว่า ชาวนาในชนบทภาคกลางไม่มีที่ดินของตนเองร้อยละ ๓๖^๑ มีที่ดินของตนเองร้อยละ ๖๔ ชาวนาที่มีที่ดินของตนเองนั้นมีวิธีการไถที่กินถวญการจับจองและถวญการซื้อที่ดิน

การจับจอง เป็นวิธีการที่ชาวนาไม่ต้องเสียเงินเลย แต่ก็เป็นกรยากลำบากไม่น้อยที่จะต้องแสวงหาที่ดิน ซึ่งยังไม่มีผู้ใดจับจองหรืออ้างสิทธิ การจับจองที่ดินของชาวนา มักเกิดในช่วงระยะแรกของการขยายตัวทางการปลูกข้าวเพราะเมื่อมีการขยายตัวทางการปลูกข้าวมาก คลองสายต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น ชาวนาจึงพากันมาจับจองและขยายเนื้อที่นามากขึ้น ดังเช่น ชาวนาในบริเวณทุ่งแกได้จับจองขยายที่นาของตนลงมาทางใต้ ซึ่งเป็นทุ่งรกร้างและมีจัญจิงตุกให้ขยายลงมาคือ เป็นบริเวณที่อยู่ใกล้เมืองหลวงใหม่^๒ หรือจากการสัมภาษณ์ชาวนาผู้จำเรื่องราวในอดีตได้เล่าว่า ในระยะที่ข้าวขายได้ราคาดี ชาวนาในหมู่บ้านได้พากันขยายจับจองที่นาของตนเองจากที่ติดชายแม่น้ำเข้าไปในป่าที่รกร้าง บางครั้งก็มีการทะเลาะวิวาทกัน เมื่อการจับจองไปใกล้กันและลำที่ติดกัน^๓

การซื้อที่ดิน ชาวนาในชนบทที่มีทุนสามารถจะซื้อที่ดินได้จากหลายทาง ได้แก่ ซื้อที่ดินจากบริเวณที่รัฐบาลซุกคลองผ่านไป ซื้อที่ดินจากคลองที่เอกรชนซุก

^๑ ซิมเมอร์แมน, การสำรวจเศรษฐกิจชนบทแห่งสยาม, หน้า ๕๘.

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 40.

^๓ สัมภาษณ์ นายเที่ยง พันธ์จำเริญ, บ้านเลขที่ ๘๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๑ ธันวาคม ๒๕๒๑.

และชื่อที่ดินได้จากพวกเล่นที่ดิน^๑

ขนาดของที่ดินที่ชาวนามีที่ดินใช้ในการเพาะปลูกในขณะนั้น ปรากฏหลักฐานจากการสัมภาษณ์ว่า ขนาดของที่ดินที่ชาวนามีนั้นมี ๓ ขนาด คือ^๒

๑) นาขนาดเล็ก เป็นนาขนาดเล็กที่ชาวนามีในชนบทที่ห่างไกลและชนบทโดยทั่วไป ไร่ทำในแต่ละครอบครัว ซึ่งมีสมาชิกราว ๓ - ๔ คน ขนาดของพื้นที่ไร่ในการเพาะปลูกมีตั้งแต่ ๕ - ๕๐ ไร่

๒) นาขนาดกลาง เป็นนาที่มีขนาดที่นาตั้งแต่ ๕๐ - ๑๐๐ ไร่ โดยทั่วไปมีสมาชิกราว ๕ - ๖ คน คือ มีพ่อ แม่ และลูก และยังมีลูกจ้างเพิ่มเติมในฤดูกาลทำนาอีก ๑ - ๒ คน

๓) นาขนาดใหญ่ เป็นนาของพวกเจ้าของที่ดินที่อาจจะเป็นผู้ที่มีฐานะดีที่สุดในหมู่บ้าน หรือเป็นพวกเจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่มาจับจองไว้ ที่ดินขนาดใหญ่ที่ใหญ่กว่าที่ชาวนาใช้ทำมากคือ มีเกินกว่า ๑๐๐ ไร่ขึ้นไป ส่วนใหญ่มาประเภทนี้ต้องใช้ลูกจ้าง คือ พวกคนลาวอีสานท่าหรือไม่กี่ไร่พวกทาสเป็นผู้ทำ แต่โดยมากมักจะแบ่งให้ชาวนาที่ไม่มีที่นาเช่าทำกันหลาย ๆ ครอบครัว แล้วเก็บค่าเช่านาเป็นรายไร่

^๑ศึกษารายละเอียดเรื่องนี้อยู่ใน สมชาย หลังหมอยา, "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า ๑๓๐ - ๑๓๘.

^๒สัมภาษณ์ นายเที่ยง นิตย์จำเริญ, บ้านเลขที่ ๘๒ หมู่ ๑ ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๓๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๑
นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

สำหรับชานาที่ไม่เป็นที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งมีอยู่ร้อยละ ๓๖ ก็กล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่จะอาศัยเช่านาของเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ ทำ บริเวณที่มีการเช่านาทำกันมากในภาคกลาง คือ บริเวณแถบชนบทของรังสิต ซึ่งอยู่ใกล้เมืองหลวงใหม่มาก^๑ นอกจากนั้นยังมีการเช่านาทำกันตามชนบทที่มีการขยายตัวของ การปลูกข้าวมากดังเช่น เมืองฉะเชิงเทรา^๒ ออยุธยา^๓ เป็นต้น

การเช่านาส่วนใหญ่มักจะเช่าที่นาที่มีขนาดไม่ใหญ่นัก อัตราค่าเช่านาที่ปรากฏมีหลักฐานในที่ต่าง ๆ และในศกต่าง ๆ มักจะต่างกันออกไปดังเช่น ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๒๖) เมืองนครชัยศรี ค่าเช่านาอย่างดีไร่ละ ๔ บาท นาอย่างเลวไร่ละ ๒.๕๐ บาท^๔ ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ออยุธยาและราชบุรี นาอย่างเลวไร่ละ ๑ บาท^๕ เป็นต้น

^๑ศึกษารายละเอียดเรื่องนี้อยู่ใน สุนทร อาสะไวย์, บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีประวัติโครงการรังสิต พ.ศ. ๒๔๓๑ พ.ศ. ๒๔๕๗, หน้า ๑๖๐ - ๑๖๒.

^๒สัมภาษณ์ นางจิม เก็บรักษา, บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๗ ตำบลบางปะแก้ว อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๒๑.

^๓สัมภาษณ์ นายชม สมออยู่, บ้านเลขที่ ๑๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๔พจน., ร.๕ กษ.๓.๒/๓๕, หนังสือกรมหลวงค่างวางราชานุภาพ กราบบังคมทูลในหลวง ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖.

^๕พจน., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๓, รายงานตรวจที่นาต่าง ๆ ของพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์ และพระยาวิเศษโกชนา.

ชาวนาที่เขานาทำนั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ^๑

- ๑) ชาวนาที่มีทุนแต่ไม่มีที่ดินทำ ต้องเขานาทำโดยลงทุนของตนเอง โดยจ่ายค่าเช่าให้แก่เจ้าของที่นา
- ๒) ชาวนาที่มีทุนบ้างแต่ไม่พอแก่การทำนา ต้องมาเขานาทำและขอยืมทุนจากเจ้าของที่นา ซึ่งเจ้าของที่นาได้ค่าเช่าและดอกเบี้ย
- ๓) ชาวนาที่ไม่มีทุนเลยและเป็นทาสทาส เจ้าของที่ดินช่วยให้เข้ามา แล้วออกทุนให้ทำนา โดยทำหนังสือสัญญาแบ่งผลผลิตที่ได้ออกครั้ง จนกว่าจะหมดค่าตัวที่ไถ่มา

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ มีผลทำให้การปลูกข้าวของชาวนาในชนบทภาคกลางเปลี่ยนจากการผลิตเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัวมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้มีการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกออกไปมากกว่าเดิม และทำให้ที่ดินกลายเป็นสิ่งที่มีค่ามาก มีข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจับจองที่ดินของชาวนาในชนบทภาคกลางในขณะนั้นอย่างหนึ่ง ก็คือ โอกาสในการครอบครองที่ดินที่ดีและมีขนาดใหญ่ของชาวนาในชนบทภาคกลางนั้นมีน้อยมาก ส่วนใหญ่แล้วคนชั้นสูงและผู้มีฐานะก็ในชนบทจะมีโอกาสได้ที่ดินที่ดี และมีขนาดใหญ่มากกว่า โอกาสดังกล่าวนี้ที่เห็นได้ชัด คือ การได้จากการพระราชทานโดยตรง ดังเช่น การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ขุดคลองมหาสวัสดิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ เพื่อพระราชทานที่ดินสองฝั่งคลอง

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๓.๒/๒๘, ฉายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ถึงพระยาอภัยราชา, สำเนาที่ ๘๐๔, ๓๐ เมษายน - ร.ศ. ๑๑๗.

แก่พระเจ้าลูกยาเธอ^๑ ทั้งยกคานาพระราชทานให้ตลอดเวลาที่ครอบครองที่ดิน
 กล้วย^๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้มีการผูกคลองประเวศบุรีรมย์ เพื่อพระราชทาน
 ที่ดิน ๒ ฝั่งคลองให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ^๓ เช่นกัน

นอกจากนี้ พวกเจ้านาย ข้าราชการ และผู้มีบรรดาศักดิ์ยังมีโอกาสที่
 กว่าประชาชนในการที่ยอมรู้เรื่องราว และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องที่ดิน
 ต่าง ๆ ใกล้เคียงและเร็วกว่า ดังนั้น เมื่อผู้มีบรรดาศักดิ์เหล่านี้เห็นว่าการค้าชาว
 กาลังเป็นสิ่งที่ทำรายได้ให้แก่อุฏีเกี่ยวของไ้มาก พวกนี้มีความพร้อมทั้งทุนและแรงงาน
 มาก เห็นอู่ชาวนาทั่วไป จึงใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์ควบการจับจองที่ดิน
 ที่อุดมสมบูรณ์ใหม่ ๆ ไวกอน เพื่อสร้างคามมั่งคั่งให้กับตนเอง ดังนั้น การจับ
 จองที่ดินในชนบทของพวกผู้ที่มีบรรดาศักดิ์กับชาวนาจึงแตกต่างกัน คือ พวกชาวนา
 ในชนบทต้องการที่ดิน เพียงเพื่อขยายเนื้อที่ในการปลูกข้าวเท่านั้น แต่พวกผู้ที่มี
 บรรดาศักดิ์ต้องการที่ดินเพื่อการค้าที่ดินและการให้เช่าที่ดินเป็นส่วนใหญ่ กล้วยเหตุนี้
 จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรนักที่ในขณะนั้น มักจะมีปัญหาการแบ่งชิงวิวาทที่ดิน ความ
 ซัดแย้งระหว่างเจ้าของที่นากับผู้เช่ามาเกิดขึ้นในชนบทเสมอ แม้แต่ในปัจจุบันนี้ก็ยังมี
 มีปรากฏอยู่

^๑ เจ้าพระยาวงษาอนุประสิทธิ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ,

หน้า ๑๓๔.

^๒ กิตติ คັນไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓)"

หน้า ๑๓๔.

^๓ หจข., ร.๕ กษ.แผนกหนังสือเก่า เล่มที่ ๔๕ เรื่องที่ ๔๓๐๑

พระบรมนามาภิไธย ถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์.

ข) แรงงาน

นับตั้งแต่ชาวนาเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าวเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัว มาผลิตเพื่อการค้า วิธีการเพิ่มผลผลิตของชาวนามักจะใช้วิธีการเพิ่มเนื้อที่นาให้มากขึ้น มากกว่าที่จะปรับปรุงวิธีการผลิตให้ทันสมัยขึ้น^๑ การใช้วิธีการผลิตดังกล่าวจึงมีผลทำให้ แรงงานชาวนาในชนบทภาคกลางมีน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ของการเพาะปลูกที่ขยายตัวออกไป ความคิดที่จะใช้ระบบการจ้างแรงงานเสริมมาช่วยในการทำนาที่ขยายตัวออกไปของชาวนา แทนการขอแรงจากเพื่อนบ้านในอดีต จึงเกิดขึ้น

การทำนาค่วยวิธีจ้างถูกจ้างมาช่วยในการทำนาของชาวนาในชนบทภาคกลาง เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ ในอัตราค่าจ้างที่ขึ้นกับงานและฤดูกาล^๒ และเริ่มใช้วิธีจ้างแรงงานกันทั่วไปอย่างจริงจัง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นต้นมา^๓ แต่การจ้างแรงงานในชนบทภาคกลางนั้นถูกจ้างคนภาคกลางหายากมาก ทั้งนี้เพราะว่าคนภาคนี้ส่วนใหญ่นิยมการทำนากันเองเป็นส่วนมาก จึงหาถูกจ้างด้วยกันลำบาก และคนภาคกลางก็ไม่นิยมจ้างแรงงานคนภาคเดียวกัน ทั้งนี้

^๑ James C. Ingram, "Thailand's Rice Trade and The Allocation of Resources," in The Economic Development of Southeast Asia, ed, by Charles Donald Gowan. (London : London Studies, Studies in Modern Asia & Africa, 1964), p. 117.

^๒ "Siamese Mode of Sowing and planting Rice," Bangkok Calender 1870, : 4.

^๓ "The Rice Harvest," The Bangkok Times (17 December 1907), : 15.

เนื่องจากลูกจ้างคนไทยภาคกลางมักจะเรียกค่าจ้างแพง รวมทั้งเรียกเงิน
 ล่วงหนามาก ๆ กวย^๑ กวยเหตุนี้ชาวนาในชนบทภาคกลางจึงต้องหาลูกจ้างทำนา
 จากภาคอื่น และปรากฏว่า แรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน
 เป็นแรงงานที่เหมาะสมและสำคัญ ในการขยายเนื้อที่ทำนาของชาวนาในภาคกลาง
 ขณะนั้น เพราะว่า ลูกจ้างลาวภาคอีสานราคาต่ำกว่าจกน้อยและทำการได้ดีกว่า^๒
 การจ้างแรงงานจากลาวอีสานจึงมีแพร่หลายเกิดขึ้นมาก และมีหลักฐานปรากฏว่า
 "ผู้ทำนาได้มากจ้างแทบทุกหลังคาโรงก็ว่าได้"^๓ ลาวอีสานที่มารับจ้างทำนาใน
 ภาคกลางขณะนั้น ส่วนใหญ่พบว่า มาจากมณฑลทางภาคอีสานทั้ง ๓ มณฑล คือ
 มณฑลนครราชสีมา มณฑลอีสาน และมณฑลอุดร เมืองที่มีหลักฐานว่าเป็นถิ่นฐานเดิม
 ของคนลาวรับจ้าง คือ สระบุรี อุบล ร้อยเอ็ด ยโสธร และวาปี^๔

ในการที่ชาวลาวอีสานเดินทางมารับจ้างทำงานต่าง ๆ กันในชนบท
 ภาคกลางมากก็เพราะว่า สภาพการทำมาหากินของภาคอีสานมักเกิดความแห้งแล้ง
 ทำนาไม่ได้ เกิดการขาดแคลนอาหาร เกิดโรคระบาดทั้งคนและสัตว์ บางปีพระและ
 เณรต้องสึกมากมาย เพราะประชาชนไม่มีอาหารใส่บาตร^๕ นอกจากนี้ในการ

^๑ หจข., ร.๕ น.๓.๒ ก./๓๖, หนังสือพระยาสุรนาถเสณี ผู้ว่า-
 ราชการเมืองชัยภูมิ ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓.

^๒ เอกสารเดียวกัน.

^๓ หจข., ร.๕ น.๘๑.๑/๑๘, พระยาวิเศษโกชนาไปตรวจการเพาะปลูก
 และสืบลูกจ้างทำนาและทางน้ำ วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๒.

^๔ เอกสารเดียวกัน.

^๕ หจข., ร.๕ กข.๒.๒๕/๓๖, ฉายพระหัตถ์กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
 กราบทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ๑๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๒.

สัมภาษณ์ นางพวง โสภารัตน์ ซึ่งเป็นลูกสาวของลาวอีสานคนหนึ่งที่ได้เดินทางมารับจ้างทำนาในหมู่บ้าน ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทราในอดีต แล้วได้มาแต่งงานกับคนในหมู่บ้านนี้ นางพวง โสภารัตน์ ได้เล่าไม่สิ่งที่พอได้เล่าให้ฟังถึงสาเหตุที่ต้องลงมารับจ้างทำนาในชนบทภาคกลางว่า "พอของป่าบอกว่า เมืองไทยหาเงินง่าย มีอาหารอุดมสมบูรณ์ เพียงแต่เอาเคียวเกี่ยวข้าวมาอันเกี่ยว ผ่าผวยผีเหิง และกางเกงตัวเดียวก็หางานทำและเลี้ยงตัวเองได้อย่างก็แล้ว"^๑

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวนี้ย่อมแสดงให้เห็นสภาพเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยนั้นไว้ได้ว่า การผลิตอยู่ในวงจำกัดเพื่อเลี้ยงตัวเองเท่านั้น ทำให้เกิดแรงงานว่างอยู่มาก ต้องเคลื่อนย้ายไปรับจ้างทำงานในภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทภาคกลางทางแถบที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ซึ่งมีการขยายเนื้อที่การทำนามากขึ้นในขณะนั้น และมีระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนเป็นแบบการผลิตข้าวเพื่อการค้า นอกจากนี้ในสมัยนั้น ชาวอีสานมักจะเรียกภาคกลางว่า เมืองไทย ส่วนคนภาคกลางเรียกภาคอีสานว่า หัวเมืองลาว และเรียกคนอีสานว่า คนลาว ดังปรากฏเอกสารที่พอจะหมายเหตุแห่งชาติ มักจะเรียกแรงงานจากอีสานนี้ว่า "ลาวอีสาน"^๒

โดยทั่วไปแล้ว การจ้างลูกจ้างทำนาจะจ้างกันตั้งแต่เริ่มฤดูทำนาไปจนตลอดฤดูเก็บเกี่ยวเป็นเวลาประมาณ ๘ - ๙ เดือน ก็ตั้งแต่ประมาณเดือนเมษายน

^๑สัมภาษณ์ นางพวง โสภารัตน์, บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ ๑ ตำบลหัวสำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒หจข., ร.๖ กษ.๕/๑, หนังสือพระปฏิบัติราชประสงคกรามังคมทูล ในหลวง, ๑๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕.

หรือพฤษภาคม ไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ หรือมีนาคมต่อไป นอกจากบางราย
เท่านั้นที่จ้างลูกจ้างเฉพาะคอนหวานหรือคอนเกี้ยวขาว^๑ ระหว่างที่ว่างจาก
งานในทุ่งนา ลูกจ้างจะช่วยงานอื่น ๆ ของเจ้าของนา โดยเจ้าของนาจะต้อง
ออกค่ากินอยู่ให้กับลูกจ้างและเสื่อย่า เครื่องนุ่งห่ม ประมาณปีละซุก^๒

ในการเดินทางลงมาของแรงงานคนลาวอีสานนี้จะเดินทางลงมาโดยมี
ผู้นำลงมาซึ่งเรียกกันว่า "นายร้อย" นายร้อยก็คือคนในท้องถิ่นนั่นเอง และเป็น
หัวหน้าผู้นำฝูงกระบือจากอีสานมาขายยังมณฑลชั้นใน เมื่อยังไม่มีเส้นทางรถไฟ
นายร้อยก็จะพาแรงงานรับจ้างนี้มากับฝูงวัว - กวายเป็นต้นตอมาขาย แต่เมื่อมี
เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพ - โคราชแล้ว พวกลาวก็เดินทางมาขึ้นรถไฟที่โคราช
แล้วนั่งรถไฟลงมาหัวเมืองที่ทำการ เช่น ชัยภูมิ เป็นต้น นายร้อยคนหนึ่งจะคุม
คนตั้งแต่ ๑๗ ถึง ๑๒๐ คน และจะโคกจ้างพามาต่อรายหัว ตั้งแต่ ๒ - ๑๐ บาท^๓
อาชีพของนายร้อยคงจะเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดี จึงปรากฏว่า ยังมีนายร้อยนำฝูง
กระบือมาขาย และยังเป็นกำลังคนในท้องที่ภาคอีสานนั้นลงมาทำงานรับจ้างหรือ

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๕.๔/๑๓, หนังสือมิสเตอร์กับบลิว เอ เกรแฮม
ถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์, ๑๘ มกราคม - ร.ศ. ๑๒๐.

^๒ จากคำสัมภาษณ์ลาวอุบล ซึ่งลงมารับจ้างที่ภาคกลางนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕
บันทึกนี้ยังแข็งแรง จำความได้แน่นอนอยู่ที่รังสิต คลองขอยที่ ๑๑, อ่างใน ทวีศิลป์
สิขวิวัฒน์, "การผลิตและการทำข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕)," หน้า ๑๓๘.

^๓ หจข., ร.๕ น.๓.๓ ก./๓๖, หนังสือลาวนายร้อย ๕ คน ถึงผู้ว่า-
ราชการเมืองชัยภูมิ, ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓.

มาทำนาอยู่ในแหล่งที่ต้องการแรงงานด้วย

จำนวนแรงงานอีสานที่ลงมาในภาคกลางนี้ ไม่มีตัวเลขที่แน่นอนว่ามีเท่าใด แต่จากรายงานเฉพาะเมืองชัยภูมิมีลาวลงมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประมาณ ๕,๐๖๘ คน ส่วนใน พ.ศ. ๒๔๔๙ มีลาวลงมาอยู่เพียง ๑,๙๓๒ คน เท่านั้น^๑ จากตัวเลขดังกล่าวก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ลูกจ้างลาวอีสานจะเดินทางลงมารับจ้างทำนาในทุ่งหลวงรังสิตมีหลายพันคน^๒ นอกนั้นก็กระจายไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคกลางชนบทไทย ดังเช่น อัญญา^๓ ฉะเชิงเทรา^๔ เป็นต้น

ราคาลูกจ้างลาวอีสานระยะปี พ.ศ. ๒๔๔๗ มีจำนวนเงินตั้งแต่ ๒๐ - ๑๐๐ บาท^๕ และการจ่ายค่าจ้างมักจะจ่ายในวันที่พวกลาวจะเดินทางกลับที่เรียกว่า "วันลาวขึ้น" คือ วันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๓ (กุมภาพันธ์)^๖ แต่ก็มีอยู่บ้างที่มีการจ่ายค่าจ้างล่วงหน้า ซึ่งในกรณีนี้มักจะทำให้เกิดการบิณฑิวิ้ว หรือหลบหนีงานได้ง่าย

^๑ หจข., ร.๕ น.๓.๒ ก./๒๓, หนังสือพระรับฎากรโกศล พุทธกรมหลวงนเรศวรฤทธิ ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕.

^๒ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระราชกฤษฎีกาพัฒนา หลวงเสนาพิทักษ์ หลวงรัศวีวิบูลย์ พุทธกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕.

^๓ สัมภาษณ์ นางยวง สมอยู่, บ้านเลขที่ ๑๓ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๔ สัมภาษณ์ นายเพี้ยน ทองขจิต, บ้านหมู่ ๕ ตำบลวังตะเคียน อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๑ ธันวาคม ๒๕๒๑.

^๕ หจข., ร.๕/๑ น.๓.๒ ก./๓๖, ส่งกำแจ้งความของลาว นายร้อย ซึ่งควบคุมลาวมารับจ้างทำนาในแขวงเมืองชัยภูมิ วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๗.

^๖ เอกสารเดียวกัน.

ซึ่งเป็นผลเสียต่อยุ้ง อย่างไรก็ตาม การที่เป็นการจ้างโดยไม่มีการทำสัญญา ก็พบว่า พวกลาวเองก็เดือดร้อนอยู่มากเหมือนกัน จากการกระทำของนายจ้าง โดยเฉพาะในเวลาที่การทำงานไม่ไค้ผล มักมีการจ่ายเงินให้ไม่ครบ เช่น ลดลงเหลือครึ่งหนึ่งบ้าง บางทีก็พบว่า ค่าจ้าง ๑๐๐ บาท ยู้งให้เพียง ๑๕ - ๒๐ ถึง ๓๐ บาท ก็มี เป็นต้น^๑

ความลำบากของแรงงานคนอีสานที่ประสบปัญหาเหมือนกันก็คือ อุปสรรคที่เกิดจากการเก็บเงินค่าราชการในภาคอีสานนั่นเอง เนื่องจากว่า ก่อนที่ชาวอีสานจะเดินทางลงมารับจ้างทำนาในภาคกลางไค้แน่ จะต้องชำระค่าราชการประจำปี ซึ่งมีอัตรากำหนดคนละ ๔ - ๖ บาท เสียก่อน ซึ่งกำหนดจ่ายค่าราชการในภาคนี้ประมาณเดือนกันยายน ถึงมกราคมทุกปี เมื่อได้รับใบเสร็จจากการจ่ายค่าราชการแล้ว จึงนำใบเสร็จไปแสดงกับเจ้าหน้าที่เพื่อขอหนังสือเดินทางลงมารับจ้างทำนาไค้ ผู้ที่ไม่สามารถจ่ายค่าราชการตามกำหนดนี้ จะไม่สามารถเดินทางลงมารับจ้างไค้ ทั้งยังถูกปรับแพงมากในอัตราที่ขึ้นตามจำนวนเดือนที่เกินกำหนด คือ ถ้าจ่ายค่าราชการในเดือนกุมภาพันธ์ จะต้องเสีย ๔ บาท เดือนมีนาคมต้องจ่าย ๑๒ บาท ถ้ายังไม่จ่ายค่าราชการจนถึงเดือนเมษายน ซึ่งเป็นการขึ้นปีใหม่แล้ว จะต้องถูกปรับ ๖ เดือน เรื่องนี้จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการเดินทางลงมารับจ้างทำนาของชาวอีสาน เพราะไม่สามารถหาเงินมาชำระค่าราชการไค้ตามกำหนด ครั้นหาเงินเสียค่าราชการไค้เลยเวลาที่ จะเดินทางลงมารับจ้างทำนาเสียแล้ว^๒

^๑ หจข., ร.๖ น.๒.๑/๓๘, พระยาประชาชีพวิบาล กราบบังคมทูล เรื่องการขยายการเพาะปลูก วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๘.

^๒ หจข., ร.๕/๑ น.๓.๒ ก./๓๖, คำชี้แจงของลาว นายร้อยควบคุม ลาวมารับจ้างแขวงชัยภูมิ ๕ คน ๑๕ มิถุนายน ๑๒๓.

ทำให้แรงงานชาวอีสานที่สามารถเดินทางลงมารับจ้างมีไม่มากนักทั้ง ๆ ที่มีผู้ต้องการลงมารับจ้างอีกมาก^๑ แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ได้มีประกาศยกเว้นเก็บเงินค่าราชการแก่คนอีสานที่มารับจ้างเป็นลูกจ้างต่างถิ่น เพราะรัฐบาลเห็นใจว่าต้องลำบากมาจากแดนไกล^๒ และอีกไม่นานต่อมา รัฐบาลก็ประกาศยกเลิกการไม่เก็บเงินค่าราชการนี้

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ - พ.ศ. ๒๔๖๓ นั้น พวกลาวอีสานลงมาอยู่ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ พ.ศ. ๒๔๕๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ พ.ศ. ๒๔๖๐ และ พ.ศ. ๒๔๖๓ ซึ่งเป็นปีที่ลงมาน้อยที่สุด การขาดแคลนลูกจ้างลาวอีสานในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ดังเช่น การถูกพวกนายร้อยโกง^๓ บางพวกก็แตกตื่นกับข่าวลือเรื่องการจับพวกลาวในทุ่งรังสิตไปเป็นทหารต่างพากันหนีกลับ และเล็ดลอดกันไปจนไม่กล้ามารับจ้างทำนาในปีต่อมา^๔ บางครั้งก็เกิดข่าวลือเรื่องเกิดอหิวาตกโรคในภาคกลาง ทำให้ลูกจ้างไม่กล้าลงมารับจ้างทำนาเพราะกลัวติดเชื้ออหิวาตกโรค^๕ และที่สำคัญก็คือ

^๑ เอกสารเดียวกัน.

^๒ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๒ ร.ศ. ๑๐๗ เรื่องประกาศยกเว้นชาวมณฑลอุดรและอีสานซึ่งลงมารับจ้างทำนาแลการงานอื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ศก ๑๒๔ หน้า ๔๐๖.

^๓ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, ลายพระหัตถ์กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบขูลงมธุรมนัสสมมติอมรพันธ์ราชเลขาอนุการ ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๕.

^๔ หจข., ร.๕ กษ.แผนกบริษัทขุดคลอง หนังสือบริษัทขุดคลองถึงพระยาศรีสุนทรโวหาร ปลัดขูลงคลองกระหวางเกษตราธิการ ๕ กรกฎาคม ๑๒๗.

^๕ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, ลายพระหัตถ์กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๕.

เมื่อทางรถไฟผ่านไปทางภาคอีสานแล้ว ทำให้ท้องถิ่นเหล่านั้นสามารถขณผลผลิต
ของคนออกไปจำหน่ายโดยทางรถไฟได้สะดวกขึ้น ราคาผลผลิตในท้องถิ่นจึงสูง
ขึ้น โดยเฉพาะข้าว ชาวอีสานที่เคยลงมารับจ้างทำนาในภาคกลางจึงหันไปทำ
นาของตัวเองมากขึ้น เพราะสามารถขายข้าวได้ราคาที่สูงกว่าเมื่อยังไม่มีทาง
รถไฟ^๑ เป็นต้น

การที่แรงงานลาวอีสานไม่ลงมารับจ้างนั้นนับเป็นปัญหาแก่การทำนามาก
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคกลางแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ซึ่งต้อง
ใช้แรงงานลาวอีสานมาก ดังปรากฏมีหลักฐานว่า "คนที่เขาคำนาคักมักจะเป็นคนซัด-
สนมากจนทั้งไม่มีกำลังพอไถอาไศรยจ้างลาวที่มาจากมณฑลอุดรและอีสานเป็นกำลัง
ในการทำนาอยู่เป็นพื้น ถ้าไม่มีลาวมารับจ้างเป็นอันหมดทางที่จะหาจ้างคนไทย
ทำนาได้โดยยาก"^๒

รัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหานั้นที่จะให้ชาวอีสานลงมารับจ้างทำนาใน
ภาคกลางให้มาก ดังเช่น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงประกาศยกเว้น
ให้ลูกจ้างที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ลงมารับจ้างทำนาในภาคกลาง
ไม่ต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร โดยให้ชาวหลวงเทศาภิบาลมณฑลอุดรและอีสาน
ทำหนังสือรับรองให้แก่ผู้ที่จะลงมารับจ้างทำนาในภาคกลาง เพื่อจะได้รับการยกเว้น

^๑ หจข., ร.๖ กษ.๕/๑, หนังสือพระปฏิบัติราชการประสงค์ กรามบังคมพูด
รัชกาลที่ ๖ ๑๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๘.

^๒ หจข., ร.๕ น.๓.๒ ก./๑๑๖, หนังสือพระยานนทบุรีศิริเกษตราราม
ถึง เจ้าพระยายมราช วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓.

ไม่ต้องถูกเกณฑ์ทหารตามพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔^๑

แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหานี้ได้ การขาดแคลนแรงงานเสริมในการทำนาจึงเป็นข้อจำกัดการปรับปรุงประสิทธิภาพ การผลิตของชาวนาในชนบทภาคกลางทางหนึ่ง เพราะการทำนาของชาวนาที่เปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวมาเป็นการผลิตเพื่อการค้านั้น ชาวนาได้ใช้วิธีการขยายเนื้อที่นาออกไปในการเพิ่มผลผลิต ความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานเสริมจึงมีมากกว่าในอดีต

ค) ทุน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ทุนที่ใช้ในการทำนาของชาวนาในชนบทแยกออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ทุนประจำและทุนหมุนเวียน^๒ หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษเป็นต้นมา การขยายเนื้อที่นาในการเพิ่มผลผลิตข้าวของชาวนานั้น ชาวนาจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับใช้ในทุนหมุนเวียนและทุนประจำดังกล่าว ไม่ว่าชาวนานั้นจะมีที่ดินของตนเองหรือไม่มีที่ดินของตนเองก็ตาม

ในกรณีที่ชาวนามีที่ดินของตนเอง ชาวนาจะต้องใช้จ่ายในการลงทุนทั้ง ๒ ประเภท ดังนี้

^๑"ประกาศยกเว้นชาวมณฑลอุดรและอีสาน ซึ่งลงมาจับจ้างทำนาและ
การอื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔,"

เทศาภิบาล ๒๕(๑๑ ตุลาคม ๑๒๗) : ๗๕๕.

^๒พระยาสุรียานุวัตร, ทรัพย์ศาสตร์, หน้า ๗๔ - ๗๖.

๑) ทุนประจำ เป็นทุนที่ชาวนาได้ลงไปแล้วใช้ทำประโยชน์
ไถนลาน เช่น ไร่ข้าวโคก กระจับปี่ ชื่อเครื่องมือในการทำนา เป็นต้น^๑ ทุนประเภท
นี้ต้องคอยจนกว่าจะโคกกลับคืน^๒ หลังจากชาวนาทำการผลิตข้าวเพื่อการค้าอย่าง
เดียว ชาวนาจะต้องใช้จ่ายเงินทุนในทุนประจำแต่ละปีมาก ดังนี้

(ก) ในล้านกระบือหรือควาย ราคาของกระบือที่ชาวนา
จะต้องลงทุนนั้น มีราคาแตกต่างกันแล้วแต่คุณภาพในแต่ละปี ดังนี้

ตารางที่ ๒ ราคากกระบือในที่ต่าง ๆ พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๗๔

พ.ศ.	ราคากควายตัวละ / บาท
๒๔๓๖	๕๐ - ๕๐
๒๔๔๓	๕๐ - ๑๐๐
๒๔๔๘	๗๐ - ๑๒๐
๒๔๕๓	๕๐ - ๑๕๐ ^๓
๒๔๕๔	๘๐ - ๕๐ - ๑๒๐
๒๔๖๒	๑๒๐ ^๔
๒๔๗๒	๘๐
๒๔๗๔	๕๐ ^๕

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน

^๓ สุนทรื อาสะไวย, บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา : พิจารณา
เฉพาะกรณีประวัติโครงการรังสิต พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗, หน้า ๑๖๒.

^๔ หจข., ร.๖ ม.๒๐/๔, หนังสือมหาอำมาตย์ตรีข้าราชการ พูลกรม-
พระคำรงราชานุภาพ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๓๑, หน้า ๒๖.

^๕ หจข., กษ.ใหม่ กองเลขาธุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ หน้า ๖ เรื่องที่ ๑๘
หนังสือพระยาโกชนนการถึงพระยาโทนวมินทร ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔.

จากตัวเลขดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า การลงทุนทำนาของชาวนาในก้น
 ราคากระบือที่ซื้อขายกันค่อนข้างสูง บางปีจะสูงถึงราคาตัวละ ๑๕๐ บาท ก็มี
 ชาวนาในชนบทภาคกลางจึงถือว่า กระบือเป็นสมบัติที่มีค่า ดังนั้นจึงปรากฏว่า
 มีการลักขโมยกระบือหรือควายเพื่อเอาไปขายต่อกันอยู่เสมอ นอกจากนี้ชาวนา
 ในชนบทบางพวก ยังมีการเช่าควายมาทำนาควายนั่ง เช่นในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ พบว่า
 ชาวนาได้เช่าควายจากนายกองนาของกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ คิดเป็นเกวียน
 ต่อปี^๑ คือ เป็นเงินประมาณ ๓๘.๕๐ บาท ถ้าคิดราคาข้าวเกวียนละ ๒๕ บาท

(ข) ในก้นเครื่องมือในการทำนา ซึ่งในเรื่องเครื่องมือในการทำ
 นานี้ที่สำคัญได้แก่ ไถ เดียว คราด ปรากฏพบว่า ราคาไถใน พ.ศ. ๒๔๕๓ -
 ๒๔๕๔ นั้น มีราคาอยู่ระหว่าง ๔ - ๕ บาท สำหรับไถทำนาไม้ธรรมดา และ ๘ -
 ๑๐ บาท สำหรับไถที่ทำควายนับประจุ^๒ เดียวเดี่ยวข้าว ราคาอันละ ๓ บาท^๓
 ส่วนคราด ๒ - ๔ บาท^๔ ระบายเครื่องมือทำนากังกล่าวนี้อยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๓-

^๑ หจข., ร.๕ น.๓.๒ ก./๑๒, รายงานพระฤทธิจักรกัจจกร ผู้ว่าราชการ
 เมืองชัยบุรี ถึงกรมหลวงนเรศวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาล วันที่ ๓ ตุลาคม
 พ.ศ. ๒๔๔๕.

^๒ Yai Suaphan Sanitwongse, An Outline of Rice Cultiva-
 tion in Siam, published by the Ministry of Agriculture, 1911,
 p. 2.

^๓ หจข., ร.๖ น.๔๓/๓, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้อย.

^๔ หจข., ร.๖ น.๑๐.๖ ก./๑๐, หนังสือไปรเวตพระพิพิธ (พระยาพิพิธ-
 มนตรี).

๒๔๕๔ เพราะมีหลักฐานเท่าที่ค้นพบเป็นเอกสารแสดงแบกไว้เพียงแค่นี้ แต่ถ้าจะรวมรายจ่ายอุปกรณ์ต่าง ๆ ทั้งหมดเข้าด้วยกัน (ไม่นับระหัดวิกน้ำกานาและค่าเรือ) สำหรับในการทำนาของชาวนาในที่นา ๑๐๐ ไร่ ซึ่งประกอบด้วย ไถ คราด กำม เครื่องมือพร้อม พรวน หว่าน เกี่ยว จอบ และเชือก จะได้ตัวเลขค่าใช้จ่ายในค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ ในเนื้อที่นา ๑๐๐ ไร่ ที่ต้องใช้ลูกจ้างประมาณ ๘ คน และเครื่องมือในการทำนาแต่ละอย่าง ๘ ชุด ก็จะได้ราคาทุนที่ชาวนาต้องลงทุนในแต่ละปี ดังนี้

ตารางที่ ๓ แสดงรายจ่ายสำหรับค่าเครื่องมือในการทำนาก่อน
พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๕๔

พ.ศ.	ราคา / บาท
ก่อน ๒๔๕๓	๑๐๐
๒๔๕๓ - ๒๔๕๔	๑๘๖ ^๑
๒๔๖๒	๓๐๐
๒๔๗๒	๕๐ ^๒
๒๔๗๓	๘๕
๒๔๗๔	๓๑ ^๓

^๑ หจข., ร.๖ น.๘๓/๓, รายงานการเสียหาย เพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย.

^๒ หจข., ร.๖ น.๑๐.๖ ก./๑๐, หนังสือไปรเวทพระพิพิธ (พระยาพิพิธมนตรี).

^๓ หจข., กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่ทางนิคมฯ แห่ง ๖ เรื่องที่ ๑๔ หนังสือพระยาโฆชนาครถึงพระยาโพนวณิชมนตรี ๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔.

จากตัวเลขในคำบรรยายประจำใบเรื่องเกี่ยวกับราคากระบือและ
อุปกรณ์ในการทำนา จะเห็นได้ว่า ราคักระบือของมัจฉัยต่าง ๆ มีราคัราคา
สูงขึ้นเสมอในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมาจนถึงช่วง พ.ศ. ๒๔๖๒ ซึ่งเป็นปีที่
เกิดวิกฤตการณ์ข้าว โดยชาวนาทำนาไม่ไค้ผล เกิดข้าวขาดมากแพง ราคามัจฉัย
ต่าง ๆ ในทุนประจำปีจะสูงขึ้นมาก แต่หลังจากช่วงนี้มาแล้ว ราคักระบือของมัจฉัย
ต่าง ๆ ถึงกล่าวจะค่อย ๆ ลดลง และลดมากในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๔๗๕ อีั้ง
ราคาค่าไ้จ่ายในทุนประจำของชาวนาที่จะนำมากกล่าวข้างคนี้ ผู้เขียนยังไม่ไ้ค้คำนี้ัง
ถึงทุนที่ไ้ใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย ฝูงนาง เรือ และเกวียน สิ่งเหล่านี้ไ้ถือว่าเป็นทุน
ที่ชาวนาต้องจ่ายเป็นประจำควย แต่ราคาในการลงทุนมักจะไม่เหมือนกัน และหลักฐาน
ก็ไม่แนชัดนัก จึงไม่สามารถนำมายืนยันไ้

๒) ทุนหมุนเวียน เป็นทุนที่ชาวนาลงไปแล้วต้องไ้ใช้ให้หมดทันที ไ้แก่
ค่าอาหาร ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค ค่าลูกจ้าง ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูก ทุน
ประเภทนี้ชาวนาจะต้องไ้จ่ายเงินทุน คั้งนี้

(ก) ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค ค่าไ้จ่ายคั้งกลาวนี้บวมถึงการ
ไ้จ่ายในเรื่องค่าอาหาร เสื้อผ้าของชาวนา และลูกจ้างควย ค่าไ้จ่ายเหล่านี้
ไ้เกิดขึ้นภายหลังจากชาวนาไ้ค้หันมาผลิตข้าวอย่างเก็ยว และละทิ้งกิจกรรมอื่น ๆ
ชาวนาจึงต้องหันมาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคไ้ รายจ่ายสำหรับเครื่องอุปโภคบริโภค
มีคั้งนี้

ตารางที่ ๔ แสดงรายจ่ายเครื่องอุปโภคบริโภค รวมทั้งลูกจ้าง ๘ คน
ใน ๑ ปี ในเนื้อที่ ๑๐๐ ไร่ ในช่วงระยะเวลาก่อน
พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๔๗๔

	พ.ศ.	ราคา / บาท
ก่อน	๒๔๔๘	๑๐๐ ^๑
	๒๔๕๓	๒๐๐
	๒๔๖๒	๓๐๐ ^๒
	๒๔๗๒	๓๐๐
	๒๔๗๓	๑๕๐
	๒๔๗๔	๑๑๐ ^๓

จากตารางนี้จะเห็นได้ว่า ทุนเหล่านี้จะมีราคาต่ำในระยะแรกและจะ
ค่อย ๆ สูงขึ้น โดยเฉพาะในปี ๒๔๖๒ จะสูงมาก เพราะเกิดวิกฤตการณ์ข้าว
กึ่งกลาว และจะลดต่ำลงในช่วง ๒๔๗๐ - ๒๔๗๔

^๑ศูนย์ อัสสะไวย์, บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา : พิจารณา
เฉพาะกรณีประวัติโครงการรังสิต พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗. หน้า ๑๖๒.

^๒หจข., ร.๖ น.๔๓/๓, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย

^๓หจข., กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ พิมพ์ ๒ เรื่อง ๑๔
บรรทัดการประชุมกรรมการศึกษา การเพาะปลูกชลสมบัติ พ.ศ. ๒๔๗๕.

(ข) ค่าใช้จ่ายในเรื่องพันธุ์ข้าวปลูก ในเรื่องของพันธุ์ข้าวปลูกนี้ พบว่า ถ้าปีไหนเป็นปกติ ในเนื้อที่ ๑ ไร่ ชาวนาต้องลงทุนใช้พันธุ์ข้าวปลูกประมาณ ๑ - ๒ สัก ในนาหว่าน^๑ (๓๐ สักเท่ากับ ๑ เกวียน) ส่วนนาค่าใช้พันธุ์ข้าวปลูกน้อยกว่าการทำนาหว่าน จะใช้พันธุ์ข้าวปลูกไม่ถึงสัก^๒ แต่ถ้าปีไหนไม่เป็นปกติ ก็ต้องใช้พันธุ์ข้าวปลูกมากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะในการทำนาหว่าน

ในการคำนวณค่าพันธุ์ข้าวปลูกนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับราคาของข้าวในแต่ละปีด้วย ถ้าปีไหนข้าวมีราคาสูง พันธุ์ข้าวก็จะมีราคาสูงตามไปด้วย^๓

สถิติแสดงค่าใช้จ่ายในการซื้อพันธุ์ข้าวปลูกที่ปรากฏหลักฐานเป็นเอกสารมีดังนี้

^๑ เอกสารเดียวกัน.

^๒ หจข., ร.๖ น.๑๑.๖/๑๑, ราษฎรชากรข้าว.

^๓ สัมภาษณ์ นายบัว นีทรัพย์, หมู่ ๔ ตำบลวังตะเคียน อำเภอมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

ตารางที่ ๕ แสดงค่าใช้จ่ายในพื้นที่ข้าวปลูกของชาวนาในปีต่าง ๆ
สำหรับที่นา ๑๐๐ ไร่

พ.ศ.	ข้าวเกี่ยว	ราคา / บาท
ก่อน ๒๔๔๔	๑๒๐ สีก (๔๐ เกวียน)	๓๗.๕๐ ^๑
๒๔๕๓	๑๒๐ สีก (๔๐ เกวียน)	๕๐.๐๐
๒๔๖๒	๑๒๐ สีก (๔๐ เกวียน)	๑๓๕.๕๐ ^๒
๒๔๗๒	๑๒๐ สีก (๔๐ เกวียน)	๕๐
๒๔๗๓	๑๒๐ สีก (๔๐ เกวียน)	๔๕
๒๔๗๔	๑๒๐ สีก (๔๐ เกวียน)	๓๐ ^๓

ตารางที่แสดงเงินลงทุนค่าใช้จ่ายในพื้นที่ข้าวปลูกดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า
มีราคาสูงต่ำตามราคาข้าวในแต่ละปีนั้น โดยเฉพาะค่าพื้นที่ข้าวปลูกจะสูงมากใน
ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ซึ่งเป็นปีที่เกิดการขาดแคลนข้าวทั่วประเทศ

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ทุนหมุนเวียนเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ชาวนาต้อง
ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน และใช้ในการเพาะปลูกข้าวจนกระทั่งถึงการเก็บเกี่ยว

^๑สุนทรีย์ อาสะไวย์, บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา : พิจารณา
เฉพาะกรณีประวัติโครงการรังสิต พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง ๒๔๕๗, หน้า ๑๖๒.

^๒หจข., ร.๖ น.๔๓/๓, รายงานการเสียหาย เพราะเหตุน้ำมากน้อย.

^๓หจข., กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ แห่ง ๖ เรื่อง ๑๔
บรรทัดประชุมกรรมการศึกษา การเพาะปลูก ชลสงขลบุรี พ.ศ. ๒๔๗๕.

และดารวมทุนประจำเขาไปควยแล้ว จะพบว่า ภายหลังจากที่ชาวนาหันมาทำการผลิตข้าวเพื่อเป็นการค้า ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา ชาวนาจึงลงทุนในค่าใช้จายเป็นจำนวนมาก แม้ว่าในกรณีที่ชาวนาในชนบทภาคกลางจะมีที่นาในการทำนาเป็นของตนเอง ก็ยังต้องลงทุนค่าใช้จายทั้งประจำและหมุนเวียนมากครั้งใดก็ตามมาแล้ว

สำหรับในกรณีที่ชาวนาไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ชาวนาก็ต้องเช่านาคนอื่นทำ การเช่านาของชาวนาก็มักจะเช่าที่นาที่มีขนาดไม่ใหญ่นัก ดังเช่น นายก้อย ชาวนาบ้านศาลเอน อำเภอนครใน อยุธยา ชำนา ๑๒ ไร่ ซึ่งค่าเช่ามีต่างกัน คือ ๔ บาท - ๒ - ๑.๕๐ บาท^๑ การเช่านาของชาวนานั้นส่วนใหญ่จะเช่าแต่พอให้ทำนาได้กำไรบ้างเท่านั้น และเจ้าของนาก็มักจะให้มายกอนนามาเป็นผู้เก็บค่าเช่าควย

อัตราค่าเช่านาที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ และศกต่าง ๆ เท่าที่มีหลักฐานพอจะยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๓๒ (ร.ศ. ๑๐๘) กรุงเทพฯ ค่าเช่าไร่ละ ๒ สัต เกวียนหนึ่งเท่ากับ ๒๐ สัต (เท่ากับประมาณ ๓๐ % ของผลผลิต ซึ่งต่ำกว่าได้ไร่ละ ๑/๓ เกวียน)^๒

^๑ หจข., กษ.ใหม่ เรื่องที่ ๔๓๔ แผ่นที่ ๒๑ แผนกเพาะปลูก ส่วนรายงานหอดะเบียนที่ดิน มณฑลกรุงเก่า พ.ศ. ๒๔๕๔.

^๒ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑, ราชการเบิกเสรีจในกระทรวงนา.

พ.ศ. ๒๔๔๔ (ร.ศ. ๑๒๕) ริงสิต ค่าเช่าไร่ละ ๑ - ๒ - ๔.๕๐ บาท^๑

พ.ศ. ๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๒๖) ชัยบุรี ค่าเช่าไร่ละ ๑ - ๔ บาท^๒

นครชัยศรี ค่าเช่าอย่างถี่ไร่ละ ๔ บาท

นาอย่างกลางไร่ละ ๒.๕๐ บาท^๓

พ.ศ. ๒๔๕๒ กลองประเวศคีรีระจรเข้ นาอย่างแถว ๑.๕๐ บาท

อุมุขยา - ราชบุรี นาอย่างแถวไร่ละ ๑ บาท^๔

พ.ศ. ๒๔๕๓ กรุงเทพฯ ค่าเช่าไร่ละ ๔ บาท^๕

พ.ศ. ๒๔๖๕ กลองแสนแสน " ๒ บาท^๖

พ.ศ. ๒๔๗๕ อ่างทอง ค่าเช่านาอย่างถี่ไร่ละ ๒ - ๑๒ บาท

ค่าเช่านาอย่างกลางไร่ละ ๓ - ๔ บาท

ค่าเช่านาอย่างแถวไร่ละ ๒.๕๐ - ๖ บาท^๗

^๑หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, พวกลาวไม่ลงมาทำนาในทุ่งหลวงและ
เรื่องคนอพยพออกจากทุ่งหลวง.

^๒หจข., ร.๕ น.๓.๒ ก./๒, พระราชพิธีเปิดเมืองชัยบุรี.

^๓เอกสารเดียวกัน.

^๔หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๑๓, รายงานตรวจที่นาต่าง ๆ ของพระองค์-
เจ้าสายสนธิวงศ์และพระยาวิเศษโภชนา.

^๕หจข., ร.๖ กษ.๓/๑, เจ้าพระยาวงษาพิบูลยา.

^๖หจข., ร.๖ น.๑๐.๒ ฅ./๑, ขอให้ช่วยกระราคาขายนาพระคลังข้างที่.

^๗หจข., กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ พิมพ์ ๖ เรื่อง ๒๓
รายงานการประชุมสภาเผยแผ่พาณิชย์การศึกษา การเพาะปลูก ชลสมมติ พ.ศ.๒๔๗๕.

จะเห็นได้ว่า ค่าเช่าหน้าที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ และในสถานที่ต่าง ๆ มักจะไม่เท่ากัน และโดยทั่วไปแล้ว ถ้าผู้เช่าในราคาสูงเกินไป เจ้าของนั้นก็จะเป็นผู้ออกค่านาให้ทวย เพราะเจ้าของนาได้รวมค่านาที่จะออกไว้ให้แล้ว แต่ค่าเช่าในราคาเช่าที่ต่ำ เช่น ไร่ละบาท ผู้เช่าจะต้องเสียค่านาเอง^๑

ในเรื่องการลงทุนในการทำนาก็ ถ้าชาวนาในชนบทไม่มีทุนสำหรับเริ่มทำนาเพียงพอ ชาวนาก็จะต้องหาเงินทุนโดยการกู้ยืมจากญาติที่พี่น้องหรือจากญาติคนอื่น ในหมู่บ้านชนบทภาคกลางร้อยละ ๘๐ ของชาวนา จะกู้ยืมมาจากญาติที่พี่น้องของตนโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย^๒ ในกรณีที่กู้ยืมจากญาติที่พี่น้องไม่ได้ ชาวนาก็จำเป็นต้องกู้ยืมจากคนอื่น ซึ่งอาจจะกู้จากเจ้าของร้านขายของในแถบนั้น หรือจากผู้ที่มีสุกแต่จะหาได้ หรือจากนายกองนาหรือจากพ่อค้าชายชาวเปลือก ซึ่งการกู้ยืมแบบนี้จะต้องเป็นหนี้และเสียดอกเบี้ยด้วย โดยชาวนาจะต้องทำสัญญาใช้เงินต้นและดอกเบี้ยคืน กำหนดภายใน ๑ ปี ให้เสร็จ^๓ ด้วยการเอาตราจองหรือใบสำคัญ ๆ สำหรับค้ำไปจำนำ ถ้าไม่ส่งคืนและดอกเบี้ยตามสัญญาภายในกำหนด ต้องยอมให้เจ้าของเงินยืมเอาที่ดิน^๔

^๑สัมภาษณ์ นายเพี้ยน ทองจิก, บ้านเลขที่ ๕ ตำบลวังตะเคียน อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๒คาร์ล ซิมเมอร์แมน, การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม, หน้า ๑๖๖.

^๓หจช., ร.๕ กษ.๓.๑/๘, หนังสือพระยามหาโยธา ข้าหลวงใต้ส่วนที่กินแลสำรวจนามณฑลกรุงเก่า กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราช-หฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ วันที่ ๗ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๔เอกสารเดียวกัน.

นอกจากนี้ในการกู้ยืมเงินดังกล่าว ขวานาคองเสียผลประโยชน์ให้แก่
เจ้าของเงินค้ำย โดยอาจจะเสียผลประโยชน์ให้แก่เจ้าของเงินค้ำยวิธีการใช้
แรงงานแทนคอกเบี้ย หรืออาจใช้วิธีการชำระคอกเบี้ยเป็นเงินหรือสิ่งของก็ได้

ในกรณีที่ชาวนายางรายใช้แรงงานแทนคอกเบี้ยนั้น ชาวนายาในชนบทจะ
ทำสัญญาให้เอาตัวเองหรือสมาชิกในครอบครัวเป็นประกันว่า จะยอมให้เจ้าของเงิน
เอาตัวไปใช้แรงงานได้ ถ้าไม่สามารถใช้เงินค้ำยและคอกเบี้ยตามกำหนด^๑ ดังปรากฏ
มีหลักฐานยืนยันว่า เจ้าของที่นำในทุ่งรังสิตบางรายทั้งผู้มีบรรดาศักดิ์และคนสามัญ
ยังคงใช้วิธีการทำนาคค้ำยแรงงานจากลูกหนี้แบบนี้ของคน^๒

ส่วนในกรณีที่ชาวนายาใช้วิธีการชำระคอกเบี้ยเป็นเงินหรือสิ่งของนั้นอาจ
ทำได้ ๒ วิธี คือ โดยการจ่ายใช้หนี้เป็นเงินโดยตรงหรือโดยการจ่ายใช้หนี้เป็นข้าว
แทน การจ่ายใช้หนี้เป็นเงิน ขวานาคองเสียคอกเบี้ยแก่เจ้าหน้าที่สูงกว่าอัตราที่
กฎหมายกำหนดถึง ๒ เท่า กล่าวคือ ในพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินและขายตัวให้คิด
คอกเบี้ยเพียงข้างละ ๑ บาท ต่อเดือน^๓ ซึ่งเท่ากับร้อยละ ๑.๒๕ บาท แต่ตาม
ความเป็นจริงแล้ว อัตราคอกเบี้ยที่ชาวนายาคองจ่ายแก่เจ้าหนี้สูงกว่ามาก ดังเช่นใน

^๑ หจข., ร.๕ กษ. แผนกหนังสือ, เล่มที่ ๘๘ เรื่องที่ ๓๙๑๑ มีคำร้อง
ของชาวนายา ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรีหลายราย ในเดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕.

^๒ หจข., ร.๕ กษ. แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๘ เรื่องที่ ๓๘๘๘
หนังสือพระยาชัยวิชิต ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีเกษมทรพานิชการ,
๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๔.

^๓ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๘, หน้า ๑๕ - ๒๔ อ้างใน ชัย
เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยกานสังคม สมัย พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๕๓, หน้า ๔๔๕.

ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ชาวนาในบริเวณคลองประเวศบุรีรมย์ ต้องเสียคอกเบี้ยซึ่งละ
๑.๕๐ - ๒ บาท^๑ คือ ร้อยละ ๑ บาท ๘๗ $\frac{๑๑}{๒}$ สตางค์ ถึง ๒.๕๐ บาท
ต่อเดือน เท่ากับร้อยละ ๓๐ ต่อปี^๒

ในกรณีที่ส่งข้าวเป็นคอกเบี้ยนั้น จะต้องส่งถึงซึ่งละ ๔๐ สัต สัตละ
๔๐ ทะนาน^๓ นับว่าเป็นอัตราคอกเบี้ยที่สูงพอสมควร และในช่วงที่สภาพการทํานา
ตกต่ำมาก ชาวนายากจนลงมากนั้น อัตราคอกเบี้ยที่ชาวนาถูกลงทุนและใช้สอย
ประจำวันสูงขึ้นถึงซึ่งละ ๑๕ บาทต่อปี คือ ร้อยละ ๑๕.๗๕ ต่อปี เป็นอัตราที่ต่ำสุด^๔
ที่สูงสุดถึงร้อยละ ๓๖ ต่อปี^๕ ถ้าชาวนาสัญญาส่งคอกเบี้ยเป็นข้าวยิ่งเสียเปรียบมาก
โดยจำนวนข้าวเปลือกที่ส่งแทนเงินคอกเบี้ยนั้น "ถ้าคิดเป็นเงินที่จะซื้อขายไถ่ก็ยิ่ง
แพงกว่าส่งตนและคอกกวยเงิน"^๖ อาจเป็นจำนวนเงินถึง ๒๐ - ๑๒๐ %^๗

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๓.๑/๘, หนังสือพระยามหาโยธา ข้าหลวงใต้สวน
ที่กิน แลสำรวจนามณฑลกรุงเทพฯ กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมหิศรราช-
หฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๗ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ เอกสารเดียวกัน.

^๓ หจข., ร.๕ กษ.๓๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุประดิษฐ์ หลวงเสนา -
พิทักษ์ และหลวงวิจิตรวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕.

^๔ หจข., ร.๖ กษ.๑/๑๒, หนังสือพระยาวงษาอนุประพิทักษ์ เสนาบดี
กระทรวงเกษตรธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ๑๗ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐.

^๕ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 -
1970, pp. 66 - 67.

^๖ หจข., ร.๖ กษ.๑/๑๒, หนังสือพระยาวงษาอนุประพิทักษ์ เสนาบดี
กระทรวงเกษตรธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ๑๗ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐.

^๗ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 -
1970, pp. 66 - 67.

นอกจากนี้ชาวนาในชนบทภาคกลางบางแห่งยังอาจตกลงกับผู้ใหญ่เงิน โดยให้หนี้เงินทุนที่กู้มา แบบวิธี "ตกข้าว" โดยชาวนาจะทำสัญญากับผู้ใหญ่มิเงินว่า จะให้ข้าวแทนเงินในราคาต่ำกว่าที่ซื้อขายกันธรรมดา ชาวนาต้องเสียเปรียบแก่ผู้ตกข้าว เพราะไม่สามารถจะขายข้าวในราคาท้องตลาด ต้องมอบข้าวให้แก่เจ้าของเงินในราคาที่ได้อีกด้วย ทางราชการเห็นความลำบากของชาวนาที่ไม่มีทุนต้องเสียเปรียบเจ้าของเงินในระบบตกข้าว จึงประกาศห้ามตกข้าวแก่ชาวนา ใน พ.ศ. ๒๔๒๐^๑ แต่ประกาศห้ามดังกล่าวนี้ มิได้มีผลเท่าใดนักแก่ชาวนา เพราะความยากจน ต้องการทุนมาทำนาของชาวนาในชนบทภาคกลางมีมาก จึงต้องยอมรับวิธีการดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบันนี้

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวเพียงเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว มาเป็นการผลิตเพื่อการค้านั้น ภาวะการใช้เงินทุนของชาวนาในชนบทภาคกลางก็มีเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ทั้งค่าใช้จ่ายในทุนประจำและทุนหมุนเวียน ชาวนาในชนบทส่วนใหญ่ในระยะเวลาดังกล่าว ต้องหาเงินทุนโดยการกู้ยืมจากญาติพี่น้องหรือจากคนอื่นที่มีฐานะดีกว่าตน การกู้เงินจากผู้อื่นนั้นก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวนามากถึงได้กล่าวมาแล้ว รัฐบาลในขณะนั้นไม่สามารถเข้าควบคุมหรือช่วยเหลืออะไรให้ดีขึ้นได้ ชาวนาในหมู่บ้านชนบทภาคกลางส่วนใหญ่จึงยากจนอยู่อย่างเดิม

^๑"ประกาศห้ามมิให้ตกข้าวแก่ชาวนา," ราชกิจจานุเบกษา ๔(อาทิตย
เดือน ๗ ขึ้น ๘ ค่ำ ๒๔๒๐) : ๗๙ - ๘๐.

^๒เอกสารเดียวกัน.

ง) การชลประทานของชาวนา

ในเรื่องการชลประทานของชาวนาในชนบทภาคกลาง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว มาเป็นการผลิตเพื่อการค้านั้น ปรากฏว่า วิธีการชลประทานในสังคมท้องถิ่นชนบทภาคกลางยังคงเป็นแบบการขุดคลองขอยเล็ก ๆ หรืออาจจะใช้อุปกรณ์การนำน้ำจากคลองที่รัฐบาลขุดตามลำน้ำเข้าสู่นาอย่างง่ายด้วยแรงของชาวนาเอง เพราะในสมัยนั้น ชาวนายังไม่รู้จักใช้เครื่องสูบน้ำจากคลองหรือบ่อเข้าสู่^๑ แม้ว่ารัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ จะได้มีการสนับสนุนการขุดคลองขนาดใหญ่โดยรัฐบาลเป็นผู้ทำการเองและบางแห่งก็อนุญาตให้เอกชนดำเนินการเพื่อการปลูกข้าวโดยตรง ดังปรากฏมีหลักฐานว่า ได้มีการขยายเนื้อที่นาในบริเวณที่ราบตั้งแต่อุบลราชลงมาจนถึงอ่างทอง จึงมีการขุดคลองขวางที่ราบเชื่อมแม่น้ำและขุดคลองขอย เข้าถึงที่นาที่อยู่ลึกเข้าไปเพื่อท่อน้ำเข้าที่นา และใช้ในการกมนามขนส่งไปพร้อม ๆ กัน^๒ แต่การขุดคลองในที่ราบภาคกลางในระยะนั้นยังไม่สามารถสนองจุดประสงค์เพื่อการชลประทานอย่างแท้จริง เพราะคลองเหล่านี้ไม่สามารถนำน้ำไปแจกจ่ายให้แก่ทุ่งนาในที่ดอน ในระยะที่ต้องการน้ำได้ ทั้งบางครั้งยังเป็นสาเหตุให้เกิดน้ำท่วม ทำความเสียหายแก่การทำนา เพราะไม่สามารถระบายน้ำที่พามากับลงไปแม่น้ำได้ทัน^๓ นอกจากนี้ คลองบางสายยังทำความแห้งแล้งให้แก่บริเวณที่ผ่าน กล่าวคือ ในระยะที่

^๑ Ernest Young, The Kingdom of the Yellow Robe, p. 202.

^๒ หจข., ร.๕ กษ.๘/๕, รายงานโครงการท่อน้ำขึ้นน้ำสำหรับเขตที่ราบแห่งลาคแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้, หน้า ๒๔ - ๒๕.

^๓ W.A. Graham, Siam, V. 2. p. 35.

น้ำล้นคลองเหล่านี้นักพาน้ำไหลกลับลงแม่น้ำเสีย ทั้ง ๆ ที่เป็นระยะที่ข้าวต้องการน้ำ และคลองบางสายที่ประชาชนขุดกันเอง ยิ่งกลายเป็นทางให้น้ำเต็มเข้าท่วมที่นาอีกด้วย^๒ ทั้งนี้จึงเห็นได้ว่า บรรดาคลองเหล่านี้มีประโยชน์ในการทำนาเฉพาะปีที่น้ำฝน และน้ำท่าไหลมาพอเหมาะเท่านั้น แต่ปีใดที่น้ำฝนหรือน้ำท่ามากหรือน้อยเกินไป คลองเหล่านี้ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาความเสียหายของการทำนาในปีนั้นได้^๓ ยิ่งกว่านั้น คลองที่ขุดขึ้นนี้มักขึ้นเขินเร็ว คือ ภายหลังการขุดเสร็จราว ๒ - ๓ ปีก็ขึ้นเขิน ไม่อาจใช้ประโยชน์ทั้งในแง่การทำนาและการคมนาคมขนส่งได้ เป็นเหตุให้ชาวนาอพยพทิ้งที่ดินไปหาที่ถิ่นแห่งใหม่^๔ ทั้งนี้จึงเห็นได้ว่า การชลประทานของฝ่ายรัฐบาลที่จะช่วยชาวนาในชนบทได้ทำแต่เฉพาะการขุดคลองเท่านั้น โดยให้น้ำสามารถไหลผ่านได้อย่างสะดวกไปตามที่ต่าง ๆ แต่หาได้ทำการเก็บน้ำเพื่อนำมาใช้ยามขาดแคลนน้ำไม่ เพราะเขื่อนซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้น้ำที่กักเก็บน้ำยังมีได้สร้างขึ้นตามโครงการของ นายแวนเคอไฮเด (Van der Heide) เจ้ากรมคลองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ได้เสนอมา^๕ ด้วยเหตุนี้ชาวนาใน

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๕/๕, รายงานโครงการทดน้ำไขน้ำสำหรับเขตที่ราบแห่งลาคแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ หน้า ๓๐.

^๒ หจข., ร.๕ กษ.๕.๔/๒, หนังสือพระยาภาสกรวงศ์เกษตราธิบดีกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ ประชาชนคอมมิตติกรมพระนครบาล ๒๒ กันยายน ร.ศ. ๑๐๘.

^๓ W.A. Graham, Siam, V. 2. p. 35.

^๔ หจข., ร.๕ กษ.๕.๔/๑๒, Scheme of Irrigation in Siam by Joachim Grassi, ๒๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๑ หน้า ๗.

^๕ ศึกษารายละเอียดในเรื่องนี้จาก สุนทรีย์ อาสะวีย์, "การพัฒนาระบบการชลประทานในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓," หน้า ๔๑ - ๕๔.

ชนบทภาคกลางจึงต้องช่วยตัวเอง โดยการไ้ใช้วิธีการชลประทานแบบดั้งเดิม
 ดังที่กล่าวมาแล้ว และการผลิตข้าวของไทยยังคงขึ้นกับธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่
 ทำให้การผลิตข้าวของไทยบางปีก็ไม่สามารถผลิตได้ปริมาณที่แน่นอนตามที่ต้องการ
 เพราะข้าวได้รับความเสียหายบ่อย ๆ อันเนื่องจากการขาดแคลนฝน แล้วไม่มีระบบ
 การชลประทานที่ดี ทั้งฝ่ายของรัฐบาลและชาวนานั่นเอง ดังปรากฏมีหลักฐานแสดง
 ให้เห็นถึงความแตกต่างของการส่งข้าวออกในปีที่มีน้ำน้อยที่สุดในปีปกติ และในปีที่ส่ง
 ข้าวออกมากที่สุดว่าแตกต่างกันมาก ดังนี้

ปีที่ส่งข้าวออกน้อยที่สุด	๒๐๓,๕๐๐ ตัน (๒๔๓๕)
ปีที่ส่งข้าวออกในอัตรานปกติ	๔๐๗,๐๐๐ ตัน
ปีที่ขายไ้มากที่สุด	๗๗๕,๕๐๐ ตัน (๒๔๓๖) ^๑

จะเห็นไ้ว่า ปีที่ขายข้าวไ้มากที่สุด กับปีที่ขายข้าวในอัตรานปกติต่างกัน
 ถึง ๓๐๐,๐๐๐ ตัน และปีที่ขายข้าวไ้มากที่สุดกับน้อยที่สุด ต่างกันถึง ๕๗๐,๐๐๐ ตัน
 ทั้ง ๆ ที่เป็นปีต่อกันเนื่องกัน

ที่เป็นเช่นนี้ไ้เพราะว่า ชาวนาขาดระบบการชลประทานที่ทันสมัย จึง
 ไม่สามารถควบคุมน้ำให้พอดีกับความต้องการของตนข้าวไ้ แม้ว่าจะมีคลองมาก
 มาย แต่การทำนาก็ต้องขึ้นอยู่กับจำนวนน้ำฝนตามธรรมชาติเหมือนกันในอดีตและ
 การชลประทานแบบดั้งเดิม

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๕/๕, รายงานโครงการท่อน้ำไ้สำหรับเขตที่ราบ
 แหงลาคแม่น้ำเจ้าพระยาตอนไ้, หน้า ๓๔.

จ) พันธุ์ข้าวปลูก

ในเรื่องพันธุ์ข้าวปลูกนั้น โดยปกติก่อนที่เศรษฐกิจของชาวนาจะเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้านั้น ชาวนาจะเก็บข้าวที่เหลือจากการบริโภคไว้ใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ และสำหรับบริโภคในปีที่ทำนาไม่ได้ผลบ้าง แต่ถาชาวนาทำนาไม่ได้ผลติดต่อกันถึง ๒ ปี ข้าวที่เก็บสะสมไว้ทั้งหมด ถาทำนาไม่ได้ผลถึง ๓ ปี ก็หมายความว่า ชาวนาจะประสบความล้มเหลว^๑ เพื่อแนวการผลิตข้าวของชาวนาเปลี่ยนไปหลังจากปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา ชาวนาในชนบทภาคกลางมีวิธีการได้พันธุ์ข้าวปลูกมาอีกวิธีหนึ่ง นอกเหนือจากการเก็บเกี่ยวคัดเลือกพันธุ์ข้าวของชาวนาเอง วิธีที่นอกเหนือนี้ก็คือ การซื้อพันธุ์ข้าวปลูกมาจากแหล่งอื่น ๆ นั่นเอง ผู้จำเรื่องราวในอดีตร่วมสมัยได้เล่าให้ฟังว่า เมื่อการทำนามีเนื้อที่นามากขึ้น ในปีนั้น ชาวนาจะไปหาซื้อพันธุ์ข้าวปลูกมาเพิ่มจากที่อื่น หรือไม่ก็ขอยืมพันธุ์ข้าวปลูกจากอำเภอที่มี^๒

นอกจากนี้สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในเรื่องของพันธุ์ข้าวปลูก คือ ชนิดของพันธุ์ข้าวปลูกกับวิธีการทำนา โดยแต่เดิมเวลานั้นพันธุ์ข้าวนาสวนจะปลูกด้วยวิธีปักดำ และพันธุ์ข้าวนาเมืองจะปลูกด้วยวิธีหว่าน ดังประเพณีสมัยก่อนเมื่อก้าวถึงพันธุ์ข้าวนาสวนและพันธุ์ข้าวนาเมือง จึงเป็นการแสดงถึงวิธีการปลูกข้าวโดยปริยาย แต่ในระยะเวลาต่อมาเมื่อการทำนากำลังเจริญรุ่งเรือง พันธุ์ข้าวนาสวนเป็นพันธุ์ข้าวที่มีชื่อเสียงที่สุด ราคาสูงกว่าพันธุ์ข้าวนาเมือง และปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๔๓๓

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 280.

^๒ สัมภาษณ์ นางวิวิ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

ได้มีชาวนาในเขตทุ่งรังสิตหนึ่งฝ่าฝืนประเพณีการทำนาดังกล่าว โดยการนำเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวนาสวนมาทดลองปลูกด้วยวิธีหว่านในทุ่งนาของรังสิต ปรากฏว่าได้ผลดี หลังจากนั้น การปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวนาสวนโดยวิธีหว่านก็ได้แพร่หลายไปทั่วทุ่งรังสิต และได้ผลดีกว่าการทำแบบปักดำด้วย ทั้งนี้เพราะทุ่งรังสิตมีดินดีและน้ำไม่มากเกินไป ชาวนาสามารถปลูกข้าวได้เนื้อที่มากกว่าที่จะทำด้วยวิธีปักดำ^๒ ด้วยเหตุนี้ตั้งแต่นั้นมา ความหมายของพันธุ์ข้าวนาสวนและพันธุ์ข้าวนาเมืองจึงเปลี่ยนไป ไม่ได้หมายถึงวิธีทำนาดังที่เคยเป็นมาก่อน

จ) เครื่องมือในการทำนา

ในเรื่องเครื่องมือในการทำนา อาจกล่าวได้ว่า แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เลย ตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๔๗๔ เครื่องมือในการทำนาที่สำคัญได้แก่ ไถ กรวด เลี้ยว ครกและกระเบื้องหรือสากตำข้าว ยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำนาในสมัยต่อมา แม้ว่าจะได้มีการพยายามของเอกชนที่จะเปลี่ยนแปลงการใช้ไถไม้ มาเป็นการใช้ไถเหล็ก โดยนำมาทดลองเพื่อชักชวนให้ชาวนาในชนบทนิยม ดังปรากฏมีหลักฐานว่าใน พ.ศ. ๒๔๕๒ บริษัทซุกคลองแลคูนาสยามได้ส่งไถเหล็กจากสหรัฐอเมริกามาทดลองใช้ ไถเหล็กนี้มีความแข็งแรง ไถที่แห้งแข็งก็ ทั้งรากากก็ไม่พังนัก แต่ปรากฏว่า ไม่เป็นที่นิยม เพราะมีน้ำหนักมาก โถกกระบือก็ลากไม่ไหว ทั้งเมื่อฝนตก ดินอ่อน ไถมักจมดินเป็นอันใจไม่ไ้^๓

^๑David Bruce Johnston, Rural Society and the Rice Economy in Thailand, p.215.

^๒ม.ร.ว.สุพรรณ สนิทวงศ์, เจ้าของประเทศไทยสยาม, หน้า ๘.

^๓เจ้าพระยาวงษาอนุประสิทธิ์, ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ,

ในการเปลี่ยนแปลงเรื่องเครื่องมือในการทำงานนี้มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นในคานเครื่องมือที่เป็นขั้นแปรรูป คือ เครื่องมือที่เกี่ยวกับการสีข้าว ซึ่งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๓๔๘ การสีข้าวในชนบทหรือแม้แต่ในพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวัง ก็ใช้ครกและกระเดื่องหรือสากตำข้าว แต่หลังจากปี พ.ศ. ๒๓๔๘ อุตสาหกรรมการสีข้าวได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ โดยมีการใช้เครื่องจักรสีข้าวตั้งแต่ปีต้น ๆ ที่ส่งข้าวออกจำนวนมาก ควบคู่ไปกับการสีข้าวด้วยมือ^๑ ดังปรากฏมีหลักฐานว่า โรงสีเครื่องจักรโรงแรกตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ เป็นของชาวอเมริกัน โรงสีเครื่องจักรในระยะแรกเป็นโรงสีเครื่องกลหรือใช้ไอน้ำ^๒ ต่อมาได้มีการพัฒนาไปเป็นโรงสีที่ใช้ไฟฟ้า และเครื่องยนต์

ที่ตั้งโรงสีเครื่องจักรในระยะแรก ๆ อยู่ในกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียงกับกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลองสายต่าง ๆ^๓ บริเวณที่ตั้งกันมากอยู่ระหว่างบางลำภู ถึงบางกระบือ โดยที่สองฝั่งแม่น้ำในเขตดังกล่าวมีโรงสีกว่าครึ่งหนึ่ง คือ ๓๗ โรง จากจำนวน ๖๐ โรงในกรุงเทพฯ^๔ ส่วนโรงสีที่ตั้งในชนบทนั้นมีรายงานเพียงแต่ว่า โรงสีเริ่มไปตั้งที่เขตเพาะปลูก ใน

^๑G.E. Gerini, Siam and its Productions, Arts and Manufactures, p. 163.

^๒สงวน อึ้งตง, สิ่งแรกในเมืองไทย, หน้า ๓๑๔.

^๓Wright and Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p. 148.

^๔หจข., ร.๖ น.๓๑.๓/๑๒, หนังสือพระยาพลพรรคพิฆาต ผู้บังคับการตำรวจพระนครบาลที่ ๔ สายลำน้ำถึงเจ้าพระยาบรมราช, ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๒.

พ.ศ. ๒๔๒๐^๑ ซึ่งไม่ทราบว่าเริ่มตั้ง ณ ที่ใด แต่โรงสีลงเริ่มขยายตัวไปสู่ชนบท
 กงเริ่มที่ฉะเชิงเทรา ก่อน เพราะปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๔๒๒ มีโรงสี ๒ โรง
 และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โรงสีที่เกิดในชนบท เป็นโรงสีที่มีขนาดเล็กสามารถสีข้าวได้
 ๘ ถึง ๑๒ ตัน ต่อวัน จนถึง ๔๐ - ๕๐ ตัน ต่อวัน^๒ ในขณะที่โรงสีในกรุงเทพฯ
 มักเป็นโรงสีขนาดใหญ่สีข้าวได้วันละ ๑๐๐ - ๑๕๐ - ๒๐๐ ตันต่อวัน^๓

การมีโรงสีในชนบทเกิดขึ้น ได้มีผลทำให้ชาวนาเริ่มลดความสำคัญการ
 ผลิตข้าวในขั้นแปรรูปที่ไ้มีมือและแรงงานคน มาเป็นการใช้เครื่องจักรที่มีอยู่ในโรงสี
 นั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่า แต่เดิมการผลิตข้าวผลิตเพื่อบริโภค ต่อมาเมื่อเปลี่ยนมาเป็น
 การผลิตเพื่อขาย ก็จำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องจักรมาช่วยในการผลิตข้าวขั้นแปรรูป
 ดังนั้น ชาวนาในชนบทจึงจำเป็นต้องใช้โรงสีที่มาตั้งอยู่ในชนบทนั้น

จากที่กล่าวมาในเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า หลังปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา
 ชาวนาในชนบทภาคกลางยังคงใช้เครื่องมือในการผลิตข้าวแบบเดิม มีเปลี่ยนแปลง
 บ้างก็แต่เครื่องมือในขั้นแปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสาร โดยใช้เครื่องจักรในโรงสี
 ช่วยเท่านั้น

^๑ British Consular Report, (1876 - 1877), p. 2.

^๒ Le Clere, Rice Trade in the Far east, Trade
 Promotion Series 46, 1927, p. 40.

^๓ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 -
 1970, p. 70.

๒) ควาย

ในเรื่องควายหรือกระบือนั้น หลังจากการเกิดประเทศให้มีการค้าเสรีกับต่างประเทศ ใน พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา ควายก็ยังเป็นแรงงานที่สำคัญและต้องการของชาวนาในชนบทภาคกลางอยู่มาก ยิ่งชาวนามีการขยายเนื้อที่การปลูกข้าวออกไป เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้มากขึ้น ความต้องการควายในการทำนาของชาวนาในภาคกลางก็มีเพิ่มมากขึ้นเป็นทวีคูณ ควายที่มีอยู่ในภาคกลางนั้นจึงหาเพียงพอกับความต้องการของชาวนาและกิจการต่าง ๆ ในชนบท การขาดแคลนควายของชาวนาในภาคกลางจึงมีมากอยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพราะว่า

๑) ชาวนาในภาคกลางในอดีตก็ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตควายได้ทันกับความต้องการ เนื่องจากมีปัจจัยข้อจำกัดต่าง ๆ มากมายในเรื่องสถานที่ที่จะเลี้ยง สถานที่ที่จะขยายพันธุ์ เรื่องอาหาร และตลอดจนการดูแลเอาใจใส่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภาระแก่ชาวนาในภาคกลางมาก ดังนั้นชาวนาจึงไม่สามารถผลิตควายให้ได้พอกับความต้องการได้

๒) การขโมยควาย ในเรื่องนี้ปรากฏมีหลักฐานว่า ควายในชนบทภาคกลางมักจะถูกขโมยกันอยู่เสมอ หลังจากว่างเว้นจากการทำนาของชาวนา การขโมยควายในสมัยนี้ผิดกับในอดีตก่อน พ.ศ. ๒๓๕๘ มาก กล่าวคือมีทั้งการขโมยเป็นฝูงคราวละมาก ๆ และมีทั้งขโมยคราวละเล็กน้อย ซึ่งการขโมยคราวละมาก ๆ นั้น ต้องใช้คนทำการมาก ทั้งต้องเสี่ยงภัยมาก ต้องรู้ทางหนี

๑ หจข., ร.๕ ม.๒.๑๘/๒, หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ถึงพระยาศรีวิเสทเพา วันที่ ๑๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๑๒.

ที่ไล่ให้ก็ เพราะว่าจะต้องลบลอยเท้าฝูงกระบือและค้อนไปยังถิ่นอื่นได้^๑ ส่วน
การขโมยตัวสองตัวนั้นโชคน้อย แล้วก็นำไปขายยังต่างถิ่นเช่นกัน^๒ การขโมย
กระบือหรือควายในลักษณะดังกล่าวมักจะมีหลักฐานของทางราชการบันทึกไว้เสมอ
ถึง เช่น มีรายงานของอำเภอเสนาใหญ่ มณฑลกรุงเก่าว่า มีผู้ลักขโมยกระบือไป
๕๐๐ เศษ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ มีผู้ลักไป ๒๐๐ เศษ และใน
พ.ศ. ๒๔๓๗ มีผู้ขโมยไป ๕๐๐ เศษ^๓ กระบือหรือควายเหล่านี้ถูกนำไปขายยัง
มณฑลนครราชสีมาเป็นอันดับหนึ่ง และไปทางเมืองสุพรรณบุรีมากเป็นอันดับสอง^๔
ถึงนั้น ชาวนาในชนบทภาคกลางจึงมักจะเดือดร้อนอยู่เสมอ และส่วนมากทางราชการ
ก็มักจับตัวผู้ร้ายมาลงโทษไม่ว่าใครจะไต่ถาย

๓) เรื่องโรคภัยไข้เจ็บและการล้มตายของควายหรือกระบือ
ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บของกระบือนี้ มีส่วนสำคัญทำให้ควายหรือกระบือในชนบท
ภาคกลางมีลดน้อยลงมาก มีทั้งโรคที่ทำให้ตายฉับพลันและโรคที่ทำให้กระบือพิการจนทำ
งานไม่ได้ โรคที่ทำอันตรายแก่ควายมีมากมายหลายสิบชนิด ซึ่งมีอาการต่าง ๆ
กันไป แต่โรคที่สำคัญมี ๒ ชนิด คือ โรครินเคอเพส (Rinderpest) เป็นโรค
ระบาดร้ายแรงชนิดหนึ่ง ซึ่งมักเกิดในฝูงโคกระบือราวเดือน ๓ เดือน ๔

^๑เทศาภิบาล, เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น เล่ม ๑ แผ่นที่ ๑ วันที่ ๑
เมษายน ร.ศ. ๑๒๕.

^๒เอกสารเดียวกัน.

^๓หจข., ร.๕ ม.๑๐/๑, หนังสือพระยาไชยวิชิต พูลกรมหมื่นดำรงราชา-
นุภาพ, ๒๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔.

^๔เอกสารเดียวกัน.

(มิถุนายน - กรกฎาคม) และโรคแอนแทรก (Anthrax) คือ โรคเป็นแผล
กับสัตว์ ซึ่งมักเกิดในเดือน ๘ เดือน ๙ (พฤศจิกายน - ธันวาคม)^๑ โรค
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นรักษาได้ยาก เพราะว่าการรักษาอย่างถูกวิธีทำได้ยาก ทั้งเช่น
โรคไข้ซาที่เกิดแก่กระมือ ชาวบ้านทั่วไปไม่มีวิธีการรักษา คือ

- (ก) ไข้ซาสำหรับปะกบเส้น
- (ข) บางแห่งใช้น้ำเกลือต้มให้สุกพอเป็นแล้วจึงราดข้อเท้า
- (ค) บางแห่งใช้น้ำมันคัสและปูนเสกพัน^๒

การรักษาโรคด้วยวิธีดังกล่าวของชาวบ้านในชนบท นับว่าเป็นวิธีการ
ที่ล้าสมัยมาก และปรากฏว่า บางแห่งเมื่อมีโรคเกิดขึ้นก็มีวิธีแก้ไขเพียงแต่แยกย้าย
ฝูงกระมือเท่านั้น ทั้งเช่นในมณฑลนครสวรรค์^๓

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า กระมือหรือควายในชนบทภาคกลางมักจะ
ขาดแคลน และไม่พอเพียงแก่การทำนา ด้วยสาเหตุดังกล่าวที่เคยมีในอดีตแล้ว
เช่นกัน แต่ในอดีตความจำเป็นในการใช้ควายหรือกระมือยังมีไม่มากนักเท่าในขณะ
นี้ เพราะว่าในภายหลัง พ.ศ. ๒๓๙๘ ชาวนาก็ได้ขยายเนื้อที่การเพาะปลูกออกไป
อย่างกว้างขวางนั่นเอง ความจำเป็นในการใช้แรงงานควายหรือกระมือจึงมีมาก

^๑ เทศาภิบาล, เล่ม ๑ แผ่นที่ ๒ วันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕
"ลักษณะโรคสัตว์หาหนะคามหัวเมือง," หน้า ๑๐๗.

^๒ หจร., ร.๕ ม.๒.๑๔/๓๖, หนังสือพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์
กราบบังคมทูลในหลวง วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๑, หน้า ๔๕.

^๓ เอกสารเดียวกัน.

การขาดแคลนแรงงานควายหรือกระบือกังกลาวในสมัยนั้น คงเป็นเรื่องร้ายแรงมาก เพราะปรากฏว่า เสนาบดีพระองค์หนึ่งในสมัยนั้น คือ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ได้ถึงกับทรงรับสั่งในที่ประชุมเสนาบดีใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ว่า "เมืองไทยในเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่จะคิดใช้การทํานาควายเครื่องจักร เพราะเหตุว่าการทํานาไถขยายออกทุกปี คนก็น้อย สัตว์โลกกระบือก็น้อย เพราะเกิดไม่ทัน"^๑

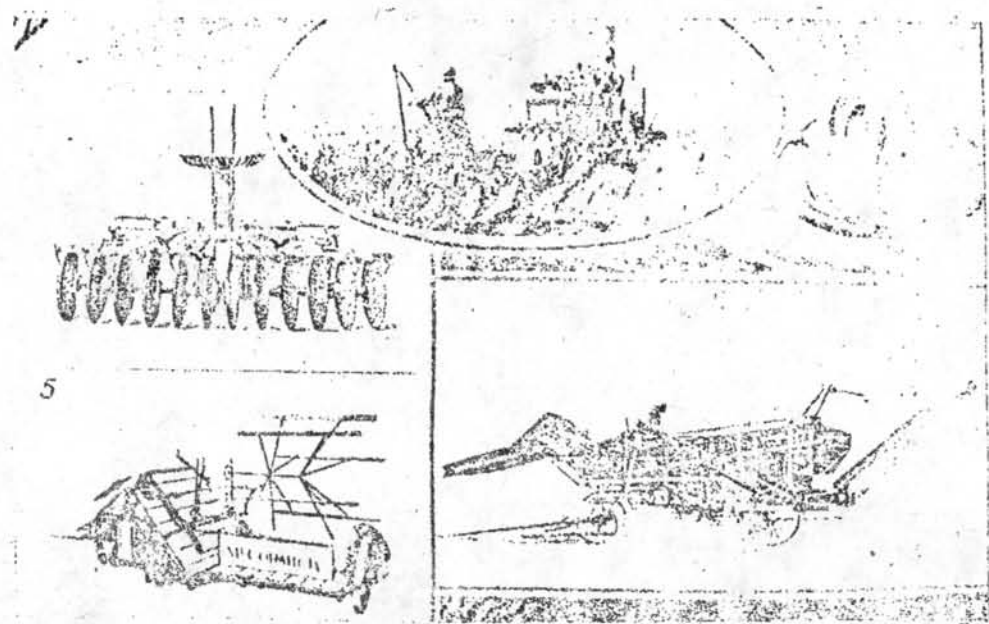
ดังนั้น จึงได้มีผู้พยายามศึกษาเครื่องจักรมาแทนแรงงานสัตว์เหล่านี้เพื่อหวังจะชักชวนให้ชาวนาในชนบทหันมาใช้เครื่องจักรแทน โดยในราว พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๓๙ พระสมุหพระนุรักษ์ (สิน) ได้นำเครื่องจักรไถนามาทดลองใช้ในที่นาตำบลคลองนิคมยตรา สมุทรปราการ ซึ่งก็มีความยุ่งยากหลายประการ เช่น ปรากฏว่าต้องใช้แรงงานคนประจำทางยามทุกคืน ต้องใช้คนเฝ้ามาก และการไถก็ไม่ไถลึกกว่าเกี้ยว จึงใช้ไม่ได้^๒ ต่อมาก็มีผู้พยายามหาวิธีที่จะทำให้เครื่องจักรไถนามีประสิทธิภาพ ดังเช่น หมอเอช อาดำเขิน ในราว พ.ศ. ๒๔๕๐ ในขณะนั้นมีบริษัทสิกรรมสยามได้นำเครื่องยนต์ไถหริ่งการไถ ซึ่งไถแบบมาจากออสเตรเลีย - ยังการิมมาทดลองที่คลองรังสิตใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ปรากฏว่า ไถผลเป็นที่น่าพอใจ แต่ไถหุ่ยมาก^๓

ความพยายามกังกลาวไม้อาจจะทำให้ชาวนาในชนบทภาคกลางหันมานิยมใช้เครื่องจักรในการทํานาได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๑/๑๐, รายงานประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร วันที่ ๑๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖.

^๒ เจ้าพระยารวงษาอนุประทักษ์, ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ, หน้า ๓๐๖ - ๓๐๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๘ - ๓๑๑.

ภาพที่ ๑๕ : เครื่องจักรสมัยใหม่จากตะวันตกที่หมอบอากัมซน (Adansen) นำเข้ามา
ทดลองทำนาในทุ่งรังสิต

ที่มา : Arnold Wright and Oliver T. Brekspear, Twentieth Century
Impression of Siam, London : The Gresham Press, 1908.

(ก) เครื่องยนต์และเครื่องมือราคาแพง จำเป็นต้องใช้จ่าย
เงินมาก

(ข) กว่าขบวนการจะตรวจสอบว่า เครื่องมือชนิดใดเหมาะกับ
ภูมิประเทศก็เสียเวลามาก และเวลาที่เครื่องมือดังกล่าวจะเดินทางจากห้างที่
นำเข้ามาถึงเมืองไทยก็เสียเวลานาน หรือพอมาถึงก็หมดฤดูที่จะใช้เสียแล้ว

(ค) เครื่องมือที่ทดลองบาง เครื่องต้องดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสม
กับภูมิประเทศ^๑

ด้วยเหตุนี้ ในช่วงระยะเวลา พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๔๗๕ การใช้เครื่องมือ
ในการทำนาที่เป็นเครื่องจักรขนาดใหญ่หรือถวายเป็นเครื่องใช้ไม่ได้ผล และ
มิได้เข้ามามีบทบาทเลย ชาวนาในชนบทภาคกลางของไทยยังคงใช้แรงงานของ
สัตว์ตามปกติ และหนทางที่จะไถถวายเป็นหรือกระบือมาใช้งานของชาวนาในชนบท
ภาคกลางมี ๒ ทาง คือ

ทางแรก ใช้วิธีซื้อกระบือมาใช้เองเหมือนอย่างในอดีต โดยซื้อมาจาก
มณฑลขึ้นนอก ไก่แก๊ มณฑลอุดร มณฑลอิสาน และมณฑลนครราชสีมา ซึ่งทุก ๆ ปี
จะมีคนอิสานจากมณฑลเหล่านี้ก่อนกระบือลงมาขายเหมือนอย่างในอดีต^๒ หรือไม่ก็
คอยซื้อที่สถานีรถไฟ ที่กระบือจำนวนมากจะถูกขนส่งมา ดังเช่นเคยปรากฏมีรายงาน
ในเรื่องนี้ว่า กระบือจำนวน ๗,๐๐๐ - ๘,๐๐๐ ตัว เดินทางจากอำเภอชนบท

^๑ หจข., ร.๕ กษ.๑/๑๐, รายงานประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร
วันที่ ๑๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖.

^๒ หจข., ร.๕ ยธ.๕.๖/๑๕, รายงานเรื่องรถไฟที่จะคิดสร้างขึ้นตั้งแต่
เมืองนครราชสีมา ถึงหนองคาย เดือน กันยายน ร.ศ. ๑๑๓.

ขอนแก่น มาขึ้นรถไฟที่นครราชสีมา เพื่อเดินทางเข้ามายังลพบุรี^๑

ทางที่สอง ถ้าไม่ซื้อกระบือหรือควายเอง ก็ต้องหาทางเช่ากระบือผู้อื่น ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ ได้ปรากฏมีการเช่ากระบือกันมากขึ้น หลังจากปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา ทั้งนี้ปรากฏมีหลักฐานว่า นายโหม ขาวนาคลองชอยที่ ๑๐ รังสิต ได้เช่าขาดกระบือจากนายกอง นาของพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ในอัตราปีหนึ่งเป็นข้าวเกวียนครึ่ง ซึ่งจะเป็นราคาในขณะนั้นประมาณ ๓๗.๕๐ บาท ถ้าคิดข้าวเกวียนละ ๒๕ บาท หรือในเขตอำเภอกาฬิเจริญ ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ มีรายงานว่า ค่าเช่ากระบือตัวละ ๓๐ บาท^๒

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า แรงงานของควายหรือกระบือยังคงเป็นแรงงานสำคัญที่สุดในช่วง พ.ศ. ๒๓๕๘ - ๒๔๗๕ แม้ว่าจะมีผู้พยายามนำเอาเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานดังกล่าวได้ก็ แต่ก็ไม่เป็นที่นิยมของชาวนาในชนบทภาคกลาง ในขณะนั้น ส่วนบทบาทของรถแทรกเตอร์ที่เห็นในปัจจุบันนี้เริ่มค่นนำมาใช้หลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. ๒๔๘๘) และเริ่มค่นนำมาใช้อย่างจริงจังในนาของชาวนาในชนบทภาคกลาง ราว พ.ศ. ๒๕๐๓^๓ นั้นเอง

^๑ เอกสารเดียวกัน.

^๒ หจข., ร.๕ น.๘๓/๕, หนังสือนายอำเภอกาฬิเจริญ ถึงพระยาเพชร-
ปาดิ อธิบดีกรมพระนคร วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๔๖๐, หน้า ๘๗.

^๓ หจข., กษ.โหม รายงานงวด ๒ พ.ศ. ๒๔๖๐ เรื่อง ๒๕๒ หนังสือ
พระยาสีหคักกัสนิหวงศ์ เจ้ากรมเพาะปลูก เสนอรายงานประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๔.

๔. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหมู่บ้านกับตลาดโลก

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ - ๗ นั้น เมื่อการปลูกข้าวของชาวนาในชนบทขยายตัวมากขึ้น จนอัตราการส่งข้าวเป็นสินค้าออกขยายตัวอย่างรวดเร็ว ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหมู่บ้านกับตลาดโลกได้เกิดขึ้น โดยมีพ่อค้าคนกลางเข้ามามีบทบาทในการเป็นตัวเชื่อมด้วยการนำสินค้าต่าง ๆ ไปซื้อขายแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือกของชาวนาอย่างหนึ่ง และซื้อข้าวเปลือกของชาวนาอีกอย่างหนึ่ง

พ่อค้าคนกลางที่ไปค้าขายในชนบทภาคกลางส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก ซึ่งเป็นเอกชนที่ทำหน้าที่ซื้อข้าวเปลือกจากชาวนานำไปขายแก่โรงสี ปรากฏว่า พ่อค้าข้าวเปลือกในระยะแรกจะมีทั้งคนไทยและคนจีน กล่าวคือ ถ้าเป็นคนไทย ก็จะเป็นชาวนาที่มีทุนรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาคนอื่น ๆ จากนั้นก็จะนำข้าวเปลือกที่ซื้อมาและข้าวของตนเองลงเรือไปขายแก่โรงสีที่กรุงเทพฯ หรือโรงสีที่อยู่ไกล ๆ ในชนบทของตน เมื่อขายข้าวแล้ว ชากรับชาวนาก็จะซื้อสินค้าบริโภคอุปโภคจากกรุงเทพฯ กลับไปขายแก่ชาวนาอื่น ๆ ในท้องถิ่นของตน พ่อค้าคนกลางที่เป็นชาวนามีทั้งที่เป็นคนในหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้านที่อยู่ไกลเคียงกัน ส่วนพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนอื่นนั้น ก็มีวิธีการดำเนินกิจการคล้าย ๆ กันกับคนไทย และพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนจีนนี้ส่วนใหญ่มาจากนอกหมู่บ้าน มีอยู่ในหมู่บ้านชนบทไทยน้อยมาก^๒

ในเรื่องพ่อค้าคนกลางที่เป็นชาวนาที่มีทุนนั้น ในระยะเวลาต่อมาไม่สามารถแข่งขันการดำเนินกิจการข้าวเปลือกกับคนจีนได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า มีความรู้ความเข้าใจ

^๑ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๐.

^๒ สัมภาษณ์ นายชม ฝมอยู่, บ้านเลขที่ ๑๐ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๗ ธันวาคม ๒๕๒๐.

เกี่ยวกับในเรื่องการค้าการตลาดน้อยกว่า นอกจากนั้นเชื้อชาติยังมีส่วนก็คขวาง
ในการค้า เนื่องจากเจ้าของโรงสีส่วนใหญ่เป็นชาวจีนขอมเอใจและสะดวกที่จะ
ติดต่อกับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นชาวจีนเหมือนกันมากกว่าที่จะติดต่อกับชาวนาซึ่ง
เกือบทั้งหมดเป็นคนไทย^๑ ด้วยเหตุนี้ ชาวนาที่มีทุนจึงถูกบีบให้ออกจากการเป็น
พ่อค้าชาวเปลือก ดังมีรายงานของทางราชการในระยะเวลาต่อมาระบุว่า ชาวนา
ส่วนใหญ่ขายข้าวให้กับพ่อค้าคนกลางหรือตัวแทนโรงสี ไม่มีชาวนาที่รับซื้อข้าวเปลือก
จากชาวนาอื่น ๆ ไปขายให้โรงสีโดยตรงอีก^๒

พ่อค้าชาวเปลือกที่ทำหน้าที่ส่วนใหญ่ในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่าง
หมู่บ้านกับตลาดโลกนั้น ได้มีวิธีการดำเนินการที่จะไล่ข้าวเปลือกหลายวิธี คือ

ก) การแลกข้าว เป็นวิธีของพ่อค้าที่มักเป็นคนในถิ่นมีทุนรอนน้อย
มีเงินเพียง ๒๐ - ๔๐ บาท และมีเรือสักลำหนึ่ง ก็สามารถประกอบการแลกข้าวได้
พ่อค้าแลกข้าวมีทั้งที่เป็นคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญูหญิง คนจีน แขก รามัญ พ่อค้าแลก
ข้าวจะซื้อสินค้าจากร้านใหญ่ใส่เรือล่องไปขายตามบ้านของชาวนา สินค้าเหล่านี้มี
อาทิเช่น น้ำมันก๊าด เสื้อผ้า ไม้ขีดไฟ ดึก ผลไม้ เครื่องมือทำนาเล็ก ๆ น้อย ๆ
หรือบางทีทำอาหารสุกไปเร่ขายชาวนาที่ทำงานหนักเหนื่อย พ่อค้าพวกนี้ไม่เรียก
รองเอาเงิน แต่ขอแลกเปลี่ยนสินค้ากับข้าวเปลือกอย่างเฉียว ทั้งนี้เพราะว่า ที่มา
ของทุนของพ่อค้าแลกข้าวพวกนี้จะไปซื้อซื้อสินค้าจากร้านขายของใหญ่ ๆ มาก่อน

^๑ หจข., ร.๖ น.๑๐.๘/๕, หนังสือพระยานทพบุรีศรีเกษกราราม ถึง
เจ้าพระยามรราช ๑๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘.

^๒ หจข., กส.๑๕.๒/๒๕, คำถามของคณะอนุกรรมการสภาเผยแผ่พานิชย์
พ.ศ. ๒๔๗๔.

แล้วนำมาแลกข้าว เมื่อขายข้าวได้เงินแล้วจึงนำเงินไปใช้^๑

การแลกข้าวเปลือกกับสินค้าที่จำเป็นนั้น มีวิธีการโดยที่หลังจากชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว พวกพ่อค้าหรือแม่ค้าเหล่านี้ก็จะพายเรือไปตามลำคลองแล้วคอยถามชาวบ้านว่าต้องการสินค้าอะไร เมื่อชาวบ้านต้องการสินค้าใด พวกพ่อค้าหรือแม่ค้าก็จะหยุดเรือและตกลงกัน เมื่อตกลงกันได้ชาวบ้านก็จะเอาข้าวเปลือกมาแลกกับสินค้านั้นทันที^๒

วิธีการแลกข้าวกับสินค้าของพ่อค้านั้น ผู้จำเรื่องราวในอดีตร่วมสมัยได้เล่าให้ฟังว่า "พ่อค้าจะนำเอากระเพาะใส่ข้าว ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กระจกร้าสานใบเล็ก ๆ (ดูรูปภาพที่ ๑๖) กระเพาะหนึ่งจะบรรจุข้าวเปลือกได้ ๑๕ - ๒๐ ทะนาน พ่อค้าจะเอากระเพาะให้ชาวบ้านเอาข้าวเปลือกใส่ลงไป therein เมื่อมีการตกลงแลกกับสินค้านั้น สินค้าบางอย่างอาจจะใช้ข้าวเปลือกแลกหนึ่งกระเพาะหรือสองกระเพาะตามแต่จะตกลงกัน การแลกข้าวโดยวิธีนี้พวกชาวบ้านเพิ่งมารู้ภายหลังว่าถูกเอาเปรียบ เพราะว่กระเพาะที่พ่อค้าเอามานั้นสานด้วยไม้ไผ่ และมีส่วนก้นของกระเพาะกว้างออกไป ส่วนบนจะแคบ เวลาใส่ข้าวเปลือกลงไปส่วนก้นของกระเพาะจะพองออกกว่าเดิม กว่าข้าวเปลือกจะเต็มกระเพาะหนึ่งก็นับว่า ต้องเสียข้าวเกือบจะถึงครึ่งถึงแล้ว พวกพ่อค้าจึงได้เปรียบชาวบ้านมาก"^๓

^๑ หจข., ร.๒ น.๑๐.๕ ก./๑, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำน้อย.

^๒ สัมภาษณ์ นายสี ทวีแก้ว, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

^๓ สัมภาษณ์ นางศิริ ภูน้อย, บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ ๕ ตำบลวัดวัง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑.

รูปภาพที่ ๑๒ : ภาพวาดกระเปาะที่พ่อค้าหรือแม่ค้าชาวเป็ลือกนำมาวางข้าว
ที่ขาวนานลกกับสินค้รของตน

ที่มา : รวกรจากคำบอกเล่าของ นางศิริ ภู่นอย, บ้านเลขที่ ๗๐ หมู่ ๕
ตำบอวักวัง อําเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา,
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๐.

หลักฐานจากการสัมภาษณ์ดังกล่าวนี้คงเป็นความจริง เพราะปรากฏมีหลักฐานที่บันทึกเป็นเอกสารระบุว่า พอค้าและแมก้าแลกชาวบางคนลงทุนไป ๒๐ บาท ไค่ขาว ๕๐ สัต ขายค่อให้เงินพอค้าอีกคนจะไค่เงิน ๓๐ - ๓๕ บาท ไค่กำไร ๑๐ - ๑๕ บาท พอค้าบางคนซื้อของกราวละ ๓๐ บาท แลกข้าวไค่ถึง ๑ เกวียน มาดวงขายเงินเกวียนละ ๕๖ บาท มีกำไรถึงเกวียนละ ๒๖ บาท พอค้าแลกข้าวนี้จะนำสินค้าราคาถูกไปแลกข้าวไค่ขาวที่มีมูลค่ามากกว่าราคาสินค้ามาก เช่น ซื้อไม้ซีกไฟ ๑ ห่อ ราคา ๖ สตางค์ เอาไปแลกข้าว ๑ กระเพาะ ราคา ๑๒ สตางค์ ซื้อกล้วย ๑๐๐ ผล ราคา ๒๕ - ๓๐ สตางค์ แลกข้าวคิดเป็นเงิน ๗๕ สตางค์ ดังนั้น วิธีการดังกล่าวนี้บางครั้งจึงอาจไค่กำไรมากกว่า ๕๐ % บางครั้งอาจกำไรถึง ๑๐๐ % และปรากฏว่า ส่วนใหญ่เมื่อพอค้าและแมก้าแลกข้าวไค่แล้ว ก็รวบรวมข้าวไว้ให้ไค่ถึงเกวียนหนึ่งหรือมากกว่า แลวนำไปขายแก่พวกจีนที่นำเรือใหญ่มาซื้อข้าว ภัยเหตุนี้จึงอาจเป็นไปได้ว่า พอค้าเล็ก ๆ เหล่านี้เมื่อค้าขายไปนาน ๆ สะสมทุนไค่มาก ๆ ก็จะขยายกิจการเป็นพอค้าซื้อข้าวต่อไป

ข) การซื้อข้าว พอค้าที่ซื้อข้าวนี้มีทั้งพอค้าในถิ่นและพอค้าต่างถิ่น ๕๕ % เป็นคนจีน^๒ พวกเขาซื้อข้าวเป็นพวกที่ต้องลงทุนมาก แล้วยังไปซื้อข้าวจากขานาตามที่ต่าง ๆ เมื่อซื้อไค่แล้วก็มาตั้งบู๊งฉางหรือใส่เรือใหญ่ เมื่อไค่จำนวนมากพอค้าจะลองเรือใหญ่ลงมากรุงเพทฯ พวกเขาซื้อข้าวมักจะทำการลองข้าวเองติดกับพวกแลกข้าว พวกเขาซื้อข้าวต้องลงทุนอย่างน้อยประมาณ ๑,๐๐๐ - ๒,๐๐๐ บาทเศษ^๓

^๑ หจข., ร.๒ น.๑๐.๓ ก./๓, ขี้แจงการกั้นการข้าวและความซัดสนของราษฎร.

^๒ หจข., ร.๗ ก.๗/๑, รายงานสินค้าเข้า - ออก.

^๓ หจข., ร.๒ น.๑๐.๑ ก./๑๐, หนังสืออนุกรมบาลสมุทรปราการ ถึงเจ้าพระยามรราช วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๐, หน้า ๗๓.

เมื่อถึงเวลาชาวออกวางสุกจนเก็บเกี่ยวได้ พอค่าซื้อข้าวจะลงเรือ
นำสัตว์ทรงข้าวเที่ยวตามซื้อตามบ้านราษฎรชาวนา บอกราคาข้าวที่จะซื้อเกวียนละ
กี่บาท จะใช้สัตว์ขนาดเท่าใด พวกชาวนาดูราคาข้าวกับสัตว์เห็นราคาพอสมควรก็ยอม
ขายให้เงินพอค่า พวกจีนพอตาจะให้เงินมักจำไว้ ๔ - ๕ บาท อีก ๒ - ๓ วัน
ต่อมาจึงนำเรือลำเลียงไปบรรทุกข้าวมาใส่เรือใหญ่^๑ บางทีก็จะลงไปขายตาม
โรงสีในกรุงเทพฯ เลย หรือบางทีก็เก็บใส่ยุ้งฉางไว้ขายเมื่อข้าวขึ้นราคา ส่วนใหญ่
แล้วชาวนาในท้องถิ่นหนึ่งจะขายข้าวในราคาเดียวกันกับที่เพื่อนบ้านขายไปแล้ว ถ้า
ขายผิดราคาก็ผิดควยกันหลายคนในท้องถิ่นนั้น ซึ่งมักจะเสียเปรียบพอค่าซื้อข้าวมาก
และในการซื้อข้าวนั้น ชาวนาผู้ขายมักจะขอเป็นเงินสดมากกว่า^๒ จึงแสดงให้เห็นว่า
ระบบเงินตราเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวนามากขึ้นทุกที ผิดกว่าแต่ก่อนมาก
ซึ่งทำให้ชาวนาเสียเปรียบกับพ่อค้าคนกลางมากขึ้นกวย และปรากฏว่า เมื่อพอค่า
ซื้อข้าวเปลือกถึงกล่าวขายให้กับโรงสีแล้ว มักจะไถ่กำไรถึงเกวียนละประมาณ
๕ - ๑๐ บาท^๓ นอกจากนี้ในเรื่องภาระของข้าว คือ สัตตนาณ พวกพอค่ามักจะ
ใช้สัตตนาณตรงข้าวที่อ่อนกว่าภาระของชาวนามาก ดังนั้นพอค่าจึงได้ปริมาณข้าว
มากกว่า ดังที่มีหลักฐานระบุว่า ชาวนาผู้ขายมักจะเสียเปรียบผู้ซื้อด้วยวิธีตวงและลูกสัตว์
โคยมมาก เช่น ผู้ซื้อก็ทำลูกสัตว์ไปอย่าง ๓๐ หนานเป็นสัตว์ ไปบอกชาวนาว่าเป็นสัตว์
๒๘ หนาน ชาวนาโคยมมากมักจะไม่มีลูกสัตว์เสียส่วนมากกับวิธีตวงเข้ามือหนักมือเบา
อีกอย่างหนึ่ง^๔ ควยเหตุนี้ชาวนาจึงเสียเปรียบมาก

^๑ หจข., ร.๖ น.๑๐.๒ ข./๑, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมาก
นำน้อย.

^๒ British Consular Report 1884, p. 12.

^๓ หจข., ร.๖ น.๓๑.๓/๗๕, เรื่องกำหนดราคาข้าว.

^๔ หจข., ร.๖ น.๔๓.๖/๖, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากนำน้อย.

ก) การตกขาว เป็นวิธีการที่พ่อค้าผู้มีทุนมาก นำเงินไปให้ชาวนา ฎืมโดยมีสัญญาว่า เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ต้องขายข้าวให้แก่ผู้ให้ยืมเงิน ในราคาตามที่ตกลงกันเมื่อทำสัญญา พ่อค้ามักจะให้ราคาข้าวต่ำกว่าราคาซื้อขาย กันอยู่ ซึ่งเป็นผลเสียแก่ชาวนา เกิมนวิธีการนี้คงจะทำกันโดยทั่วไป และสัญญากิ่ง จะถูกต้องตามกฎหมาย

พ่อค้าที่ซื้อข้าวโดยวิธีนี้มักเป็นพ่อค้าในท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดกับชาวนา มากกว่าพ่อค้าคนกลางอื่น ๆ เมื่อชาวนาไม่มีทุนรอนที่จะไ้ทำนา หรือเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงชีพก็จำเป็นต้องฎืมเงินจากพ่อค้ามาไ้ก่อนนั่นเอง วิธีการนี้ทำให้พ่อค้าไ้กำไรมาก เพราะไม่ตองแย่งซื้อข้าวแข่งกับพ่อค้าทั่ว ๆ ไป และยังไ้ข้าวราคาถูกกว่าปกติอีกด้วย^๑

การตกขาวนี้ทางการเห็นว่า เป็นการเอาเปรียบชาวนามาก ถึงแต่รัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๒๐ มีกฎหมายห้ามตกขาวแก่ชาวนา^๒ แต่กระนั้นการตกขาวก็ยังปฏิบัติกันอยู่มากจนถึงรัชกาลที่ ๖ ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ รัฐบาลไ้ประกาศห้ามตกขาวแก่ชาวนาอีก โดยอ้างถึงกฎหมายที่ไ้ใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ว่ายังมีผลไ้ใช้อยู่ แต่ก็ห้ามไม่ไ้ผล^๓ ปัญหาการตกขาวนี้ยังคงสืบต่อมาในรัชกาลที่ ๗

^๑ หจข., ร.๖ กษ.๑/๑๒, รายงานตรวจการเพาะปลูกประเทศสยาม.

^๒ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๘, ประกาศห้ามมิให้ตกขาวแก่ชาวนา, หน้า ๑๘๔ - ๑๘๕.

^๓ กระทรวงเกษตรธิการ แผนกสารบรรณ หน้า ๘๗ เรื่อง ๑๗๕๘ หนังสือพระยาพิไชยชาญฤทธิ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ ทูลกรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๒.

^๔ หจข., กส.๑๕.๒/๒๕, คำถามของอนุกรรมการสภาเผยแผ่พาณิชย์ พิจารณาสีแก่ข้าวภายในกับกำกอบจากมณฑลต่าง ๆ ซึ่งย่อกันนับเดิมซึ่งเกี่ยวในเรื่องข้าว, พ.ศ. ๒๔๗๔.

นอกจากพ่อค้าคนกลางจะทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหมู่บ้านกับตลาดภายนอก โดยการซื้อขายข้าวเปลือกจากชาวนาในหมู่บ้านชนบทภาคกลางไปขายยังโรงสีแล้ว พ่อค้าคนกลางยังมีบทบาทเป็นนายทุนเงินกู้ โดยการให้ชาวนาในชนบทหมู่บ้านกู้เป็นเงินหรือจะกู้เป็นสิ่งของก็ได้ บทบาททั้ง ๒ ประการดังกล่าวนี้จะเป็นการเกื้อหนุนการซื้อข้าวของชาวนามาก กล่าวคือ

ในด้านการให้กู้เป็นเงินนั้น ชาวนาที่ยากจนลงจำเป็นต้องกู้เงินมาลงทุนทำนา ทั้ง ๆ ที่มีดอกเบี้ยสูงมาก ดังที่โลกกล่าวมาแล้วในหัวข้อเรื่อง "ทุนของชาวนา" ข้างต้น

ส่วนด้านการให้กู้เป็นสิ่งของนั้น โดยมากพ่อค้ามักจะเอาสินค้ามาให้ใช้ก่อน และใช้คืนเป็นข้าวภายหลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว ซึ่งดอกเบี้ยก็ว่าสูงมากเช่นกัน เพราะเมื่อคิดราคาข้าวตามที่เจ้าหน้าที่ตั้งให้ทั้งใช้สัดของเจ้าหน้าที่ตักตวงเอา ชาวนาที่เป็นลูกหนี้จะเกี่ยงและเถียงราคาซื้อขายก็ไม่ได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า พ่อค้าคนกลางในชนบทหมู่บ้านภาคกลางของไทย ซึ่งส่วนมากมักจะเป็นพ่อค้าชาวเปลือกที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหมู่บ้านกับตลาดโลก ในขณะเดียวกันก็ได้พยายามอาศัยบทบาทหน้าที่ดังกล่าวเอาเปรียบกับชาวนาในชนบททุกวิถีทาง บทบาทของพ่อค้าคนกลางในชนบทจึงมีมาก เป็นทั้งแหล่งเงินของชาวนา เป็นทั้งผู้รับซื้อ รับแลกข้าว-เปลือกด้วยวิธีการที่มุ่งกำไร และเป็นทั้งผู้ที่ผูกขาดการค้า บทบาททั้งหมดนี้สามารถ

^๑ หจข., ร.๖ น.๑๐.๘/๕, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย.

^๒ หจข., ร.๖ น.๑๐.๕ ก./๑, รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมาก

ทำให้พสกนิกรชาวเปลือกหลายรายได้กลายเป็นเจ้าของบางแห่งในชนบทภาคกลาง
ในที่สุด แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังปรากฏอยู่

๕. ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างหมู่บ้านกับรัฐ

ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา
ระบบการปกครองแบบศักดินายังคงมีอิทธิพลมากในการปกครองของประเทศไทย
ชาวนาในชนบทยังต้องมีภาระหน้าที่รับผิดชอบในการตอบแทนต่อรัฐบาลหรือพระมหากษัตริย์
อีก ทั้งนี้เพราะว่า ที่ดินในประเทศทั้งหมดยังเป็นของพระมหากษัตริย์
พระมหากษัตริย์ทรงให้ที่ดินประชาชนอยู่อาศัยแต่กรรมสิทธิ์ยังคงเป็นของพระมหากษัตริย์
แม้ว่าใน พ.ศ. ๒๓๐๘ ได้มีการออกพระราชกำหนดยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล
เป็นครั้งแรก โดยระบุว่า หากพระมหากษัตริย์ทรงต้องการที่ดินแปลงใดซึ่งมี
คนครอบครองอยู่ก่อนแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงให้ค่าตอบแทนแก่ผู้ครอบครองเดิม^๒
แต่อย่างไรก็ตาม แม้พระราชกำหนดดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลดีแก่ชาวนาในชนบท
ก็ตาม ชาวนาในชนบทก็ยังต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบตอบแทนบุญคุณของ
พระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลในขณะนั้น ซึ่งภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบดังกล่าวมีดังนี้

- ก) ภาระหน้าที่ที่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อรับใช้รัฐบาล
- ข) ภาระหน้าที่ที่จะต้องจ่ายเงินค่าราชการให้แก่รัฐบาล
- ค) ภาระหน้าที่ที่จะต้องเสียภาษีอากรในฐานะเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการทำมาหากินบนที่ดินของพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล

^๑ พระไอยการเบิกเสรีจ มาตรา ๕๓, กฎหมายตราสามดวง, เล่ม ๓, หน้า ๑๑๕.

^๒ หอวชิราวุธ ร.๕ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๑๑๗ พระบรมราชโองการเรื่องพระราชกำหนด ว่าด้วยพระราชทานที่ดินนาเรือนนาสวน ๗ เมษายน ร.ศ. ๒๐.

ก) ภาระหน้าที่ที่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อรับใช้รัฐบาล

ภาระหน้าที่ดังกล่าวนี้ยังคงมีอยู่ภายหลังจากการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งในระยะแรก อัครราชทูตการเกณฑ์แรงงานเข้ารับใช้งานให้แก่ราชการนั้นยังคงเป็นแบบเดิม คือ ขึ้นอยู่กับประเภทของพลเมืองว่าเป็นไพร่หลวง ไพร่สม หรือทาส และระยะเวลาของการรับราชการเป็นดังนี้ คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๓ เป็นต้นมา จนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ไพร่หลวงได้รับเสรีภาพมากขึ้น โดยเข้ารับราชการ ๑ เดือน ไล่พักผ่อน ๓ เดือน ปีหนึ่งมีโอกาสทำงานส่วนตัวได้ถึง ๙ เดือน ส่วนไพร่สมต้องรับราชการปีละ ๑ เดือน ส่วนทาสนั้นกำหนดให้ต้องสละแรงงานให้แก่รัฐบาลปีละ ๘ วัน^๑

การถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อรับใช้ราชการในอัตราระยะเวลาดังกล่าว ในระยะเวลาต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ใ้ทรงพยายามลดความลำบากของผู้ถูกเกณฑ์ให้น้อยลง โดยกำหนดให้เกณฑ์เฉพาะงานที่มีผลโดยตรงต่อผู้ถูกเกณฑ์ เช่น ทำถนน ในหมู่บ้าน ทำทางน้ำ หรือการป้องกันบ้านเมืองและรักษาความสงบเรียบร้อยของท้องถิ่นเท่านั้น^๒

^๑จร สุกพานิช, "รามันกรไพร" ขอมูลในอภินิหาร, หน้า ๔๗ - ๔๘.

^๒เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ ที่ ๔, หน้า ๔๕๔.

^๓"ประกาศที่จะหักไพร่สมตายตราศึการ," ราชกิจจานุเบกษา (อาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๒๔๒๐) : ๘๑ - ๘๒.

^๔"พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์จ้าง ร.ศ. ๑๑๘," ราชกิจจานุเบกษา ๑๗(๑๓ มกราคม ๑๑๘) : ๕๔๔ - ๕๕๕.

สำหรับงานราชการที่จำเป็นต้องเกณฑ์แรงงานราษฎรนั้น ทางราชการ
 ได้ปรับปรุงใช้วิธีการเกณฑ์จ้าง แทนการเกณฑ์ปล่าวโดยกำหนดว่า ราษฎรที่ถูก
 เกณฑ์แรงงานและพาหนะมาไว้ในราชการในมณฑลต่าง ๆ จะได้รับค่าจ้างจาก
 ทางราชการตามสมควร^๑ การพยายามผ่อนปรนการเกณฑ์แรงงานลง และใช้วิธี
 การเกณฑ์จ้างบางอย่างขึ้นในครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลได้พยายามวางกฎเกณฑ์
 การเกณฑ์แรงงานไม่ให้เบียดเบียนแก่ชาวนา และมีการจ้างแรงงานเกณฑ์เป็นครั้งแรก
 ขึ้น จนกระทั่งถึงในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงตราพระราช
 บัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารขึ้น ซึ่งมีผลทำให้ระเบียบวิธีการเกณฑ์แรงงานคนเข้ารับ
 ราชการได้ถูกยกเลิกไป^๒ และมีผลทำให้ชาวนาในชนบทได้เปลี่ยนหน้าที่จากการ
 รับใช้ราชการเป็นไพร่ มารับใช้ราชการเป็นแบบทหาร โดยกำหนดค่าให้ชายฉกรรจ์
 ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี รับราชการในกองประจำการมีกำหนด ๒ ปี แล้วปลดไปอยู่ในกอง
 หนุน^๓ ผู้ที่รับราชการทหารในกองประจำการแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 ผู้ขึ้นพันจากที่จะต้องเสียเงินค่าราชการอย่างใด ๆ จนตลอดชีวิต^๔ ด้วยเหตุนี้จึงอาจ
 กล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘ - ผู้เขียน)
 ดังกล่าวนี้นับเป็นการปรับปรุงระบบการเกณฑ์แรงงานที่ได้ประชาชนทั่ว ๆ ไปรวมทั้ง
 ชาวนาในชนบทได้รับราชการทหารแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน และเป็นการรับราชการ
 ในระยะสั้น ซึ่งถือว่าเป็นผลดีต่อชาวนาในชนบทภาคกลาง โดยส่วนรวม ตั้งแต่บัดนั้นมา
 จนถึงปัจจุบันนี้

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เสถียร ภูภัสสณ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับพัฒนาการ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑), หน้า ๗๐.

^๓ "พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔," ราชกิจจานุเบกษา, ๒๒(๓ กันยายน ๑๒๔) : ๕๖๓ - ๕๖๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

๑) การระงับการที่จะกระจายเงินค่าราชการให้แก่รัฐบาล

ระบบการจ่ายเงินค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงาน ได้ผูกพันกับระบบไพร่ของชาวมาในดงบพมาโดยตลอด ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับเหตุการณ์เรื่อยมา กังได้เคยกล่าวมาแล้ว

ภายหลังการเปิดประเทศได้มีการค้าเสรีกับต่างประเทศใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ชาวมาในชนบทภาคกลางก็ยังต้องจ่ายเงินค่าราชการแทนการถูกเกณฑ์แรงงานอยู่อีก ถึงปรากฏมีหลักฐานว่า ไพร่หลวงจะต้องจ่ายค่าราชการเพิ่มขึ้นเป็นเดือนละ ๖ บาท แทนการเข้าเวรปีละ ๓ เดือน เป็นเงิน ๑๘ บาท ส่วนไพร่สมต้องรับราชการปีละ ๑ เดือน ถ้าจ่ายเงินค่าราชการแทนการเข้าเวรต้องจ่ายปีละ ๖ บาท หากต้องรับราชการปีละ ๘ วัน ถ้าจะจ่ายค่าราชการแทนก็ได้ในอัตรา ๑.๕๐ บาท^๑

อัตราการจ่ายเงินค่าราชการดังกล่าวได้ใช้มาจนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงได้เปลี่ยนแปลงการจ่ายเงินค่าราชการของชาวมาใหม่ คือ ได้กำหนดให้ไพร่ทุกประเภทเสียค่าราชการปีละ ๖ บาทเท่ากันหมด ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๐๐ - บุญเขียน) เป็นต้นไป^๒ การที่ทรงกำหนดดังกล่าวนี้มีว่าน่าจะเป็นความพยายามที่จะแก้ไขความแตกต่างระหว่างไพร่สมกับไพร่หลวง เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าทุกคนเป็นพลเมืองเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ปรากฏว่าให้กำหนดเก็บค่าราชการ

^๑"ประกาศที่จะหักไพร่สมตายชราพิการ," ราชกิจจานุเบกษา, ๔(อาทิตย์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๒๔๒๐) : ๘๑ - ๘๒.

^๒"ประกาศเงินค่าราชการขุนหมื่นแลไพร่หลวง," ราชกิจจานุเบกษา, ๑๓(๒๘ มีนาคม ๑๑๕) : ๒๐๘.

จากทาสในอัตราเดียวกับไพร่ท่วย^๑

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ รัชกาลที่ ๕ ใ้ทรงออก "พระราชบัญญัติเก็บเงิน
การราชการ ร.ศ. ๑๒๐" (พ.ศ. ๒๔๔๔ - ผู้เขียน) ซึ่งระบุว่า ชายฉกรรจ์ทุกคน
ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี ถึง ๒๐ ปี ต้องจ่ายเงินการราชการ^๒ นอกจากบุคคลบางจำพวก
ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ส่วนคนที่ไม่สามารถจ่ายเงินการราชการได้เพราะอนาถา
เชิงใจ ให้ทำงานให้แก่การการมีกำหนดไม่เกิน ๒๐ วัน โดยทางราชการต้องเลี้ยง
อาหารด้วย^๓

พระราชบัญญัตินี้ นับได้ว่า มีการกำหนดให้พลเมืองชายทุกคนต้องเสีย
เงินการราชการ ทั้งยังเปิดเสรีภาพให้แก่ชาวนาในชนบทได้ประกอบอาชีพอย่างกว้าง
ขวางไม่ต้องกลัวว่าจะถูกเกณฑ์เข้ารับใช้ราชการอีก เพราะได้ทำหน้าที่เสียเงินการ
ราชการแล้ว ชาวนาในชนบทมีโอกาสนและเวลาที่จะขายการท้าวาน เพื่อเพิ่มผลผลิต
ให้มีส่วนเกินไว้จำหน่าย สำหรับผู้ไม่มีเงินการราชการ ก็ไปทำงานให้ทางราชการเพียง
๒๐ วัน โดยได้รับการเลี้ยงอาหารด้วย ไม่ต้องจัดอาหารไปเองเหมือนในอดีต

ภาระหน้าที่ที่จะต้องจ่ายเงินการราชการให้แก่รัฐบาลนี้ ใ้ดำเนินเรื่อยมา
จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ เงินการราชการได้ถูกเปลี่ยนชื่อมาเรียกเป็น "เงินรัชชูปการ"
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นต้นมา โดยกำหนดให้เก็บจากชายฉกรรจ์ที่มีอายุตั้งแต่
๑๘ - ๒๐ ปี ยกเว้นไว้แต่สำหรับผู้ที่ เป็นทหาร ตำรวจ พระภิกษุ สามเณร กำนัน

^๑ พจ., ร.๕ ม.๒.๑๑/๖, การประชุมเทถ้าภิบาล ครั้งที่ ๒, ๑๕ กันยายน
ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ พจ., ร.๕ ม.๒.๑๑/๑๐, การประชุมเทถ้าภิบาล ครั้งที่ ๕, ๓ กันยายน
ร.ศ. ๑๒๐.

^๓ เอกสารเดียวกัน.

ผู้ใหญ่มาก หรือผู้ที่มีย่างกายทุพพลภาพเท่านั้น จึงไม่ต้องเสียเงินค่ารัฐูปการนี้^๑

ต่อมาเมื่อได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ แล้ว ซึ่งได้กำหนดให้บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ จึงได้เปลี่ยนแปลงข้อกำหนดเกี่ยวกับการเรียกเก็บเงินรัฐูปการ มาเป็นเก็บจากชาย ฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง ๒๐ - ๒๐ ปี^๒

ภาระหน้าที่ที่ชาวมาในชนบทต้องเสียเงินรัฐูปการหรือเงินค่าราชการนี้ นับว่าหารายได้ให้แก่รัฐบาลมาก ปรากฏว่าในปีหนึ่ง ๆ เก็บได้ประมาณ ๗ ล้านบาท บางปีอาจจะเก็บได้มากกว่านี้ เพราะราษฎรที่ยากจนในชนบทยอมสมัครทำงานโยธา แทนเสียเงินกันเป็นอันมาก^๓ การเก็บเงินรัฐูปการนี้โดยยกเลิกไปโดยเด็ดขาด เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยสมัยนั้น ได้ตรา ประมวลรัษฎากรออกมาใช้บังคับนั่นเอง

ก) ภาระหน้าที่ที่จะต้องเสียภาษีอากรในฐานะเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการทำมาหากินบนที่ดินของพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล

ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นต้นมา ซึ่งมีผลทำให้การค้าขายชายฝั่งขึ้นอย่างรวดเร็ว ชาวมาในชนบทหลากหลายจึงต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องเสียภาษีอากรในฐานะเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการทำมาหากินบนที่ดินของพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลมากขึ้น โดยจะต้องเสียอากรค่านา

^๑ เสถียร อุกฤษฏ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับพัฒนาการ, หน้า ๗๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

การอุปถัมภ์ โคร่งมือ และภาษีเรือ ซึ่งภาระหน้าที่ได้รับนิคมยกย่องกล่าวถึงนี้

อาคารคานา

ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๕๘ ทำให้การ
ค้าเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว ภาระหน้าที่การเสียอาคารคานาของชาวนาใน
อณัมสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการเปลี่ยนแปลง คือ นาตุโคเก็บไร่ละ ๑ สลึง นาฟางลอย
เก็บไร่ละ ๑ สลึง ๑ เฟื้อง^๑ ซึ่งแต่เดิมก่อนการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน
พ.ศ. ๒๓๕๘ นั้น อัตราคานากำหนดอัตราเพียงไร่ละ ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ทั้งนาตุโค
และนาฟางลอย^๒

การเปลี่ยนแปลงการเก็บอัตราอาคารคานาดังกล่าวในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้
ใช้ต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ รัฐบาลจึงได้เปลี่ยนอัตราอาคาร
คานาที่ชาวนาในชนบทต้องเสียใหม่ โดยเรียกเก็บตามความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นา
โดยแบ่งพื้นที่นาออกเป็น ๕ ชั้น ดังตารางชั้นที่นา และกานาข้างล่างนี้ คือ^๓

^๑"ประกาศพิทักษ์ภาษีและพิทักษ์เก็บเงินคานา," ราชกิจจานุเบกษา,
๒๕(๒๕ มิถุนายน ๒๔๔๔) : ๒๔๖ - ๒๔๘.

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓ร.ศ.ท.เสถียร ฉายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก,
เล่ม ๒๐ (พระนคร : โรงพิมพ์เดลีเพ็ด, ๒๔๗๘), หน้า ๑๖๓ - ๑๖๗.

ตารางที่ ๖ การเปลี่ยนแปลงการเก็บค่าภาษีใหม่ พ.ศ. ๒๔๔๘

นาตุโก	นาเอก	ไร่ละ	๑	บาท
	นาโท	"	๔๘	อัฐ
	นาตรี	"	๔๐	อัฐ
	นาจัตวา	"	๓๖	อัฐ
	นาเบญจจะ	"	๒๔	อัฐ
นาฟางลอย	สูงกว่านาตุโก		๑/๔	

พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้มีการเปลี่ยนอัตราค่าภาษี โดยกำหนดค่าภาษีเป็นบาทและสตางค์ ดังนี้

ตารางที่ ๗ แสดงต้นทุนที่นา ชันที่นาและค่านา ใน พ.ศ. ๒๔๔๖

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นา	นาตุโก/บาทต่อไร่	นาฟางลอย/บาทต่อไร่
๑ (นาเอก)	๑.๐๐	๑.๒๐
๒ (นาโท)	๐.๘๐	๑.๐๐
๓ (นาตรี)	๐.๖๐	๐.๘๐
๔ (นาจัตวา)	๐.๔๐	๐.๖๐
๕ (นาเบญจจะ)	๐.๓๐	๐.๔๐

๑ หจข., กส.๑๕.๒/๓๐, แผนที่ ๑ บันทึกเรื่องลดอัตราเงินอากรค่านา.

จากตารางดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้ขึ้นค่านาตุโก ระหว่าง ๒๐ - ๓๐๐% (เก็บภาษีนาตุโกไร่ละ ๐.๒๕ บาท) ส่วนนาว่างลอย ๒.๗ - ๒๒๐% (เก็บเก็บ ๐.๓๗๕) เมื่อเทียบออกมาเป็นเปอร์เซ็นต์แล้วดูเหมือนว่า รัฐบาลจะขึ้นอากรค่านาสูงมาก และการที่รัฐบาลกำหนดค่านาเสียใหม่เป็น ๕ ชั้น โดยถือเอาเกณฑ์ปานกลางของราคาข้าวและคุณภาพของนาในแต่ละท้องถิ่นเป็นเครื่อง กำหนดค่านาขึ้นใหม่ เพื่อกำหนดราคาค่านาของนาในชั้นต่าง ๆ^๑ มีข้อบกพร่องตรงที่รัฐบาล อยู่ห่างไกล ไม่ทราบสภาพของท้องถิ่นต่าง ๆ ก็พอ จึงทำให้การกำหนดค่านาใน บางท้องถิ่นไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น เป็นสาเหตุให้ชาวนาได้รับความ เกือบร้อนมาก^๒

อัตราค่านาที่ปรับปรุงในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และ พ.ศ. ๒๔๕๒ ดังกล่าว แมาว่าจะมีข้อบกพร่อง ก็ยังใช้กันต่อมาตลอดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในระยะเวลาที่ชาวนาประสบ ภาวะการทํานาไม่ไถดะ มีการลดชันนาคงมาเพื่อที่ว่าชาวนาจะไถเสียค่านาน้อยลง หรือมีการยกเว้นการเก็บเงินค่านาชั่วคราว บางทีก็หักลดค่านาที่เสียหายออกไป ไม่เก็บค่านาเต็มเนื้อที่^๓ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ

^๑"ประกาศพิทักษ์แก้ววิชัยและพิทักษ์เก็บเงินค่านา," วารสารจิตวิทยา เบกษา, ๒๕(๒๕ มิถุนายน ๒๔๔๔) : ๒๕๖ - ๒๕๘.

^๒หจข., ร.๕ กม.๓.๒/๓๕, หนังสือกรมพลวงคำร้องราชานุกาพ เสนาบดี กระทรวงมหาดไทย กรายบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗.

^๓หจข., ก.๑๒.๒/๒, เก็บเงินค่านาแลกเพิ่มอัตราเงินค่านา (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๖).

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ชาวนายจ้างไม่ได้ ข้าราชการ
ก็ขายได้ในราคาที่ต่ำกว่าเดิมมาก ใกล้เคียง ๑ ใน ๓ ของราคาเดิม ดังนั้นจึงมี
การปรับปรุงอาคารสถานที่ใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยลดค่าลงประมาณ ๒๐ %
ดังนี้

ตารางที่ ๘ การปรับปรุงอัตราอาคารสถานที่ใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๔

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่	นาฏโศก/บาทต่อไร่	นาฟางลอย/บาทต่อไร่
๑ (นาเอก)	๐.๘๐	๐.๘๒
๒ (นาโท)	๐.๖๘	๐.๘๐
๓ (นาตรี)	๐.๘๐	๐.๖๘
๔ (นาจัตวา)	๐.๓๒	๐.๘๘
๕ (นาเบ็ญจะ)	๐.๖๘	๐.๓๒

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ชาวนาในชนบทไม่ว่าจะเกิดภาวะเศรษฐกิจ
อย่างไรก็ยังต้องมีหน้าที่เสียอาคารสถานที่แก่รัฐบาลเป็นการตอบแทน และปรากฏว่า
ในปีหนึ่ง รัฐบาลจะเก็บอาคารสถานที่ได้หลายล้านบาท ยิ่งการขยายตัวของธุรกิจ
การค้าชาวเจริญขึ้น อาคารสถานที่เก็บได้ก็ทวีสูงขึ้นมาก ดังที่มีหลักฐานระบุไว้ดังนี้

^๑ หจข., กศ.๑๕.๒/๓๐, แผนที่ ๑ บันทึกเรื่องลดอัตราเงินอาคารสถานที่.

^๒
Statistical Year Book of the Kingdom of Siam 1916,
1917, B.E. 2467, B.E. 2474 - 2475.

พ.ศ. ๒๔๓๗	รัฐเก็บภาษีที่ดิน	๑,๘๗๘,๗๕๘	บาท
พ.ศ. ๒๔๔๓	"	๓,๗๖๓,๖๔๗	"
พ.ศ. ๒๔๕๑	"	๘,๖๑๘,๖๖๗	"
พ.ศ. ๒๔๖๗	"	๑๐,๕๐๒,๐๗๕	"
พ.ศ. ๒๔๗๘	"	๑๐,๘๑๖,๐๘๗	"

การอุปพรณ

ชาวนาในชนบทกลางและภาคอื่น ๆ โดยทั่วไปที่มีโค กระบือจะต้องนำมาลงทะเบียนกับทางราชการ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ เจ้าพนักงานจะออกตั๋วรูปพรณสัตว์ให้ ในตั๋วนี้จะเขียนบอกรูปร่างลักษณะสัตว์ไว้อย่างแจ่มแจ้งจะบรรยายไม่ละเอียดนัก ชาวนาจึงเสียค่าธรรมเนียมในการทำตั๋วรูปพรณ ซึ่งเรียกกันว่า การอุปพรณ เก็บเคยเสียตัวละ ๐.๕๐ บาท ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ขึ้นค่าธรรมเนียมเป็น ๘ บาท ต่อ ๑ ตัว^๑ แม้ว่าชาวนาจึงต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องเสียค่ารูปพรณโค กระบือ ให้รัฐบาลเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถคุ้มครองรักษาโค กระบือ ของชาวนาให้ปลอดภัยจากการถูกลักขโมยขึ้นได้ บังคับเกิดปัญหาโค กระบือ ของชาวนาถูกลักขโมยอยู่เสมอ ๆ กวายนี้นักการเก็บค่ารูปพรณสัตว์จากชาวนาในอัตราที่สูงขึ้น จึงดูไม่ยุติธรรมต่อชาวนาในชนบทเลย ถึงที่เจ้าพระยาวิชาญประทีป เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๕๕ โลกกล่าวไว้ว่า การขึ้นค่ารูปพรณสัตว์ทำให้

^๑ หจท., ร.๖ กข.๑/๖, เมมเบอร์แรนคัมที่จะแก้ไขการทำนาที่เสื่อมทรามลง ให้กลับเจริญขึ้น.

ชวานาคองรับภาระค่าใช้จ่ายสูงขึ้นมา

กษัตริย์เรือ

การเก็บภาษีเรือได้มีขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ การเก็บภาษีเรือเก็บแต่เรือที่ใช้บรรทุกสินค้าหรือรับจ้าง เรือที่เจ้าของใช้บรรทุกข้าวและสิ่งของมาขายมากินเองต้องเสียภาษี ดังนั้นจึงปรากฏว่า ชวานาในชนบทภาคกลางที่มีเรือบรรทุกข้าวลงมาขายเองก็ต้องเสียภาษีเรือเที่ยวละ ๑๒ ชัก ๑^๖

อัตราการเก็บภาษีเรือดังกล่าวนี้ได้ใช้เรื่อยมา จนถึงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้เริ่มมีการเก็บภาษีเรือชนิดใหม่ กล่าวคือ ราษฎรทุกคนที่มีเรือต้องเสียภาษีแก่รัฐในอัตราลำละ ๓ บาท^{๑๗} การเก็บดังกล่าวกระทบกระเทือนต่อชวานาในชนบทภาคกลางมาก เพราะว่า ชวานาส่วนใหญ่ต้องใช้เรือเป็นพาหนะ และมักจะค้างบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำคลอง^{๑๘} จึงต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ดังนั้น เรือจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญยิ่งต่อชวานาในชนบทภาคกลาง เมื่อมีการเก็บภาษีเรือ ชวานาในชนบทภาคกลางจึงเดือดร้อนมากที่สุด แต่ก็ต้องยอมทนต่อการกระทำนี้ และปรากฏว่า ภาษีเรือนี้ใน

^๑ หจว., ร.๖ กธ.๑/๘, Memorandum on Our Domestic Economy (๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓).

^๒ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ - พ.ศ. ๒๔๐๔, หน้า ๕๐ - ๕๖. และหน้า ๗๘ - ๘๓.

^{๑๗} หจว., ร.๖ น.๓๑.๑/๑, หนังสือพระยาวิเศษโกธนา ถึงพระยาอินทราธิบดี ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาด

^{๑๘} P.A. Thompson, Lotus Land, (London T. Worner Laurie Clifford's Inc., 1906), p. 173.

เปิดรัฐบาลเก็บไถ่ฉบับด้านบาทเช่นกัน

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจาก เปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา ซึ่งมีผลทำให้อัตราการปลูกข้าวขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ชาวนาในชนบทภาคกลางส่วนใหญ่ยังคงต้องมีภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบทั้งแรงงาน การเสียเงินค่าราชการ และการเสียอากรค่านาเหมือนในอดีต นอกจากนี้ยังต้องเสียเงินให้แก่รัฐบาลในค่าเช่ารูปพรรณสัตว์ รวมทั้งภาษีเรืออีกด้วย ภาระหน้าที่ของชาวนาในชนบทดังกล่าวนี้ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชาวนาในชนบทหมู่บ้านภาคกลางกับรัฐบาล ในระบบศักดินาที่ยังคงมีอยู่ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีการ เปิดประเทศให้มีการค้าเสรีกับต่างประเทศแล้วก็ตาม

สรุปได้ว่า ลักษณะเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของไทย หลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีใน พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการแตกสลายของเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินที่เคยมีอยู่ในชนบทในอดีต และการค้าภายในหมู่บ้านขยายตัวกับตลาดโลก โดยมีพ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาว-เปลือก ไถ่มาจับบทบาทเป็นตัวเชื่อมโยงในเศรษฐกิจชนบท ส่วนทางด้านเทคนิคการผลิต ตลอดจนปัจจัยทางการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างหมู่บ้านกับรัฐบาล ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก ชาวนาในชนบทภาคกลางยังคงใช้เทคนิคการผลิตและปัจจัยในการผลิตแบบดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่ ทางด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างหมู่บ้านกับรัฐนั้น ชาวนาในชนบทภาคกลางยังคงต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนรัฐบาลเหมือนในอดีต ทั้งนี้ได้กล่าวมาแล้ว

๑ หจร., ร.๖ น.๓๑.๑/๑, หนังสือพระยาวิเศษโกชนา ถึงพระยา
กนิษฐาธิเบศร์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล.